

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

СРПСКИ ДИЈАЛЕКТОЛОШКИ ЗБОРНИК
КЊИГА XXIX

РАСПРАВЕ И ГРАЂА

Уређивачки одбор

Др Павле Ивић, др Асим Пецо и др Мишар Пешикан

Главни уредник

ПАВЛЕ ИВИЋ

БЕОГРАД

1983

ЉУБИСАВ ЂИРИЋ
ГОВОР ЛУЖНИЦЕ

САДРЖАЈ

	Страна
УВОД	13—18
Први одељак: ГЛАСОВИ	19—56
I. ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ	19
II. ФОНЕТИКА	19—56
A. Вокали	19—39
Полугласник	19—24
Сонанти у вокалној функцији	25—28
а) Вокално Л	25—27
б) Вокално Р	27—28
Супституција вокала	28—33
а) Вокал А	29—30
б) Вокал Е	30—31
в) Вокал И	31
г) Вокал О	31—32
д) Вокал У	32—33
Рефлекси јата	33—34
Вокализација сонаната	34
а) Вь > У	34
б) Л > О	34
Контракција вокала	34—35
Елизија вокала	35
Редукција вокала	36—37
а) Афереза	36
б) Синкопа	36
в) Апокопа	37

Изостављање слогова или гласовних група	37
Покретни вокали	38—39
Хијат	39
Б. Консонанти	39—56
Консонант <i>X</i>	40—41
Консонант <i>Ф</i>	41—42
Консонант <i>J</i>	42—45
Положаји у којима се <i>J</i> изговара јаче	42—43
Положаји у којима се <i>J</i> изговара слабије	43—44
Положаји у којима <i>J</i> ишчезава	44
Положаји у којима долази до колебања у изговору <i>J</i>	44—45
Консонант <i>B</i>	45—46
Африката <i>S</i> (<i>дз</i>)	46
Остале појаве у вези са сугласницима	46—56
Други одељак: ОБЛИЦИ	57—101
I. ДЕКЛИНАЦИЈА	57—84
Именице мушког рода	57—59
Именице средњег рода	59—61
Именице женског рода на <i>a</i>	61—62
Именице женског рода на сугласник	62—63
Општи зависни падеж	63—67
Зависни падеж без предлога	63—64
Зависни падеж са предлозима	64—67
Примери деклинационих форми	67—68
Употреба именица уз бројеве	68—70
а) Именице мушког рода	68
б) Именице женског рода	68—69
в) Именице средњег рода	69—70
Заменице	70—77
а) Облици личних заменица	70—74
б) Удвајање облика личних заменица	74
в) Остале именичке заменице	75
г) Присвојне заменице	75
д) Показне заменице	75—76
ђ) Односно-упитне заменице	76
е) Неопређене заменице	76
ж) Одричне заменице	76
з) Опште придевске заменице	77
Промена придевских заменица	77

Придеви	77—79
Систем компарације	79
Члан	80—82
Бројеви	82
Прилози	83
Речце	83—84
II. КОНЈУГАЦИЈА	84—101
Инфинитив	84
Презент	84—85
Императив	85
Аорист	85—86
Имперфекат	86
Футур	86
Футур II	87
Перфекат	87
Плусквамперфекат	87
Потенцијал	87
Глаголски придев радни	88
Глаголски придев трпни	88
Глаголски прилози	88
Глаголска именица	88
Поједине групе глагола	89
Поједини глаголи	89—101
Трећи одељак: СИНТАКСА	102—110
ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖНИХ ОБЛИКА	102—104
ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА	105—106
ГЛАГОЛСКИ РОД И СРОДНА ПИТАЊА	106—107
ГЛАГОЛИ НЕПОТПУНОГ ЗНАЧЕЊА	107
КОНГРУЕНЦИЈА	107—108
ИЗ СИНТАКСЕ РЕЧЕНИЦА	108—110
Четврти одељак: ЛЕКСИКА	111—164
I. ТОПОНИМИ, ЕТНИЦИ, КТЕТИЦИ	111—114
II. МИКРОТОПОНИМИЈА И ХИДРОНИМИЈА	115—120
а) Микропоними	115—120
б) Хидроними	120

III. АНТРОПОНИМИЈА	120—125
IV. РЕЧНИК.....	125—164
Пети одељак: ЗАКЉУЧАК	165—169
ТЕКСТОВИ	170—178
КАРТА ЛУЖНИЦЕ.....	179
СПИСАК СКРАЋЕНИЦА УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ	181—187
РЕЗЮМЕ	189—190

УВОД

1. Говор Лужнице је један од призренско-тимочких говора. Назив призренско-тимочки говори потиче од Александра Белића, који је он први пут употребио у свјим *Дијалектима источне и јужне Србије*.¹ Белић је те дијалекте поделио на: тимочко-лужнички, сврљишко-заплањски и јужноморавски.²

2. Лужнички поддијалекат, онако како га је омеђио проф. Белић, захвата подручје далеко шире од праве Лужнице. Али ни појам праве Лужнице није увјек до краја одређен. Тако у монографији Лужнице — *Зла времена* од Буре Златковича—Милића читамо: „Лужницом се, по истоименој реци, зове читаво подручје бабушничке општине на територији среза Ниш и захвата пространство од 532 км²” (стр. 11). Та се дефиниција поклапа са лужничким срезом, који први помиње М. Ђ. Милићевић. Лужнички срез су тада (после ослободилачких ратова 1876—1878) чинила 44 села.³

3. Нешто одређеније о појму Лужнице (у географском смислу) говори Владимир М. Николић. Он каже: „Под Лужницом се овде разумје цео срез лужнички, иако је права Лужница (подвукао В. М. Н.) оно поље око Бабушнице, где спадају села: Бабушница, Извор, Сурачево, Горчинци, Ресник, Провљеник, Шљивовик, Стрижевци, Бежиште, Злокучање (Драгинац), Сто, Камбелевци, Братошевац, Горње и Доње Крњино, Дучевци, Војници, Љуберажда, Радошевци. Но у говору сељаци рачунају у Лужницу и ова села: Синова Глава, Кијовац, Церевдел, Богдановац, Модра Стена, Грнчар па и друга . . . Села која припадају сливу мале речице Мурговице, па преко првеностајачког рида носила су у турско време назив Буковик (подвукао В. М. Н.). И данас се тај назив чује. У Буковик спадају ова села: Бердуј, Раков Дол, Радосни, Гроцка, Јабуковик, Дарковци, Црвена Јабuka, Катна, Преслап, Студена, Пресека, Валниш, Раљин, Стрелац, Масуровац, Радињинце.”⁴

¹ Уп. ДИЈС LXXXVII.

² Н. д. XXXIX.

³ Уп. Милићевић, Нови крајеви 236—237.

⁴ Уп. Николић, Лужница 1—2.

4. Нешто другачију поделу налазимо код Драгослава Манића Форског. Он Лужницу дели на „ужс подручје” и „околину Великог Боњиња”.⁵ Под „околином Великог Боњиња” он подразумева Заплање.

5. Др Јован Ђирић, такође, одваја Лужницу од Заплања. Он то чини и по пореклу становништва, и по културној посебности, и по менталитету.⁶ Овде треба напоменути да се и код њега, и код других аутора, и у причањима самих мештана (која сам и ја бележио) села јужно од Љуберађе, почев од Грнчара, и на западној страни Суве планине, која су административно у склопу Бабушничке општине, не изједначавају са Заплањем у целини, већ се називају или горње или лужничко Заплање (за разлику од доњег или нишког Заплања).

6. Ђура Златковић је овако поделио лужничко подручје: „Према начину одевања или по говору лужничко подручје може се поделити у три посебна рејона: Лужничко Заплање са селима Богдановац, Линово, Штрбовац, Остатовица, Завидинце, Велико и Мало Боњинце, Мезграја, Модра Стена, Брестов Дол, Грнчар, Дол и Врело...⁷

Трећи рејон чине остала села Лужнице...⁸ Према садашњој административној подели „трећи рејон” чине ова села: Александровац, Бабушница (варошица), Бердуј, Братишевац, Вава, Валниш, Војници, Горње Крњино, Горчинац, Горњи Стрижевац, Доње Крњино, Доњи Стрижевац, Драгинац, Дучевац, Извор, Калуђерево, Камбелевац, Кијевац, Лесковица, Љуберађа, Масуровац, Проваленик, Радосин, Раков Дол, Радињинце, Радошевац, Ралин, Ресник, Стол, Стрелац, Студена, Сурачево и Црвена Јабука.

Села Бежиште и Шљивовик су била у саставу Лужнице до 1947. године, а онда су припојена белопаланачкој општини. Како нас у овоме раду интересује говор, а како је говор ових села по укупности својих црта — лужнички, ја сам, приликом сакупљања грађе, био и у Шљивовику. Бежиште је од њега удаљено око три километра и ближе је лужничкој котлини. Ово сам сматрао потребним тим пре што се ово село налази уз границу која дели тимочки од лужничког поддијалекта, граници коју је одредио А. Белић.⁹

7. О ношњи ових крајева писала је Јерина Шобић.¹⁰ Ауторка је, међутим, спречена болешћу, у Лужници боравила само у Бабушници и Љуберађи. Подручје јужно и западно од Љуберађе није посетила. А оно се, како у прошлости тако и данас, разликује по ношњи. Подробије

⁵ Уп. Антологија 13.

⁶ Уп. Модра Стена 133.

⁷ Други рејон, по њему, чини бугарска народност. Овај рејон чине седам села, од којих су шест чисто бугарска а једно је мешовито. И сам назив његов — Пресека — је настао по томе што га је државна граница до I св. р. секла на два дела. Говор ових села, наравно, није ушао у опис, и не наводим их ни у карти, а од њих сам консултативно посетно само Пресеку.

⁸ Н. д. 20—21.

⁹ В. ДИЈС 93, в. и његову карту.

¹⁰ Уп. Ношња 4 | 78.

описе и једне и друге области налазимо код Милке Јовановић.¹¹ Између осталих, типични одевни предмети за ове две области су били: зубун (за села источно од Љуберађе) и фута или „вутара“ — сукња (за села западно од Љуберађе). Док и једна и друга ауторка истичу да је становништво са зубуном стариначко, дотле М. Јовановић истиче да је становништво са футом „насељено крајем 17. и почетком 18. века“¹² као и то да су „досељеници косовско-метохијске струје као најстарији и најбројнији“.¹³

8. Како се да видети, јасно је да Лужница није јединствено подручје. По ношњи, менталитету и културној посебности издвајају се два рејона: „лужничко Заплање“ и „остала Лужница“. Осталу Лужницу чини „права Лужница“ и „Буковик“ (по В. М. Николићу) или „Лужница — уже подручје“ и „Лужница — шире подручје“ (по причању данашњих ментана). Овакву поделу потврђују и језичке црте.

Полазећи само од језичких црта Лужница се може поделити овако:

а) *Лужничко Зайлање*: Богдановац, Брестов Дол, Велико Боњиње, Грнчар, Дол, Завидинце, Линово, Мало Боњиње, Мезграја, Модра Стена, Остатовица, Штрбовиц;

б) *Буковик*: Александровац, Бердуј, Вава, Валниш, Врело, Горчинце, Драгинац, Дучевац, Калуђерско, Камбелевац, Кијевац, Ласковица, Љуберађа, Масуровиц, Радињинце, Радосин, Раков Дол, Ралин, Стол, Стрелац, Стулена, Црвена Јабука¹⁴;

в) *Права Лужница*: Бабушница, Бежиште, Братишевац, Војници, Горње Крњино, Горњи Стрижевац, Доње Крњино, Доњи Стрижевац, Извор, Проваленик, Радошевац, Ресник, Сурачево, Шљивовик.

9. Порекло становништва. — Према Јовану Цвијићу Лужница се налази усред шопско-торлачке аметанастазичке етничке зоне, а на додирима мањих оаза јужноморавских, вардарских и косовско-метохијских досељеника.¹⁵ Ову зону, по њему, карактеришу старинци и „локална, унутрашња сељакања“.¹⁶

10. За становнике Заплања Цвијић каже ово: „Они косовски иселењеници који су у Србију прелазили око Копаоника, а нису се придружили горњој главној струји (која је отишла на север до Зајечара Љ. Ђ.), затим преко Преполца, Мрдара, Лисице и из гњиланске области кроз Кончуљску клисуру Мораве, расули су се по долинама јужноморавских притока:

¹¹ В. Народна ношња 169—185 и 191—206.

¹² Н. д. 191.

¹³ Н. д. 171.

¹⁴ Села Радосин, Раков Дол и Црвена Јабука су „под црнотравски утицај“ — по причањима данашњих житеља праве Лужнице. Ово се, такође, слаже са једним бројем језичких црта.

¹⁵ В. Балкан 136—137 и 179; в. и карту на 177.

¹⁶ Н. д. 137.

Топлице, Јабланице, Пусте реке, Ветернице, као и поред Мораве, између Лесковца и Бујановца; прешли су Јужну Мораву и насељавали у околини Ниша и у Заплању”.¹⁷

11. Са овим се подударају подаци које наводи Ђура Златковић: „У усменом предању код народа верује се да су Лужничани, својим највећим делом, досељеници са Косова и Метохије. Такво убеђење нарочито је распрострањено код најстаријих становника села Црвене Јабукe, Стрелца, Великог Боњињаца, Камбелевца и Богдановца, која спадају у ред највећих, а можда и најстаријих насеља. На сличне изворе казивања наилазимо и у селима Штрбовцу, Ралину, Грнчару, Модрој Стени, Долу и Малом Боњинцу.

Неки Грнчарци сматрају да су пореклом из околине Призрена и назив села везују за истоимена села која тамо постоје.

Модростенци кажу да су њихови преци досељени из Доброг Поља, али при томе наводе да су преци њихових предака досељени из Косовске Митровице, у којој су убили неког Турчина, па су морали побећи.

Постоје мишљења да у Лужници има досељеника и из Македоније. Махала Цветковци у Александровцу настала је, кажу, од предака који су досељени из Дебра. Махале Ковчевци и Пејчовци у селу Студени, прича се, настале су од досељеника из Македоније. У Стрелцу постоји махала Јуруци, за коју мештани тврде да су јој становници такође дошли из Македоније. Слична схватања постоје и код неких породица у Грнчару, а изузетак чини махала Јанковци за коју кажу да су је населили досељеници из Грчке”.¹⁸

12. Др Јован Ђирић тврди да су само становници горњег (односно лужничког) Заплања досељеници. „Бежени, наиме (негде средином XVIII века) од турског терора и исламизације из подручја западне Метохије — Призрен, Баковлица, Србица, Пећ — једна група становника хришћанско-српског опредељења на путу према севјерној Србији била је од стране Турака заустављена и растурана у подручју Ибра. Део ове групе отиснуо се на исток, прешао Јужну Мораву и населио у популацијски јако испражњеном и заклоњеном простору између Селичевце, Бабичке горе и Суве планине (иза планине — „Заплање”)”.¹⁹

На истом месту он каже и ово: „Културна посебност, нарочито у односу на шопско становништво источно од Суве планине и Љуберађе, сачувала се кроз деценије и више од два века и осећа се и данас”. Податак да су становници лужничког Заплања досељени пре скоро три века на „популацијски јако испражњеном и заклоњеном простору”, али не и потпуно испражњеном, веома је важан за разумевање неких црта овога говора.

¹⁷ Н. д. 133.

¹⁸ Н. д. 18—19. По Видосави Стојанчевић најстарији записани подаци о становницима Лужнице датирају из 1842. године у протоколима цркве села Драгинца — уп. Бабунница 72.

¹⁹ Н. д. 134.

13. О старости становништва Лужнице (и архаичности њенога говора) налазимо потврда и код проф. Павла Ивића.²⁰ За становнике (и говор) подручја које данас покрива лужничко Заплање, проф. Ивић вели: „Средњовековни дијалекат призренског краја и југоисточног Косова, који је међу дијалектима призренско-тимочке групе имао „нај-западније” особине, проширио се сеобама у долину Јужне Мораве из које је истиснуо њен некадашњи говор... Стари дијалекат долине Јужне Мораве, одбачен ка истоку, задржао се у брдским пределима непосредно источно од те долине”.²¹

14. Становништво и Лужнице и лужничког Заплања бави се првенствено земљорадњом и сточарством. Али, због слабог земљишта и оскудице, оно се одвајкада бавило и печалбарством, као догунским извором прихода. У печалбу су одлазили, и данас одлазе, искључиво мушкарци. За зарадом се најчешће ишло у Шумадију, а раније и у Румунију — „Влашску”.²² Ретки су данас људи у Лужници који у разговору са странцем, па чак и међу собом, говоре чистим, аутентичним лужничким говором. Стога остаје чињеница да су најпоузданији информатори жена, и то старије.

15. Проф. Белић је цело ово подручје сврстао у лужнички поддијалекат.

а) Као критеријум разграничавања целог тимочко-лужничког у односу на заплањски (и јужноморавски) послужила је употреба, *ч*, *и* (у тимочколуужничком) и *ћ*, *ђ* (у заплањском и јужноморавском) за прасловенске *čj, *dǰ.²³ Изговор *ч*, *и* данас налазимо и у Лужници и у лужничком Заплању, али је доследније спроведен у Лужници.

б) За палатализовање сугласника *к*, *џ* испред *е*, *и* или иза *љ*, *њ*, *ј* Белић каже да за ову појаву зна само тимочко-лужнички (нарочито пиротски и лужнички крај).²⁴ У лужничком Заплању се, међутим, *к*, *џ* у поменутих секвенцама не палатализују.

в) За употребу члана Белић каже: „Члан се употребљава данас у тимочко-лужничкоме говору и заплањскоме, а у јужно-моравскоме — никад.”²⁵ Члан, такође, изостаје у лужничком Заплању.

г) Као критеријум разграничавања тимочког од лужничког поддијалекта Белићу је послужио изговор *д*: „у тимочкоме се употребљава искључиво *д* (спорадички *у*), у лужничкоме се поред *д* употребљава и *љ* (спорадички *у*).”²⁶ Ово важи и данас за Лужницу, док у лужничком Заплању изостаје употреба *д*. Тамо је само *љ* и *у* (в. т. 35 и 36).

²⁰ Уп. Српски народ 45 и 55.

²¹ Н. д. 72.

²² Уп. В. М. Николић, Лужница 27.

²³ ДИЈС 164 и 187—188.

²⁴ Н. д. 197.

²⁵ Н. д. 442.

²⁶ Н. д. 91.

16. Јасно је из ових црта да се цело ово подручје дели у две зоне: зона I (Лужница) и зона II (лужничко Заплање).

17. Према неким цртама (наставак *-је* за ном. мн. им. м. р.; облици *ми, није* = *ми, вије* = *ви*; *ђи, ђу* = *их, ју, је*; *ѿова, ѿува* = *тој, туј*, односно *то, ту*) зона I се може поделити на јужни тип (са наведеним цртама) и северни тип (без тих црта). У јужни тип спадају села која смо у т. 8 сврстали у Буковик, а у северни она која смо убројили у праву Лужницу. У раду ћемо користити ове скраћенице: I^а (за северни тип), I^б (за јужни тип) и II (за зону II).

18. Од лужничких и лужничко-заплањских села ова сам обишао (у заградама наводим скраћенице које ћу користити у реду и која су подвучена на карти:

а) из I^а: Братишевац (Бр), Војници (Во), Горњи Стрижевац (ГС), Доњи Стрижевац (ДС), Извор (И), Радошевац (Рад), Шљивџвик (Ш).

б) из I^б: Берлуј (Бе), Вава (Ва), Горчинац (Го), Дучевац (Ду), Калуђерево (Кал), Камбелевац (Кам), Љуберађа (Љ), Ралин (Рал), Стол (Ст), Стрелац (Стр).

в) из II: Брестов Дол (БД), Завидинце (З), Линово (Л), Мало Боњинце (МБ), Мезграја (Ме).

19. Материјал је сакупљан 1979—80. год., на три начина:

а) Попуњавањем упитника,²⁷ чиме је обезбеђен основни фонд релевантних података. Посебно су ми у томе помогле Адамовић Убавка (73 г.) из Горњег Стрижевца за зону I и Динчић Перса (58 г.) из Малог Боњинца за зону II. Њима дугујем захвалност за попуњавање упитника од преко 2000 питања.

б) Снимањем на магнетофонске траке.

в) Бележењем интересантних детаља из разговора.

20. За проучавање говорних особина овог подручја може да буде, поред приличног броја сакупљених народних песама, од значаја и поменута Антологија лужничких народних песама Драгослава Манића. Посебно бих истакао овде његову другу књигу: Печалбари, и, нарочито, трећу: Лужничка народна баштина. У Печалбарима се износе оригинална писма печалбара укућанима, а у Баштини поред других облика народног стваралаштва (песме, легенде, изреке, загонетке, взровања итд.) забележено је и двадесетак народних прича. У свима њима је говорна реч Лужничана верно пренесена на хартију.

²⁷ Поред упитника који сам сам саставио, користио сам се и упитницима које су саставили: Вуковић-Брозковић-Пецо-Вујичић — в. Упитник 341—407; М. Ивић — в. Репертоар 13—30; П. Ивић — в. Инвентар 99—110.

Први одељак

ГЛАСОВИ

І. ФОНОЛОШКИ СИСТЕМ

21. Вокали. а) Вокалски систем лужничког говора обухвата следеће јединице:

и   њ   у
е   а   о   + р, ʔ²⁸

б) Место полугласника често се, под утицајем књижевног језика, изговара *а*. Неутрализација сигнификативне функције полугласника је могућа и кад је у јакој позицији у перцептивном смислу (*дѣн* : *дѣ^ан* : *дѣн*)²⁹ и кад се, што чешће бива, налази у перцептивно слабој позицији (*дан^ас*).

22. Консонанти. Одступања од консонантизма стандардног језика су у овоме:

- а) потпуно одсуство фонеме *x*
- б) постојање звучне африкате *S* (ДЗ)
- в) доста често супституисање фонеме *ʃ* фонемом *в*

ІІ. ФОНЕТИКА

А. ВОКАЛИ

ПОЛУГЛАСНИК

23. Полугласник је у живој употреби у говорних представника који су при крају шесте деценије живота, и старији.

²⁸ В. Ивић, Дијалектологија 108.

²⁹ Знаком / бележен је акценат лужничког говора. У овом раду неће бити посебно обрађен акценат — таква студија ће се посебно појавити — а овде само истичем да је акценат овога говора ексираторан, без квантитативних или тонских обележја: дуги — кратки, односно силазни — узлазни.

24. Гласовна вредност полугласника се креће од чисте полугласности (ь) „нелабијализованог вокала, најчешће средње висине, обично средњег или задњег реда”,³⁰ до чисте самогласности (а). Прелазни ступеви су: вџа полугласност (ь^а) и вџа самогласност (а^б). Проф. Белић је за први случај употребљавао знак (ь_а) а за други (ь^а). Мислим да је овде предложени систем графема прегледнији, јер је и иначе уобичајено да се знакови за нијансе стављају изнад знакова основних артикулација.

25. За говорне источне и јужне Србије, па и за Лужницу, Белић каже да је „обичан звук за полувокале источне Србије а, дакле ь^а или ь_а (...). Али поред те основне црте има још много нијанса које могу да приме наши полугласници: ь_а^а, ь_а^е, ь_{а/о}^{а/о}, ь_о^о, ь_{у/о}^{у/о}, ь_у^у, ь”.³¹ Он је утврдио и услове под којима се развијају ове нијансе, а као сигуран доказ њиховог постојања је и вокализација полугласника у чисте вокале: а, е, о, у. Ја такве нијансе нисам чуо, мада сам се служио магнетофоном и сваког информатора више пута преслушао. Но, ту може и ухо да превари. Остаје да се виде резултати вокализације.³²

а) за ь > а нема сумње (примери типа *дѣн* — *данáс*, *оѣнак* — *оѣанчаф* и сл.)

б) за ь > е постоје само три примера, и то два из живог говора, а један из микропонимије. Ти примери су: *Велиден* (на целом простору) и *блáден* (факултативно, пример је из Стр, али има и *блáдан* ГС, Љ). За први пример се може сигурно тврдити да је импорт из околних говора, а, можда, и за други, с обзиром на то да је Стр врло близу седима са бугарском националном мањином. Трећи пример је *Змеј* из Кам, али се на целом подручју говори *змáј* и *змија*.³³ Осим тога говори се *сврдел*.

в) за ь > о постоје примери из обе зоне: бројеви *седом*, *бсом* и од њих деривирани у већини места се говори са супсигтуисаним а са о, али и са: ь^а, а^б: *сѣдáм*, *бса́м* ГС; *мо́ла* Го, МБ; *сбóри*, *свѣ* е *сбóрано* БД, али; *сáберемо* се Ш. Ово су услови под којима и самогласник а прелази у о (у суседству билабијала б, м). Можемо се упитати шта је примарно: да ли ь^а + б > а > о или ь^а + б > ь^о > о.

г) за ь > у је забележен један једини пример у зони II: *дуждѣвник* МБ, за кога нема никакве сумње да је унесен са стране.³⁴ У зони I он гласи *даждѣвѣнак* ГС.

³⁰ В. Ивић, Дијалектологија 108.

³¹ В. ДИЈС 45.

³² По мишљењу проф. Ивића термин вокализација полугласника „није бац срећан” јер и полугласник „представља вокал” — уп. Судбина полугласника 10. Потврда ове његове констатације су минимални парови из лужничког говора типа: *бѣка* (3. л. јд. през. боцка): *бѣка* (им. боца — трн), *лѣк* (прид.): *лáк* (им.), *лѣска* (се) (сјаји, бљешти): *лáска* (3. л. јд. през. ласка), *лѣкам* (штупам): *лѣкам* (гладим, гланцам), *мѣзја* (мезгра): *мáзја* (живогиња), *сѣи* (саће): *сáи* (часовник), *уѣкљил се* (загледао се): *уцáкљило се* (постало сјајно, бљештаво) и сл. У свима њима ь опонира другим члановима вокалског система и уноси разлику у значењу речи, што значи да је вокал, тј. фонема.

³³ Тиме и овај говор потврђује мишљење проф. Ивића да „поводом примера *змија* треба истаћи да је рефлекс полугласа испред ј вокал и свугде сем у једносложним облицима као *змáј* или *ѣзј*” — уп. Судбина полугласника 8.

³⁴ У Црној Трави гласи *дуждѣвѣнак* — в. Стевановић, Црна Трава 186.

26. Услови под којима полугласник мења своју природу прелазећи у $\bar{v}^a$, a^b или a су ови:

а) Полугласник се најбоље држи када је под акцентом. У највећем броју случајева тада и имамо „чисту полугласност“ $\bar{v}$:

вѣшће I, *дѣн* ДС, *данѣске*, БД, *зѣла* Во, *шѣл* З, *комшилѣк* ГС, *лѣсно* Го, *овѣс* Рал, *осѣн* Стр, *ручѣк* Кам, *сѣвне* Кал, *шакѣ* МБ, *шѣ* ЈБ, *шѣкнуто девојче* Рад и сл.

б) У јакој позицији (под акцентом) јавља се и први прелазни ступањ $\bar{v}^a$. Потврда за ово су:

дѣњом Бр, *дренѣк* Го, *једѣн* ДС, *киѣц* Ме, *колѣц* И, *кушѣк* Ш, *лѣскавчица* Во, *момѣк* БД, *мрѣв* МБ, *несѣм* Кал, *ошѣни* Ду, *ѣресѣне* (= пресахне) З, *розѣнѣ* ЈБ и сл.

в) У перцептивно, а самим тим и сигнификативно, слабом положају полугласник се налази када није под акцентом. У овој позицији он се јавља у ступњу веће полугласности $\bar{v}^a$ — ређе, веће самогласности a^b — чешће и чистог самогласника a — често. То су примери типа:

за $\bar{v}^a$: *Бѣзјари* (назив фамилије) Бе, *вѣшка* МБ, *цѣвѣи* Бр, *уцѣвѣиѣло се* Ш и сл.

за a^b : *даѣнѣ* ГС, *даѣска* Ду, *забаѣне* Стр, *Кленѣв кладенац* Ва, *саѣ* је дрѣкше З, ја *саѣм* врзала Во, *сиѣвнило се* Бр и сл.

за a : *Бурѣовдан* МБ, *забаѣ* Го, *Крсѣовдан* Кал, *малечак* МБ, *мрѣтавѣиѣоѣ* ЈБ, *Пејчндан* БД, *саѣшаѣ* ГС, *паѣла сам* Ме, *ѣде сас* „Вѣћу“ ДС и сл.

27. Порекло полугласника у говору Лужнице је тројако:

1. а) Стари полугласник настао од прасловенских $\bar{v}$, $\bar{v}$ који се у своме говору сачувао као прави полугласник, или као прелазни ступњеви, како је показано у претходној тачки;

б) Секундарни полугласник познат и осталим нашим говорима настао или аналогijом (*воскѣ, мозѣ* > *вѣсак, мѣзак* према *ѣласак* < *ѣласѣк*), или гласовним путем, а то су „случајеви где је на крају речи други сугласник био *в, р, л, м, н*, нпр.: *смѣ, огњѣ, добрѣ, мѣслѣ, нагљѣ, мрѣтѣвѣ, седмѣ, вѣтрѣ* итд.”³⁵ Поводом секундарног полугласника за лужнички говор може да се каже ово: поред примера, а њих је већина, који у овим случајевима имају секундарни полугласник (*сѣм, ѣлаѣ, дѣбар, мѣсал, котѣл, мрѣѣвѣ, вѣѣар*) постоје и такви, али факултативни, где се он не развија: *вѣѣр* Ва, ГС, *Гѣбр* (микротопоним) Го, *дѣбр* Го, ГС, Кал, *Дѣбр дѣн!* Во, *мѣѣр* Стр, *ѣсѣр* ГС, *Пеѣр* Во, *сѣкр* Во, ДС.

2. Секундарни полугласник настао на терену овога говора од a у неакцентованом слогу. Неакцентовано $a > \bar{v}$, $\bar{v}^a$, a^b исто као што и неакцентовани $\bar{v} > \bar{v}^a$, a^b , a . Ради се, заправо, о неутрализацији опозиције $a \sim \bar{v}$ ван акцента. Примере са оваквим полугласником ћемо посебно навести.

³⁵ В. Белић, Фонетика 85.

3. Секундарни полугласник у речима с турским наставком *-лук* и у понеким другим турцизмима (в.т. 31).

28. У вези са дистрибуцијом полугласника могу се поставити ова правила:

а) Он се никада не налази на почетку нити на крају речи.

б) У једносложним речима се јавља увек између два консонанта.

в) У двосложним речима полугласник се може наћи у првом, у другом или, ређе, у оба слога.

г) У вишесложним речима, са ограничењем иницијалне и финалне позиције, може бити ситуиран на различитим местима, са могућношћу да носиоци слога буду само полугласници.

д) Полугласник сам не може да гради слог, већ једино у комбинацији са консонантом.

29. У погледу полугласника зона I и зона II се потпуно слажу.

30. Навешћу сада један део материјала (који је доста обиман) држећи се горњих напомена о дистрибуцији.

Једносложне речи:

бџ, дџн, сџн, сџи; кџв, сџв; љк; сџм; бџш; сџи, џџи, чџк; сџс Бе, Бр, Ва, Во, ГС, ДС, Ду, И, Кал, Кам, Љ, Рад, Ш, БД, Ме, З; *кџ^д* Стр, З, *сџ^и* Рад, З, *сџ^м* Рад, Стр, *сџ^с* ДС

Двосложне речи:

а) њ под акцентом у првом слогу:

Бџња вџчер Ва, *Бџњи* вџчер БД, *Бџњи* дџн Кам, *бџва* Бр, *бџ^чва* МБ, *бџве* Стр, *бџкам* Бр, Шљ, *Бџко* (име овна) ДС, Кал, *вџше* И, Рал, *џџа* ГС, *дџн-дџни* ДС, Ду, *три-четири дџна* Ме, З, *дџном* Кал, Ст, *дџну* Го, Стр, *џџнем* Ш, *љџе*, Рад, Стр, *љџем* деџа Стр, *љџља* ГС, *љџсу се* Го, Рад, *љко* Бр, Кам, *љска се* ГС, *љсно* Бр, *љџкам* ГС, Ш, *мџкав* Во, *мџкам се* И, *сџне* З, Ст, *сџа* Бр, Рал, *сџкља* ГС, *чу се сџнем* Ш, *сџџни се* ДС, Рад, *џџно* ГС, *тџа* Го, Кам, *џџним* ДС, *џџко* Бр, *џџше* И, *џџлим* ГС, *џџкам се* Рад, *џџџнем* Ш, *сџнем* ГС

б) њ под акцентом у другом слогу:

акџ ДС, Рад, Ш, *амџ* И, *венџ* ДС, Ст, *Венџ* (микротопоним) ГС, *венџ^ч* МБ, *врабџ* ДС, *ледџ* Ш, *џрџ* ДС, Го, *данџ* З, Рал, *дронџ* Ду, Стр, *забџ* ГС, Ме (овај пример сам бележио у различитим ликовима: *забџ^{нџ}* Стр, *забаџ* Го, *за^{бџ^{нџ}}* ГС, што и није неочекивано ако се узме порекло ове речи: тур. *zibit*, тј. *зџџн*), *зачџ* Во, Љ, *звонџ* ДС, *једџ* Ва, Кал, *једџ^н* З, *јенџ* И, *јестџ* ГС, МБ, *јечџ* ГС, МБ, *каџ* Бр, Во, Стр, *квасџ* Бр, Ш, *киџ^ч* Ме, *колџ* Бр, Стр, *колџ^ч* МБ, *коџџ* ДС, И, З, *куџџ* ГС, *маџ^н* МБ,

31. У претходној тачки сам навео примере са полугласником при чему је мерило било фонетско, тј. слоговна структура речи. У овој тачки ћу навести примере са полугласником полазећи од морфолошког мерила тј. морфолошких категорија у којима се он јавља. Те категорије су:

а) Префикси:

изь-: добро се *изьсїиши* Кал, *изь^атїк^али* црґуту Во

одаь-: *ода^ай^ел* (у значењу „умро“) ГС,

разь-: *разьїнем* Бр,

сь-: *сь^асїїан* од ра́боту (у значењу „преморени“) И

б) Суфикси:

-*ьк* (деминутиви): *асїалч^аьк* Ду, *бодьк* ГС, *воїничь^ак* Рад, *їабр^ачаьк* Во, *їрошьк* Ду, *зеїшичьк* Кам, *зеїанчь^ак* Рад, *їесїьчаьк* Ду, *камичьк* Ва, *каїучаьк* (= капутић) Ду, *кладенчьк* Рад, *колачьк* Го, *куйш^аьк* ДС, *леїачаьк* Рад, *медьк* З, *ножьк* Рад, *їасульч^аьк* Бр, *їешїирч^аьк* ДС, *їокр^овчаьк* Љ, *редьк* Ш, *солчьк* Л, *сумурьк* Стр, *їавњанч^аьк* Ва, *цвейьк* Во, *шиїерчаьк* ГС,

-*ьл* (у рад. гл. прид. м.р.): *дошьл* Кам, *шїьл* Ду, *моїьл* Ду, *наз^ебаьл* З, *оїшїьл* Го, *ошьл* Ду, *їодїїаьл* З, *їошьл* ГС, *їришїьл* То, *їрошьл* Рад, *рекьл* Кам, *стїїаьл* З, и многи други

-*ьв*, -*ьш*, -*ьн* (постпозитивне чланске морфеме у м.р. једн. у зони I): *дубара^ашї* ДС, *коњца^ашї* Ду, *мїїака^ан* ДС, *оїњь^ав* ГС, *їеїела^ашї* Стр, *сандїка^ашї* Ду, *солчька^ан* ГС, *Ўскрсь^ашї* Стр, *Шїанаць^ашї* ДС, и други

в) Секундарни полугласник у речима с турским наставком -*лук*: *боїашїльк* Ш, *домазльк* И, Стр, *имоїльк* ГС, *калаба^альк* Рад, *комшилцьк* Во, Ш, *маїсїорльк* Бр, *навашилцьк* ДС, *наїредльк* ДС, *насадльк* Ш, *шїјельк* И, *їосмешльк* Стр, *резильк* Бр, *їабальк* Во, *шнаїдерльк* Ду

32. Секундарни полугласник од *а* у неакцентованом слогу:

бїїњь^ак Ш, *їолбїла^ав* Бр, *да^ад^ем* ДС, *за^ашїш^о* И, *иса^абїїла се* Рад, *кь^акеу* З, е, *їь^а ка^ак^о че* Ду, *їь^а* и онї д^ојду, *їь^а и* онї једу Рад, е *їь^а* т^уј смо р^одене Во, *їь^а* имала сам си с^рећу Кал, *шї^акво*, Кал, *шї^акво* Рад, *їосїш^ашї* ГС, *ра^аздањ^ује се* Рад, и други

33. После прегледа ових примера за стање полугласника у данашњем говору Лужнице могу да се истакну ове две напомене:

а) Од шест изговорних нијанси полугласника које је забележио Белић на почетку нашега века: ь_a^a , ь_e^e , $\text{ь}_{a/o}^{a/o}$, ь_o^o , ь_y^y , ь данас се с^рећу само две: ь и ь^a (a^b).

б) До тзв. вокализације често долази када је ь изван акцента. Позиције у којима се то дешава су:

$\text{ь} > a$ после акцента: *бїањ*, *крав^ајчак* и сл..

$\text{ь} > a$ пре акцента: *цавїш^у*, *једанїшї* и сл.

$\text{ь} > a$ у проклитизи: *сас тїмочку дивїзију*, *сас „Вїћу“* и сл.

$\text{ь} > a$ у енклизизи: *п^адла сам*, *вїд^ел сам* и сл.

$\text{ь} > a$ у чланским морфемама: *їеїелашї*, *дубарашї* и сл.

СОНАНТИ У ВОКАЛСКОЈ ФУНКЦИЈИ

з) Вокално Л

34. Као што је познато,³⁶ лужнички говор се по употреби вокалнога л разликује и од тимочког, и од зашпањског и од јужноморавског говора. Док је у првом једино у употреби *д*, у јужноморавском превасходно *у* и (у секвенци *с, д + д*) *лу*, спорадично и *љ*, у зашпањскоме једино *у* и *љ*, у лужничкоме говору се јављају *д*, *љ* и *у*.

35. Овде ће се дати опис ове појаве у данашњем лужничком говору са нарочитим обраћањем пажње на њен развој у зони I и зони II. Биће наведени сви примери и сва места у којима су они забележени, да би се тако видела и њихова фреквенција употребе и њихова географска распрострањеност.

а) Примери са *д*:

идџам ГС, *идџика* ГС, *ждџи* ГС, *ждџића* ГС, *ждџије* ДС, *ждџи* месечњак Стр, *ждџице* Во, *Ждџица* (име овце) Кал, *ждџице* III, *ждџице* Ва, *ждџ* ГС, *ждџка* Брат, *засдну* ме ДС, *кџ* И, *кџ* ГС, *кџ* ни Во, *кџовина* ГС, *кџу* Бр, Ду, *кџе* ГС, *кџемо* Бр, *кџина* ГС, *кџник* Бр, *мџа* детё ГС, *џреџџал* си прс Бр, *раскџам* III, *скџу* сам ГС, *скџамо* се³⁷ Рад, *скџамо* Бр, *скомџе* ГС, *сџџам* III,

б) Примери са *љ*:

Вљковија (микротоп.) Кал, *иљџа* Бр, *иљџика* Бр, *дљ^абё* (3. л. сг. през.) МБ, *дљ^абин* — *дљ^абина* ГС, *дљџ* ГС, Ду, И, МБ, *дљџа* Стр, *дљџе* Ме, *дљџо* ДС, Љ, *дљџе* ДС, Ду, *Дљџи* дёл (микротоп.) Ду, *Дљџи* рид (микротоп.) ГС, *дљџина* ГС, *жљџи* Ва, Кал, *жљџија* Стр, *жљџије* И, *жљџу* Го, *жљџића* Бе, *жљџице* Бе, Бр, Ва, Во, Ст, Стр, *жљџика* И, *жљџије* И, *жљџка* Бр, *кљн* МБ, *кљне* Ду, МБ, *кљнемо* се Бр, *кљновина* МБ, *кљну* Го, Кал, *кљџам* Ду, *кљџање* Ду, *кљџемо* Ду, *кљџиџија* И, *кљџник* Бр, Љ, *окљџа* З, *скљџе* Ме, *скљџемо* Љ, *слџа* Бе, Бр, И, МБ, Ме, *слџу* Ва, Рад, Стр, *слџа* И, МБ, *слџе* Бе, З, *слџе* Бе, Бр, Ва, ГС, ДС, Љ, З, МБ, *слџобљед* Бр, З, *шљкнем* Кам, *шљкник* ГС,

в) Примери са *у*:

буа ГС, Рад, *бува* МБ, *бује* И, Рад, *вук* МБ, *вукови* Ду, *вуна* ГС, Ме, *вунено* Рад, *вуџи* Ва, ГС, ДС, Ду, Кал, *вучё* (3. л. сг. през.) ДС, *вучу* волови Стр, МБ, два коња *вучу* Рад, *дуџ* (именица) И, *дужан* ми Кал, *дужни* смо ГС, *жуџи* МБ, *жуџика* МБ, *жуџ* МБ, да се *извучу* ДС, *измуземо* Стр, *јабука* ГС, МБ, *јабуке* МБ, *јабуће* Бе, Кам, III, *кук* МБ, *куџина* Ме, *муземо* ДС, *музёне* Го, *музу* Бр, *муња*

³⁶ Уп. Белић, ДИЈС 90—113.

³⁷ Глагол *скџам* (се) значи пригрлим, приљубим се; сличан њему, али не истог значења је *скуџам* — сакријем. Видимо да су *д* и *у* у опозитном односу и са диференцијалном семантичком функцијом.

ДС, Ш, *нају̀нимо* Бр, Љ, МБ, *йомузэ* И, З, *йомузэмо* Кап, *йомузена* ГС, *йремузэмо* БД, *йремузујемо* Бе, Бр, Љ, *йуж* ГС, Во, *йужэвка* МБ, *йу̀но* ГС, Стр, *сйу̀знул се* МБ,

г) Примери са *ла*: *длабо́к* Бе, ГС, *длабоку́* Бр, *длабэ́м* ГС, *сланчо́-лед* З, *че сланчо́ше* Рад,

д) Примери са *ле*: *навлечу́ се* Кам, *облечé се* Ме, *облэ́чен* Во, *свлéкле се* Во³⁸

ђ) Примери са *ли*: *длибо́к* МБ, *длибока́* МБ,

е) Пример са *лу*: *жлу́на* МБ

36. На основу наведених примера могу се извући ови закључци:

а) У зони II се не употребљава *д*. Белић је навео два примера из ове зоне, оба из Великог Боњинца (суседно Малом Боњинцу у коме сам ја сакупио грађу): *пождтеш* и *попдрните* (н.д. 104—105).

б) Већа фреквенција *у* у зони II него у зони I. Одређени број речи се у зони II једино употребљава са *у*, и оне стоје по овој особини у опозитном односу према истим речима из зоне I. Те речи су: *жу̀йи*, *жу̀йика*, *жу́ч*, *ку́к*, *ку́чина* (: *жд́йи*, *жд́йика*, *жд́ч*, *кд́к*, *кд́чина* — у појединим местима зоне I ове речи се изговарају и са *љ*. У великој већини ових примера гласу *д* претходи *ж* или *к*).

в) У осталим речима (в. ниже дистрибуцију) употреба *љ* је идентична у обе зоне.

г) Једини забележени пример са *лу* (*жлу́на*) из зоне II вероватно је унесен из јужноморавског дијалекта. У зони I нема таквог облика, нити те речи — ту је *кљундрво*.

д) Пример са *ли*: *длибо́к* у коме је *ли* < *лѣг*³⁹ забележен је у зони II; у зони I је *длабок*.

ђ) Примери са *ле* напоредо се употребљавају у обе зоне.

е) У обе зоне је *ложница* од *љжица*.

Дистрибуција *д* и *љ*

37. *Д*, односно *љ* (односно *у* < *д*) увек се налазе међу консонантима, што значи да никада не долазе на почетку или на крају речи.

38. У консонантском окружењу, у секвенци $K_1 B K_2$ (консонант који претходи — *д* — консонант који следи) поредак конституената изгледа овако:

³⁸ Ови облици су постали од аблаутног степена *велк-, уп. стсл. вѣшти.

³⁹ Белић, ДИЈС 122.

а) У позицији K_1 јављају се ови консонанти: k , i ; $\bar{i}$, δ ; s и $ж$. То су примери типа: $кјк$, $иљџа$; $\bar{i}$ љкнем, δ љџ; s љње и $ж$ дџица. Није забележен пример у коме би δ могло да стоји иза s и $ш$.

б) У позицији K_2 се јављају ови консонанти b , i , z , k , n , $\bar{i}$, $ц$, и $ч$. То су примери типа: $с$ љба, δ љџ, s љза, $\bar{i}$ љкнем, k днџ, $ж$ дџџ, $\bar{i}$ рекдџл си прс, k дџина. Нема забележених примера у којима би се иза δ налазило $ш$ или s , мада је Белић забележио у Бердују, месту које припада I^b говору, пример сплстил се. Ја таквог примера нисам чуо.

Дистрибуција $y < \delta$

39. Примере са $y < \delta$ прегледаћемо према употреби по зонама:

а) Употреба у обе зоне:

иза $\bar{i}$, b — примери типа $\bar{i}$ уџ, $\bar{i}$ ун: $s\bar{i}$ узул се; b уаI (: b уваII), δ бука

иза v , m — примери типа v ук, v уна, v учемо; m уемо, m уња

иза δ — примери типа δ уџ (именица) и δ уџан (изведено од δ уџ)

б) Употреба у зони II (в. т. 36а)

иза $ж$, k — примери типа $ж$ уџџ, $ж$ уџика, $ж$ уџ; k ук, k уџина

40. Једина два примера која ремете дистрибуцију из претходне тачке су микротопоним *Вљковија* из Кал и *мјца* (скомјче) из ГС са веома ниском фреквенцијом употребе. Ова два примера сведоче о блискости лужничког и тимочког говора у прошлости. Белић за тимочки поддијалекат наводи примере: бла, влк, влна, јаблка, млземо, пнл. Овакво стање потврђује и Недељко Богдановић за говор Бучума, који припада тимочком поддијалекту: оплзал, облчен. блта, млжа, влчи⁴⁰. Осим тога, ова два примера, овико усамљена, упућују на уверење о еволутивнијем ходу лужничкога говора.

б) Вокално P

41. Вокално p се у лужничком говору чува у свим положајима у којима и у књижевном језику. Како у овом говору по правилу нема вокализације $л > о$ на крају слога, p је и у овом положају сачувало своју пуну вокалску функцију, за разлику од „највећег броја становништва наших културних центара”⁴¹.

Али, осим оваквог p , има примера у којима се оно јавља у лужничком говору, а у књижевном језику не јавља. Такве примере ћемо засебно прегледати.

⁴⁰ Уп. Бучум 13—14.

⁴¹ В. Стевановић, Савремени сх. I 79.

42. а) К + Р + К:

брбње Бр, *брбљи* ГС, *брз* Кал, *Бриа* (име вола) Ду, *вржу* Рал, *врз* Бр, ДС, Ду, МБ, *врљи* Рал, *врнемо се* Стр, *врну ју* ДС, З, *вршам се* ДС, *вршју* оратнице Бр, *врце* Стр, *врчва* Ду, *врчице* Во, *вршник* Ме, *вршници* Ду, Љ, *врњи* Бе, *врваљу се* БД, *врне* Бе, Рад, ДС, *вршница* Ме, *Дрндарци* (фамилија) Ду, *заврни се* Бр, *заврчујем* Ду, *заирнули се* Рад, *заиршање* ГС, *закриће* Кам, *замрзвачи* Љ, *засрл се* Ш, *Зрњица* (име овце) Кал, *јейрву* Стр, *коврждањи* Ва, *крдаво* јагње Во, *крмимо* овце ДС, *крии* Стр, *крсијеви* БД, *крсиено* Ва, *Кршиници* (фамилија) Ду, *крш* ГС, *кршови* Бр, *Мркоња* (име вола) Ду, *мрло се* Стр, *Мрлаћа* (микротоп) ГС, *нашне* З, *нашрула* ГС, *оврл* Во, *омрсе се* И, *ошкрши* Рад, *ирвњо* Бе, *иршав* Ш, *ирврша* Рад, *иржено* Љ, *ирзиам се* ГС, *иршрнеоше* Рад, *ибрз* Рад, *иоврзано* Рад, *иодвржемо се* Ме, *иршенице* Ва, *иршено* платно ГС, *ирешњаћи* ДС, *саишрл ме* МБ, *сврну* Рад, *скрваимо* Ду, *скрцају* кола Ш, *скршњачим* Рад, *сридак* ГС, *сршкаво* Ш, *сиршељ* МБ, *шошр* И, *шршоњи* Ва, ДС, *шркаља се* И, *шрљак* ДС, *шрколим* ГС, *шрмће* Стр, *Трњиноша* (име овце) Кал, *шрњице* Кал, *шрсим* Го, *умрл* Стр, *уцрнело* Љ, *цврцају* Во, *цврс* Во, *цвршио* Стр, *цврчи* Стр, *црша* ГС, *црше* Љ, *цршк* Бр, *чебрњак* Рад, *шишрк* ГС

б) Р + К:

рнем И, *рину* Бр, *рша* МБ, *ршо* Љ, Стр, *рј* (узвик при терању оваца) Кал, *рња* МБ, *рња* ГС, *риа* ГС, *рцави* ДС; овде спадају и примери са изгубљеним иницијалним или финалним *x*: *ркам* (= хрчем) ГС *рска* (3. л. сг. през.) Љ, *рскавица* Во, МБ; *вр* (именица) ГС, Ш, *заср се* (1. л. сг. аор.) Ш, *овр* (1. л. сг. аор.) Ду,

в) преф. + Р + К:

зарнавели ДС, *изрчкај* Бр, *исркај се* (са значењем ушмркну се; облике глагола сркам чорбу ило што друго нисам чуо, м. њега је у употреби гл. *србам*) ГС.

43. У овом говору се среће *r* успостављено после редукције појединих вокала. Забележени примери за овакво *r*, поред оних у т. 276 су:

јерм ДС, Ду, *помуземо* млеко *крз* прстен БД; *ркмачи* (: *рукмачи*) Ду, *стари* Бр, *Тридавила* (име овце) Бр; овде *рж-* > *рж-*: *рж* ГС, Кам, МБ, *ржен* Кам, *рженица* Рал.

44. У примеру *ирбслук* — *ирбслуци* ГС, Ду, Рад, Ш по свој прилици се чува етимолошка веза са изворним кореном (упор. нем. Brusttuch), а не о губљењу самогласничке функције *r* (упор. књ. прслук).

СУПСТИТУЦИЈА ВОКАЛА

45. Вокализам данашњег лужничког говора задржао је углавном ону нестабилност артикулације коју је фиксирао Белић на почетку нашега века. Као последица тога јављају се многобројне међусобне замене самогласника. У материјалу ће бити обрађене и домаће речи и туђице.

а) Вокал А

46. а) $a > e$ у позицији:

Ј + А: *друјојече* Кам, Ме, *Зайојес* (назив народног кола) Бр, *јејичје* Рал, *јенџик* И, Ме, *јесџик* ГС, *јесџици* Бр, *јесџь^ачџк* Ду, *туре јесџь-чинку* Љ, *џбјес* ДС, *џријетел* Ду, БД, *џријетелџимо се* БД, *џријетелџица* ГС, *капутџ шајечни* Рад,

Ч + А: *чебрџак* Рад (али *чабар* Рад), *черџие* Бр, ГС, И (али: *чораџие* Ду, Ст, Стр, БД, МБ; *чораџика* Ме, *чораџиџе* Рал — изговор према тур. *џогар*). У примеру *момчеџиџа* ДС, Ст према књ. момчадија у питању је други суфикс, а не утицај ч на измену *a*,

Ж + А: *жеџџб* БД, *жеџџб* ДС (исти информатор је говорио и *заџџб*).

У примерима *рјезен* ГС, *рјезеница* Рал у питању је други суфикс.

Нема примера за $a > e$ иза *љ*, *њ*, *џ*, *ш*. Забележио сам овакве примере: *џрџиљаџи* ГС, МБ, *чељад* ГС, МБ, *зевџа* — *зевџано* или *земџа* — *земџано*, *селџици* — тако на целом простору; *коњаник* Ду, *биџњ^ак* Ст, *џрудњаџи* ДС; *зарџавели*, *рјави* ДС, *окал оца* из *џамџу* Рад, *џандарџи* И; *чеџаљ* ГС, МБ, *шаџен* ГС, Стр, З, *шаџено* пилџенце Ш.

б) $a > e$ у позицији:

А + Ђ: Белиџев пример *реџиџа* у зони I у веџини места и данас тако гласи. Забележени су примери и без супституције: *раџиџа* Ду, *раџиџа* Го. У зони II нема палатализације *к* испред *и* и тамо је *раџиџа*.

Примере које навџди Белиџ за регресивно деловање палаталног сугласника *ј* на вокал *a*: беџаги, преџил, леџали више се не говоре са супституцијом. За пример *баџџи* исп. ниже.

в) $a > e$ у позицији:

Р + А: *џребуља* ГС (преме корену *џреб-*), *меџрелџез* Рад, *реџеџиле* Во, *рекеџиле* МБ.

г) Промену $a > e$ среџемо и у примерима с меџуслоговном асимилацијом вокала, или у страним речима, које су и могле бити примџене у деформисаном облику (какав је случај и са примерима *меџрелџез* и *реџеџиле*):

беџева Љ, *берџм* Рад, *Божџидер* Кам, Ш, *шџеџе џеџџера* Стр, *касерине* Ду, *џеџџиџаџ* ГС, *џемџиџаџе* Стр, *џеџеџе* Кам⁴²

47. Промена $a > o$ остварује се у суседству лабијала и неких сонаната.

⁴² Мада би овај последњи пример могао бити образован и према трп. прид. на -ен. Исто тако примери типа: *џаволес*, *џрљес*, *џарес*, *џробуљес* и сл. саграђени су суфиксом -ес (: књ. -асџ).

а) $a > o$ иза v, m, b, j : *вољада* Љ, *не вољаје* ГС, МБ, *невољаино* Во; *мојаре* Бр, Ш, *мојаришиа* Во, *мормоладе* Стр; *бобо* Дарина ГС, Ш⁴³, *бојаји* Во, И, *боји* БД (судећи по $i > љ$ пример је унесен из зоне I); *дијоманти* Ш, *дијоманџи* прстен ГС. Белићев пример позар забележен у Извору бележиа сам само као *пазар* ДС, Кал, а други његов пример из истог места погапуи (= папагај) нисам чуо.

б) $a > o$ иза p, n : *мирољез* Во, *мирољези* Ду, *робација* ДС, *рожињ* Бе, Љ, *ромуника* (хармоника > армоника > рамоника > ромуника) ВД, *маностир* ГС, И.

в) $a > o$ испред $v, m, b, њ$: *одведе* (на целом простору), а исто тако властита имена типа *Бранислов*, *Векблов*, *Јелисовка*, *Лейбсова* и сл; *сирбм* недељу ДС, *сирбм* Велигден Стр; *собале* ГС, *собор* МБ, *све е собрано* БД, *собори* БД; *соилела сам се* Кал, *соилиша се* ДС. Белићев пример сопун данас се свуда изговара са a .

г) $a > o$ испре l, n : на целом простору *долџко*, *одбнде*, мада ови примери могу бити и аналогичког карактера: према *дбле* — *долџко*, према *онде* — *одбнде* (исто тако и *одбведе*, *одбкле*, *одбиле*).

б) Вокал Е

48. а) Самогласник e у позицији испред или иза $v, m, b, њ, l, p$, супституише се или „лабиализује“ у e° или o^{44} . У данашњем говору, међутим, није забележен ни један пример за супституцију e вокалом o у оваквим окружењима. За Белићеве примере: болај, шобој, депоша, говодаре бележени су примери без супституције: *бељај* ДС, *јовџда* — *јовџар* (тако на целом простору), *дџеша* Бр, *шебџчак* Стр.

б) Примера са o према стандардном e забележено је доста иза палаталних сугласника где бисмо очекивали флексиони или творбени настајак меких основа:

именице: *мачоја* (= маџеа) МБ, *јужови* Бр, *ширицови* Ду; придеви: деца ми све на *бџо* излџла БД, *јовџо мџо* Во, *јовџо челџ* (трава) ДС, *Гџрњо Крњино* Во, *Дџљњо Крњино* Во, *дџљњо* Стр, *Ђурђовдџн* Ме, *Ђурјовдџн* Ва, Го, И, *џвџо мџо* З, Кал, Стр, *срџњо* ГС, Стр, *џарова џџрка* Бр, *паџла прџ џарова вџаиа* Бр, *саињо јайње* Стр; бројџви: *шрџњо дешџ* Го, Стр, *шрџњобџвици* Ду, И.

49. Промену $e > a$ забележио сам у овим примерима: *овџа блаји* МБ, *зајак* ДС, Ду, *зајијин* ГС, Кам, МБ, *ковџаи* ДС, *маџилка* (= меџилка — камен меџаш) И, *маџава* (= маџеа) ГС, Рад, *расџоложан* Ва, *срџцало* (сред село > срет село > срецело > срецало) Рад; на целој територији везник *ше* има и лик *ша*; *шишљар* Бр, *шашир* Ду.

⁴³ Издвојено је увек *баба*, а само у синтагми са именом чује се *бабо*.

⁴⁴ В. Белић, ДИЈС 23.

50. *e* > *и* забележио сам у следећим примерима:

а) У суседству палаталних сугласника: *ма̄ћица* (= ма̄хеца) Кам, *пои-цује ме* (појецује > поџцује > поицује) Бр, на целом простору: *њӣов, њӣова, њӣово, њӣови, њӣове, њӣова*.

б) У туђицама: *лив̄оверче* (после метатезе: револверче > леворверче > лив̄оверче) ГС, *џр̄обџисор* Кам, *џелифонис̄ити* МБ, *ћеримџија* Бр, *џем-џир* ГС, Стр, *џић̄ер* ДС, И, Стр, *џиџир* З.

Лужнички говор на целом простору чува стари облик прилога *ла̄ни*.

в) Вокал *И*

51. а) *и* > *а*: *џарам̄ида* (в. речник) Ш, *салаџин* (:салиџил) БД, *шам-џир* Кам, Ст, *шамџирчак* Рад.

б) *и* > *е*: св. Јован *Белобер* З, *дина̄меш* Кам, *ен̄а̄че* ДС; *везник или* има каткад лик *ели*: девојченце *ели* мушко детенце Во, црв̄иве *ели* зд̄уване јабуће И, гас̄арче *ел* лампу Го, брата *ели* сестру З; *ен̄ӣен̄ирани смо* ГС, *не̄ ме ен̄ӣер̄есовало* Кал, *зав̄е̄ӣена* БД, *замрзев̄ачи* Љ, *ком̄есија* ГС, *Мен̄ђуша* (име овце) Ду, *меш̄рел̄ез* Рад, *да се о̄ӣерӣња̄ви зев̄њиштето* (:пир̄ак — трава) ДС.

в) *и* > *у*: *не ск̄укнула даб̄ӣда* Бр, *свӣња скӯчи* ГС, МБ.

г) Вокал *О*

52. а) Артикулација самогласника *о* се шири ка артикулацији самогласника *а*, уколико *о* није под акцентом. У тим позицијама оно понекад бива супституисано вокалом *а*. Промена долази и услед асимилације вокала у суседним слоговима. Забележено је неколико случајева такве супституције:

а̄ӣа̄ӣека ГС, МБ, *у а̄ӣа̄ӣеку* Рад, *два̄пут сам а̄ӣер̄исуван* Ду, *а̄ӣер̄ишу ја* Стр, *ба̄јан̄е̄ӣи* ДС, до Стране *блӣза* Во, *кр̄стӣан̄о̄ше* Кам, БД, *ма̄ӣӣка* ГС, *ма̄ӣӣче* Бр, *ма̄ӣӣна* ГС (али увек *м̄ӣика*), *мо̄џав̄илче* Ме, *џала̄ко* Кал, *џо̄ан̄ӣч* (= гониоц) ГС, *сав̄е̄љка* МБ (али *сов̄е̄љка* ГС), *џир̄нак̄би* Љ, *дадоше ме за удав̄ца* Во, *удав̄ице* Љ.

б) *о* > *у*. Говорећи о лабиализацији самогласника Белић је истакао да „самогласници *в, м, б, њ, л, р, к* утичу на самогласнике који се пред или за њима налазе тако да се самогласник *а* мења у *а°* или *о, е* у *е°* или *о, о* у *у*“.⁴⁵ Потврда за све ове позиције у материјалу данашњег говора Лужнице нема, али за неке друге има:

О + Б: св. Јован *Булубер* Бр

К + О: *кӯј* как̄в Ме, *кӯји* Бе, БД, ГС, З, *кӯја* ГС, Ду, Рад, Стр, *кӯжуш̄че* Кам, *кӯнкурӣсујемо се* Го, *кӯмӣше* МБ, *у кӯмӣанӣју* Рад.

⁴⁵ Н. д. 23.

М + О: *армуника* ГС, Бр, *армуникаш* Ш

О + Р: *докиџур* Кам, МБ, *докиџури* Љ

Изван ове шеме забележен је још пример: *дудулеџе* (: додоле) Кам.

Облик *буза* Го, направимо *бузу* Ст је стар, тако га бележи и Вук.

Још неки случајеви карактеристични за о:

а) Према књижевном овако, онако у Лужници је *овака*, *онака*; према тако овде је *шека*.

б) Лужнички говор чува стари дублет под акцентом: *квачка* ГС, МБ,

в) Чува стари облик *добрџ*: *добрџ* и једџ кад има ДС, *Каџко* си тџ? *Добрџ* са^м! Ш

г) У примеру *џремена* Бр, ГС, Ш, *џременка* Стр, *џремени* ме Ду, *исџременимо* се Стр у питању је морфолошка категорија — префикс — *џре-*

д) У примерима типа: *болуџал* је Стр, *џладуџали* смо Ду, *куџуџали* смо Вџ *џразњуџали* смо Бе, *џбошџуџан* је Ст, *џуџуџала* сам Кал, *раџуџало* се Рад и сл., такође је у питању морфолошка категорија: формант *-ов-* претворен је у *-џ-* под утицајем *-џ-* из презента и императива.

д) Вокал У

53. Малобројни примери супституције вокала у другим вокалима јављају се или у страним речима, или су резултат аналогije. Забележени примери су:

а) *у > и*: *вамилиџџ* (: фамулус) БД

б) *у > о*: *здџнемо* у *коџу* ГС, *морџза* Бр, ГС, Кам (после хаплоглогије, исп. (му)муруз у јужноморавском — у зони II је *куџуруз* МБ); *џоноџлаџаџ* МБ (: *џуџоџлаџаџ* ГС), *на ромџнску џраниџу* ГС, *џо Ромџниџу* Стр. За о у последња два примера проф. Пеџо каже: „У ромџнски и Ромџнска огледа се неизмијењено романско о”.⁴⁶

54. Приликом навођењу примера указивано је ту и тамо на узроке и процесе који доводе до промене вокала. Овде их дајем систематизоване:

1. Узроци фонетске природе: а) ширење артикулације у неакцентованом слогу; б) сужавање артикулације у суседству неких консонаната; в) међусловна асимилација.

2. Узроци морфолошке природе, о којима ће бити више речи у морфологији.

3. Туђе речи се прилагођавзју фонетском систему овога говора, при чему и властита правила о расподели (дистрибуцији) фонема утичу на њихов изговор. Али у овоме говор Лужнице није усамљен.⁴⁷

⁴⁶ ГИХ 40.

⁴⁷ В. нпр. Богдановић, Бучум 21—22; Јовић, Трстеник 51; Пеџо-Милановић, Ресава 253—254; Симић, Леџач 147.

55. Белић је у својим Дијалектима доста пажње посветио деловању акцента на измену артикулације вокала. По њему, вокал под акцентом чувз своју артикулацију, или прелази у ужу, што даје затворене самогласнике, а ако није под акцентом, он бива отворен, тако да „е прелази у е^а или а, о у о^а или а, и у и^е или е, у у у^о” (н. д. 32). То потврђује и материјал данашњег лужничког говора. Овде бих желео да се осврнем на следеће његове речи: „Данас вџ има доста речи које се у овим дијалектима стално и, понегде, једино говоре са овако измењеним вокалом, на пр. *мајџика*, *лајџов*, *џолајџи*, *на зам* и сл.” (н. д. 32—33). Реч *мајџика* је данас једино у овом лику у употреби у обе зоне, реч *лајџов* — никад и ни у једној, *на зам* — никада и ни у једној (вџ: *лојџов*, *на зем* — *на зџџи* Бр, ЈБ, Стр, МБ). Облик *џолајџи* је бележен у обе зоне, али са помереним акцентом. Поред њега у употреби су и облици: *долајџи*, *излајџи*, *налајџи*, *одлајџи*, *џролајџи*, *улајџи*, а напореда са њима и облици: *долејџи*, *излејџи*, *налејџи*, *одлејџи*, *џолејџи*, *џролејџи*, *улејџи*. Међутим, облици са а одликују се не само другим акцентом, него и другим значењем. Показаћу то на овом примеру забележеном у Стр, али типичном за целу Лужницу: Печалбáри, сине, знајеш одавна како је било? *Полајџи* *дома*, *џолајџи*, *нема* ни *леб* ни с *леб*, па му *женá* *спрема* *аљџи*ње . . . Облик *џолајџи* овде значи „безуспешно се прихватати различитих послова”, па кад се види да нема резултата, онда се мора у печалбу. Очигледна је веза са глаголом *лајџи*ићи у књижевном језику. Сличан је пример и из ЈБ: *налајџи* на *рабóту* (= прихвати се сваког посла), или из Рад: шџкнута девојче — *којé* *воли* по *мáлко* да *одлајџи* (у значењу *негашна*, *враголаста*, девојка која *воли* да *шврља* *лево-десно*, што значи и да *прихвати* *успут* по *којег* *момка*). Напореда са овим примерима има забележених и оваквих: *џолејџи* да га *бије* Бр, *џолејџело* *пале* *шарéно* (у нар. *песми*) где глаголски облик *задржава* и значење и значењски *видски* *лик*. Према облицима *налајџи*, *одлајџи*, *џолајџи* створени су и *долајџи*, *излајџи*, *џролајџи*, *улајџи*. А за све њих се везао итеративни глаголски *вид* (*долајџи* : *долејџи*). На овај семантички *моменат* проф. Белић није обратио *пажњу*.

РЕФЛЕКСИ ЈАТА

56. И говор Лужнице, као и остали говори источне и јужне Србије, доследно је *екавски*. Од карактеристичних примера *навешћу*: *императив*: *врџејте*, *вучејте*, *дојдејте*, *жњéјте*, *идејте*, *осéчејте*, *џушијејте*, *џушејте*; *затим*: *несџа* м, *нејé*; *џред(и)* *теб*, *џреко*; *сеџира* I : *секира* II; *осéм*; *џнездó* (али *чешће* *место* *тога* *џолој*); *идé*, *нијде*, *нејде*; *џреошá*; *нешишó*, *неко́лко*, *џонеџи* I : *џонеки* II; *овде*, *онде*, *ореј*, *орéси* I^а : *ора*, *орáси* I^б и II. За *бресква* се говори *џраскова* I : *џрасквá* II.

57. У *додџáло* ми (од *додџати*) је *и*, иако је *иначе* *вејем*. *џрејем* се, *сејем*, *смејем* се, *не смејем* (од *смети*).

58. Префикси *џре-* и *џри-* добро се разликују: *џреварим*, *џревршáла*, *џрекрсиен*, *џрекрсиим* се, *џремфл*, *џресáдим*; *џрелаз*, *џрејис*, *џренос*, *џре-*

славе; а с друге стране: *йричѣстим се, йрилѣйим се, йризнам, йричам* (али се у облицима глагола *йримѣйим* и *йрикажем* јављају, каткад, и примери као: *зададе се нѣйремѣйан облак ГС, прво да га йрекажем Ш*).

ВОКАЛИЗАЦИЈА СОНАНАТА

а) ВБ > У

59. Сонант *в* пред слабирм полугласником је и овде, као и у другим штокаврским говорима, прешао у *у*: *удава^вџи, удавиџа, унџк, џнем* и сл. Примери који се код најстаријих становника могу чути у пригодним приликама, а који су преузети из црквеног језика, као *Вь^вскрс* (чешће *Ускрс*, а најчешће *Велиџден*), *ва^вскрсе* (Исус) нису релевантни као особина овога говора. За пример *йбрник* в. т. 70).

б) Л > О

60. Сонант *л* се још увек добро држи на крају слога. Потврда за ово су, поред многих других, и ови примери:

вбл, дѣл, ййил (= потиљак), *йѣйел, сврдел; коѣл, орл* (и *орьл*), *йѣйьл; зьлва, крилѣ, селѣ; видѣл, дошьл, рекьл, чийьл* и сл.

61. Са стране су унети облици као: *варџиоџ, ѣлѣдоџ, йрайџиоџ, сѣа-раџ, храниоџ*; а такође и примери, додуше чешће код мушких становника, типа: *био сам* у Бугарско ропство ГС, *био сам* послужџиоџ Ду, командир нам је *нарѣдио* ДС, *тај Шанаџ је йравио* краљ Милан ДС, *врнуше ме као храниоџа* ГС и сл. У разговору са странцем Лужничани настоје да говоре правилно, и тада радне глаголске придеве готово редовно употребљавају са вокализираним *л*; у међусобном разговору претежу форме без вокализације.

КОНТРАКЦИЈА ВОКАЛА

62. Поредбена реч као у Лужници има два лика: *ко* и *како* — први чешћи и обичнији, други ређи:

Море, ја бь^вш кат сь^вм бил малѣџак носѣл сам како сви стари: белѣ бревѣнѣџи ГС, значи ти си могьл да йграш како мајмун Кам, грне како врџва Ду и сл.

Сређе се и лик *као* као нанос из књижевног језика: *врнуше ме као храниоџа* ГС.

63. Контракција није наступила у медијалној секвенци *-eo-* после настајања *х* у примеру *йреошѣ*.

64. У Лужници се говори *св. Трџиџа* (Ду(х)ови није у употреби).

65. Добро се држи и иницијална група *yo-* у прилогу *јочи*, али је много обичнији прилог *сјрџм(а)*: Не рани се прасе *јочи* Божић!

66. Финална секвенца *-а(ј)у* у 3. л. мн. презента се врло често контрахује у корист другог вокала:

да се *вѣнчу* ДС, *врљу* ГС, *илѣду* ГС, *ѣрѣљу се* БД, не *даву* ГС, *даву ни* Рад, не *диру му* ГС, *дѣсу* БД, *дочѣку се* З, *закѣју* Бр, Ме, *јѣру се* Во, ГС, Ш, БД, З, *јављу* З, *кују се* (< кутају се = крију се) Ме, *јѣву* БД, *јришрѣју* Ду, Ме, *јричу* ГС, Кал, Ш, БД, *шѣру се да сѣсу* Кал, *шѣру* Рад, *шрѣску* (= лупају) Рад, *чѣву* ГС, *чѣку* Бр, Ме, *шѣју* БД.

У свим овим случајевима, упркос сажимању, није се јавила секундарна дужина.

67. У речима *нѣ* (неје), *раћѣца* — *рећѣца* (= ракијица), *снѣ* (снаха), *чиј* (чији) резултат контракције је дуг вокал. Пример *нѣ* се јавља и у ликовима: *неѣ* и *неѣѣ*. И у броју *шѣсѣ* < шездесет налазимо дужину. Исто важи и за *јѣђанци*, забележено само у зони II, јер обичаја да најближа родбина походи младу тек што је стигла момковој кући у зони I нема, па према томе ни такве речи.⁴⁸

68. У примеру *сане* — *санице* ГС, Ду, Рал, З, није дошло до контракције групе *-ао-* како би се очекивало према књижевном облику. Облик *сани* је старији од *саони*, и он се у овом говору држи.

ЕЛИЗИЈА ВОКАЛА

69. И елизија вокала је доста ограничена појава у данашњем говору Лужнице. У односу на друге штокавске говоре где је често елиминисање *a* у везнику *да* испред глаголских облика⁴⁹, у лужничком говору таква елизија није забележена ни у једном примеру. Овамо, разуме се, не спадају примери типа: *Че идеѣте ли? Че идемо!* — јер се ту ради о другој категорији — пропуштању целог везника у футуру.

а) Вокал *a*: поставише љуту рећѣју *ѣ-ѣнда* мезѣ Кал, од баја Жѣку *н-овѣм* почѣше панталѣне да носѣ (временско значење) Ду, *н-овѣм* — *н-овѣмо*, *н-онѣм* *н-онѣмо* (просторно значење) Кам, Стр.

б) Вокал *e*: на целом простору се једино говори: *н-умѣјем* — *н-умѣјемо*, *н-умѣјеш* — *н-умѣјѣше*, *н-умѣје* — *н-умѣју*. Изван овог општег случаја забележен је и пример *н-ѣје* (< не хаје, са значењем да је неко доброг имовног стања — који је погазда, *ѣѣн-ѣје* ѣн си сѣдѣ дѣм (тј. не иде у печалбу) Стр.

⁴⁸ Пецо и Милановић су овај пример у ресавском говору бележили и са и без дужине, в. Ресава 257.

⁴⁹ В. нпр. Левач 157; Ресава 254; Трстеник 47; Црна Трава 188.

РЕДУКЦИЈА ВОКАЛА

а) Афереза

70. Изузев једног случаја — чланске морфеме — редукција иницијалног вокала је забележена у неколико примера:

Вокал *a*: басма́ озго́р, а оздо́ле *мерикáн* платно́ Ду

Вокал *e*: ве́чером си́ иде до́м, јутре 'ше́ ти га па́ц Стр

Вокал *и*: на целом простору *Талија́н* — *Талија́ни*

Вокал *o*: афереза вокала *o* је нормална појава у чланској морфемџ, која се среће искључиво у зони I: *деи́е-во*, *деи́е-но*; *женá-ва*, *женá-на*; *јоле́ми-ви*, *јоле́ми-ни*; *на́ши-ви*, *на́ши-ни* и сл.

Вокал *y*: мо́гу змију́ да ва́нем Ду, ми́ га ва́нумо Во, ма́ 'биши́е сам све заборави́ла Ва, голéм *јројасни́к* ГС, почé да се саври́ава Ду. За именицу *шбрник*, која је једино у овом лику у употреби, као посућеници из црквеног, у којој отпада *v*- а не *y*- објашњење је дао проф. Симић.⁵⁰

б) Синкопа

71. Ова појава је нешто присутнија:

Вокал *a*: речца *ва́лда* се у овом лику употребљава у већини места Лужнице. Али поред њега забележени су и ови примери без пропуштања *a*: *ва́лда* је пушта́ло зрнца́та и не истрови́ло се Кам, па *во́лда* има Љ.

Вокал *e*: син ми ра́ди у *Зајча́р* Љ. Изостављање вокала *-e-* је често у 2. л. јд. и мн. през. гл. *моју*: ка(т) ти он одб́ри *мож* да се ука́чиш на коња́ I, како́ *моши́е* тека́ Кал и сл. Пут за добијање ових облика могао би да буде овај: *можеш* > *можш* > *можс*; *можеште* > *можште* > *моши́е*, мада постоји и другачије мишљење о њему (в. т. 343).

Вокал *и*: Количинске заменице и од њих изведени прилози се употребљавају једино без *-и-*: патња́ *ко́лко* бч, попи́ли *ко́лко* попи́ли Ду, овршња́к (тј хлеб) *шбо́лки* Ме, пројдо́ше *неко́лко* д́на БД и сл. — Основни број *чеи́ри* је у том облику бележен у говору I^a (Бр, ГС, ДС, Ш). У говору I^b и зони II записивани су примери без синкопе: који́ су посироти́ња чува́ли су по де́сет, двана́јес, по трина́јес, по *чеи́ри*на́јес бвце, по *чеи́ри* ко́зе, пéт Стр, *чеи́ри* поју́ а две пéту БД, за *шри*-*чеи́ри* д́на З, *чеи́ри* МБ. — Вокал *и* испада и у императиву неких глагола: *Беши́е*, *Ту́рци*, у својину́ Рад, *Дри́ше* се И. — Овамо спада и пример: *Моја́ сеси́рична* је оту́д Ме.

Вокал *o*: на целом простору се једино говори: *уи́ошви́м* — *уи́ошви́мо*: ве́чером си́ *уи́ошви́мо* Бр, ка́д је п́с онó си́ посна́ јéла *и́ошве* Љ, *и́ошви́мо* у грне и др. — Овамо иду и примери: да пазим да нека́ (овца) не *заси́а́не* ГС, помузéмо *крз* пр́стен БД, он *и́овзе* *Ту́рчина* Д.

⁵⁰ В. Левац 161.

ПОКРЕТНИ ВОКАЛИ

74. Факултативна употреба покретних вокала на крају појединих категорија речи је доста распрострањена на целом простору:

1. Вокал *a*: а) заменице: *њeи* — *њeја*; б) прилози *си* — *сиа*, *иш* — *ишиа*, *кад* — *када*, *овак* — *овака*, *онак* — *онака*.

2. Вокал *e*: а) заменице: *мeн* — *мeне*, *ишeб* — *ишебе*; б) прилози: *дoл* — *дoле*, *иoр* — *иoре*, *наиoр* — *наиoре*, *надoл* — *надoле*, *oздoл* — *oздoле*, *oдoзиoр* — *oдoзиoре*, *oдoвyд* — *oдoвyде*, *oдoкyд* — *oдoкyде*, *oишyд* — *oишyде*, *свyд* — *свyде*.

3. Вокал *i*: а) придеви *бoљ* — *бoљи*; б) предлози *исиoд* — *исиoди*, *кoд* — *кoди*, *над* — *нади*, *oд* — *oди* (искараше Турчина *oди* Врање Ду), *иoд* — *иoди*, *иpед* — *иpеди*.

4. Вокал *o*: а) прилози *наиoм* — *наиoмо*, *новoм* — *новoмо*, *нонoм* — *нонoмо*, *oвoм* — *oвoмо*, *oнoм* — *oнoмо*, *ишoм* — *ишoмо*.

75. У вези са покретним вокалима ваља споменути и појаву редупликованих иницијалних секвенци. Ову појаву није констатовао проф. Белић за ове говоре. Ње нема ни у говору Сретечке жупе, а нису је констатовали ни испитивачи суседних говора (у радовима о прешевско-бујановачкој говорној зони, говору Пољанице, говору Црне Траве, говору Лесковца).

У лужничком говору редупликоване секвенце не мењају основно значење речи у којој се јављају. А јављају се само у прилозима:

кад *и*ду *нанаиoр* волoвити пoзапињу Ду, *нанаиoр* нoсим уз брeг Рал, заврши се *нанаиoм* Бр, носили су се брeвeнeци, гаче нејe имaлo *oздoлe* Ду; чак: пцeтaтa иди oдлajашe (зyкoвe) eј *нaнoнaм* кoмтo Трeштeницy (на +нo+oнaм) ГС; oвдe дoлaзи рeдyпликoвани пpeдлoг *с-сac*, *с* у инструментaлнoј, а *сac* у социjативнoј функцији. Ову појаву су бeлeжили и други аутoри.⁵²

76. Повезано са покретним вокалима је и питање партикула у лужничком говору. Ово питање је Белић детаљно осветлио⁵³. Овде је згодно, да се не бисмо враћали касније, да разграничимо места из зоне I по употреби ових партикула, по којима се она јасно одвјају једна од других. Партикуле које се срећу у овом говору су: *-j*, *-ja*; *-к*, *-ка* и *-в*, *-ва*. То су примери типа: *oвдeк* — *oвдeкa*, *ишyј* — *ишyја* : *ишyв* — *ишyвa* и *ишoј* — *ишoја* : *ишeв* — *ишoвa* (*тoв* — ређе, *ишoвa* — чeшћe). По oвoј трeћoј партикулy (*ишyвa* — *ишoвa*) мoгућe је пoвyћи тачнy гpaницy измeђy мeстa кoјa јeдинo њy пoтpeбљaвajy и oних кoјa је никaкo нe пoтpeбљaвajy. Oбликe сa *ишyвa* — *ишoвa* сaм бeлeжиo пoчeв oд Љyбepaђe, гдe сe срећy и *ишyј* — *ишoј*, у Гopчинцy гдe су истo тaкo присутнe фoрмe *ишyј* — *ишoј* и у Кaлуђepевy гдe је на 28 примерa *ишoј* дoшao сaмo јeдaн пpимep *ишoвa*, а на 17 примерa *ишyј* ни јeдaн пpимep *ишyвa*. У Рaдoшeвцy и Вoјницимa сacвим спoрaдичнo сe срећe фoрмa *ишyв* а *ишoвa* никaкo. Гpaницa би ишлa рeкoм Лужницoм

⁵² В. ипр. Павловић, Јањево 13.

⁵³ ДИЈС 257—270.

делимично обухватајући Калуђерево, Горчинац и Љуберађу. Од Љуберађе низводно почиње зона II. Јужно од ове границе су села са *шова* — *шүва*, северно са *шбј* — *шүј*. По овој особини, и још по неким, зона I се и дели на јужни (I^б) и северни (I^а) говорни тип. Зона II се по овој особини слаже са I^а говором. Ево неколико карактеристичних примера:

Излеземо на Велигден горе при цркву, онб *шүва* бро, *шүва* лјуђе Стр; *Това* је текá билбó напред^т Стр; *Түј* смо родене, *шүј* смо век прекарале Во; *Тбј* си ми је дѣда причáл ГС; *Јá* сам *шова* заборавила Кам.

ХИЈАТ

77. У лужничком говору је хијат и чешћи и обичнији него у књижевном језику. У њему се, поред двочланих вокалских секвенци, често срећу и трочлане. Разлог томе је често губљење сонанта *ј* у међувокалном положају и систем посебних наставака за грађење глаголских времена (поред већ познате чињенице о нестанку *х*). Додуше и овде се говори: *дрѣја*, *леја*, *сирѣја*, *дуван*, *дуванџија* (= пушач), али се *ј* и *в* у овим примерима јављају и као супституенти ишчезлом гласу *х*, и као средство за уклањање зева.

У зони I хијат је чешћи него у зони II. Примери за илустрацију појаве су изабрани методом случајног узорка: из по једног места из говора I^а (Рад), I^б (Ду) и II (З) прегледане су по четири стране преписа са траке. Од примера који се понављају навођен је само један, а они су сређени по вокалским групама.

I^а: АО: *имаомо*, *чуваомо*; АУ: *ауце* (= аутић — аутомобилчић), *давау*, *йѣвау*; ЕО: *бео*, *беоше*, *бијеоше*, *илеиѣо*, *йојѣомо*, *йријрнеоше*; ИУ: *памуклиу*, *рећиу*; ОА: *некоá*; УА: *йуам*, *йуаш*; ЕАЕ: *йбнеае* (= понехаје); УЕО: *йошкарүео*, *йремеђүеоше се*

I^б: АА: *маам* (= машем), *маа*; АЕ: *заедно*, *знаеш*, *имаемо*, *окаемо*, *йрае* (= праве), *йекаѣиѣ*, *ийѣези*; АИ: *кашииџи*, *найраиџи*, *насиџиџи*; АО: *имао*, *имаоше*, *мбѣао*, *чувао*, *чуваомо*, *чуваоше*; АУ: *крѣкау*, *йричау*, *разіоварау*; ЕА: *йошисмеавали се*, од *йѣа* памуклије ти причам; ЕО: *зовѣомо*, *смејѣомо*, *смејѣомо се*; ЕУ: *смеу се*; ИУ: *раћиу*; ОИ: *кои*, *бишиѣе*; УА: *буá*, *буáлѣа*; УО: *үо*; ЕУА: *йочѣше кола оковѣуање* (= окивање, стављање окова), ИЕО: *йиѣомо у кафáну*

II: АИ: *найраи*; АО: *имао*, *имаомо*, *наоде ману*, *чуваомо*; АУ: *дочѣкау*, *снау*, *чекау*; ЕО: *бео*, *беоше*, *седѣо*; ОА: *онба*; УА: *муá*.

Б. КОНСОНАНТИ

78. Артикулација консонаната у данашњем говору Лужнице је доста стабилна. Изразиту нестабилност артикулације показује једино сонант *ј*. Белдић је за говорне источне и јужне Србије, као целине, констатовао помереност артикулације нарочито код африката и сонаната *ј* и *в*. Природа и артикулација африката у лужничком говору је данас, независно од

начина на који су добивене, онаква каква је у стандардном језику и какву описује проф. Пецо,⁵⁴ уз оgradu, наравно, да је ова тврдња заснована на акустичком утиску. За сонант *v* није забележен ни један случај изговора са билабијалном артикулацијом,⁵⁵ већ увек са усненозубном, као и у стандардном језику.

КОНСОНАНТ X

79. У данашњем лужничком говору, у оних његових представника чији се говор описује, глас *x* се не среће. У највећем броју случајева он је нестао без трага, у извесном броју примера супституиран је консонантима *j*, *v* или *k*, а у целокупном материјалу забележен је само један пример његове употребе, и то пример преузет из административног језика и задржан у свести информатора још из дана његовог служења војног рока: одовде ме вртнуше као *xpáниоца* ГС. Међутим, код млађих становника глас *x* се постепено враћа у инвентар гласовног система под утицајем школе и средстава масовне комуникације.

80. Ради боље прегледности најпре ће бити дати примери у којима је нестало *x*, затим примери са супституентима и на крају ће се из услова дистрибуције извући закључци који ће потврдити све ово:

а) На почетку речи: *не áје* Ду, *áјд* БД, *áјде* Во, ДС, *áјдук* (= натега и лопов) Ш, *алине* Стр, *алину* БД, *алиње* Стр, *армуника* ГС, Кал, *армуниће* Бр, *арнија* Го, *сас арнију* Рад, *иљадарку* ГС, *иљаде* ДС, *иљадо* брави И, *ладно* Стр, *ладноћу* ГС, *ладовина* Во, *ладовину* Кал, *лѣб* Бр, ГС, ДС, Стр, *лѣбац* З, *оче* ДС, Бр, *оче ми* Рад, *оца* Рад, да накосим дѣтелину за рану Ду, рану изранише Рад, *Раничка* (име овце) ДС, *рамуника* Стр, *ромуника* (хармоника > армуника > рамуника > ромуника) БД, *несѣм шѣл* Ду, *шѣл сам*, *шѣли* И, Л, *шѣла сам* Кал

б) У средини речи: *Амејово* (микротоп.) И, *буа* Ду, Бр, *буосѣрина* Ш, *иљуо* доба Ш, *иреиѣ* БД, Рад, да *дооде* Во, не *добди* Кам, *мала* (= махала) Ду, у *малу* Во, *маћиа* (= маћеха) Кам, *меови* ГС, МБ, *муосѣрине* Кал, *наоде* ману БД, да џи *нарани* ГС, Ме, *наранимо* З, Л, *ибнеае* Рад, на *иоодѣк* ГС, *иџам*, дѣ да ми *иџам* Рад, *сна* (= снаха) Ду, Кам, *има*м три *снае* Ме, за *снау* БД, *има*м *снау* З, бајало се от *сиѣра* Стр, *сиѣраиѣ* Љ, да *уваише* ДС, *џо* Ду

в) На крају речи: *иѣра* ДС, БД, *ја џи* нечу Стр, *узнемо џи* ГС, *има* и (= их) Кал, *ми* и *зовемо* БД, *одма* ДС, *ошидо* ја на онѣја свѣт И, *докле оиџлоиѣ* Љ, *ора* МБ, Кам, *реко* И, *сиѣра* ме Во, Л, *нег сиѣра* ДС, *седѣ* тамо три месеца Рад, и сл.

81. *x > j*: *бује* И, Рал, Ш, *иѣре* Бр, ГС, *дрѣце*, на *дрѣју* Ду, *шѣсѣ јѣкѣиѣра* Стр, *кијам* Л, МБ, *леја* ГС, *мачоја* (= маћеха), МБ, *меџ* ГС, *мејур* ГС, МБ, *мџе* Го, Ш, *ореџ* Бр, ДС, биле смо три *снаје* Стр, *сиѣреја* ГС, МБ, под *сиѣреју* Бр, *кијам* ГС.

⁵⁴ В. Африкате 161–183.

⁵⁵ Уп. ДИЈС 153.

82. $x > v$: *бува* МБ, *илув* ГС, МБ, *илувонем* Бр, *дуван* — *дуванџија* (на целом простору), *кожуџ* ДС, *кожуџче* ДС (али, *кужуџиче* Кам), *мачава* (= маћеха) ГС, Рад, *мува* МБ, *бчув* ГС, МБ, *Расове* (микротоп.) ГС, *расовестио* дрво Бр.

83. $x > k$: *кодник* Бр, ГС, Стр, у *кодникан* Рад, *Мијалко* (Михајло > Микајло > Мијалко) Љ, *Микајл* Бе, ГС, *Микајло* И, *под љазуку* Бр, Стр, *љазуће* ДС, Ш, *љарокија* ДС, *илек музика* Ш, *илекано буре* Во, *Тикомир* ГС, *чехословачки илјови* ДС.

84. На основу наведених примера могу се извући ови закључци:

а) У иницијалној позицији x је оставило трага у супституентима j и k једино у речима *јекитер* и *кодник*.

б) Група xv - и xk - се упростила, како се и могло очекивати, у v : *вала боју*, *вала ти*, *неје да се валим*, *увалити* *ја* и сл. Али ова група се супституише и са f : *фала*, *зафали се*, *љрифалити ју*, *љрифалити од житијито* ДС, и сл. Али супституент v је чешћи и обичнији.

в) У медијалној интервокалној позицији x је оставило трага у супституентима у следећим окружењима: $x = j$ уз вокал и или e ; $x = v$ уз и или o , ређе уз a ; $x = k$ у речима из књижевног или црквеног језика, и осим тога у *љазука* — *љазуће* I (: *љазуке* II).

г) У финалној позицији x је супституисано са сва три супституента: j (иза e), v (иза y) и k (у туђици *илек*).

85. Од личног имена Христивоје хипокористик је *Крсиа*. Примера има из обе зоне.

КОНСОНАНТ Ф

86. Глас f се у лужничком говору релативно добро чува, мада и он често бива супституисан сонантом v . Ова појава је присутна чак и код истог информатора — једне речи изговара са f , у другим га супституише са v . Појава је и територијално условљена: у једним местима су бележени примери са f , у другим ти исти примери са v . Из овога се види и фонемска природа овога гласа.

87. а) *кафана* МБ, сврну у *кафану* Ду, *ја ијрал* *јо кафанују* Ду, *Крф* ГС, *официр*, *официри* ГС, *љрифалити*, *љрифалити ју* ДС, *сбфра* ГС, *ителитфонистити* МБ, *фала* ГС, МБ, *фамилја* Бе, Ва, ГС, Во, *фамилје* Ду, Кал, *фармарице* Стр, *фино си је било* Ме, *Фирма* (надимак) ГС, *Французи* ДС, *фрижидер* Љ,

б) *асвал* Кал, *вамилја* Ду, Љ, Рад, Стр, *вамилје* Го, *из вамилју* БД, *вамилјаз* БД, *ванела* ГС, *напуњено сас вају* Ду, *вс* ДС, *вијакер* Љ, *вилан* Го, И, *вилане* Го, Стр, *виланџи* Бр, ДС, *иде сас „Вићу“* ДС, *влаше* Го, *влашу* Рад, *љрича на Вранузајитоја*, *Вранузи* ГС, *Солунски врбни* ДС, *врџал* ДС, *вурња* ДС, *вурње* Ду, *Давина* (женско име) Ду, *заширави* Ш, *јевитин* ГС, МБ, *Јосив* Ш, *Јосивка* Стр, *кава* МБ, *каве* ГС, Рад, *кадиве* ГС,

кадивеиџа (врста цвећа) Кал, *ко̀ва* ГС, МБ, *на̀виџарица* Ду, *на̀виџарице* И, *на̀виџу* Кал, *овиџири* Ду, *овиџири* Рад, *ра̀вови* Ш, *на со̀веру* БД, *тека се ѝре-вило* беше ГС, *ча̀ршав* ГС, МБ, *шѐв* Стр, *и́ра̀в* Ш.

88. Фонетски лик речи *џасу̀љ*, настао супституцијом *џ* са *џ* (лат. *phaseolus*) у Лужници свуда тако гласи; лик *васу̀љ* се чује у селима око Пирота.

КОНСОНАНТ *Ј*

89. Сонант *ј* у данашњем лужничком говору показује изразиту нестабилност артикулације.⁵⁶ Ова нестабилност проистиче како из саме његове природе, тако и из окружења у којима се он смешта у говорном ланцу. Четири су положаја у којима се испољава оваква његова природа.

Положаји у којима се Ј изиџара јаче

90. а) На почетку речи испред самогласника задњег реда и испред *е*: *ја̀бука* ГС, МБ, *ја̀панци* Ва, *ја̀ињиџа* Кал, *ја̀зовци* БД, *ја̀сење* Ду, Во, *ја̀иџка* ГС, МБ, *ја̀шају* Ва, *Јосивка* Стр, *јо̀и* (на целом простору), *чу ју* ритнем Бр, *јужеиџа* Бр, *јунь^ац* МБ, *јуче́р* (на целом простору); *је́лиџе* Бе, *једе́ње* Бр, ГС, МБ, *Је́дрење* Ду, *ше́се је́кџера* Стр, *је́ла да видиш* Рад, *је́лек* Во, Рал, *је́лечейџа* ДС, *је́ребица* ГС, МБ, *је́сенче* Во, *Јечмиџи* (фамилија) Бе, *је́и* БД

б) У средини речи иза самогласника задњег реда а испред непалаталних сугласника:

а́де Ва, Во, *а́дук* Ш, *ва́јда* З, *војво́да* Ду, *војни́к* — *војска́* ДС, Рад, *а́јде* — *а́јдариџа* ДС, Ду, *дево́јке* Л, З, *до́јдем* — *до́јдем* — *до́јде* . . . (на целом простору); *за́иџи* БД, *ма́јмун* Ду, *на́џоломо* Љ, *на́џиџаро-времско цве́ће* Кал, *но́јнои* Во, *и́о́јде* Во, *и́ро́јно бра́шно* (изузетан пример, обичније је *мору́зно*) ГС, *си́иџи́е* Кал, *сна́јка* Љ, *ју́на* ГС, Ш, овде спада и пример *цве́јке* из зоне II.

Исту реализацију *ј* (= *џ*) остварује и ако је обрнути ред конституената: тврди сугласник + *ј* + непалатални вокал:

барја́иџ Ш, *Бьзја́ри* (фамилија) Ду, *и́розјанци́* (врста крушке) ГС, *дрџа* Ду, *ко̀зја в̀рвина* Ш, *објави́ше* рат Ду и сл.

в) У секвенци $B_2 + J + B_2$ (вокал задњег реда + *ј* + вокал задњег реда):

ба́ја Жика Ду, *бајало се* от стра́ Стр, *дои́рајало* Љ; *кра́јови* И; *на и́рџају* Рад, *не да́вају* ни Во, *мо́ж се и си́џају* Во; *бојали смо се* БД, *која́* (на целом простору), *оја́иџи́ле се* овце Ду, *ио́јале* смо Ва, *ио́јџи́а* И,

⁵⁶ Уп. и ДИЈС 126–127. Оваква природа овога гласа је позната и другим говорима, в. нпр. Бучум 30–33; Горобиле 662–663; Левац 81; Ресава 268–271; Трстеник 56–60; Црна Трава 192.

Стр, *појаиће* Ду, Рад; *Војо*, *Миливојо* ГС, ДС; на *коју* страну ДС, сас *моју* краву ГС; *Груја* ГС, *сирџа* Љ, сас *шуја* бабичку Љ, *ујаша* коња Ду; *сирџомер* ГС, Љ; *дарџу*, *куџу*, *шиџу*, *сиџу* и сл. (на целом простору)

г) У секвенци $V_1 + J + V_2$ (вокал предњег реда + *j* + вокал задњег реда) *j* сам забележио у овим примерима:

И + J + А: *Аусирија*, Ду, *близнейија* Во, *вамилија* Рад, *змијарник* Кам, *јужейија* Бр, *мисирџа* Ш, *овија* — *онија* (на целом простору), *иарокија* ДС,

И + J + У: у *авлију* Ш, *аксџију* ГС, сас тимочку *дивџију* Ду, на *каџију* Бр, објавише *рат* на *Србију* Ду

Е + J + А: *Андреја* Кам, *парно ирејање* Кал, вицељала сам и *овеја* срне Ва, несмо *смејали* Ду

Е + J + У: *простремо* на *дрџу* Ду, *насадимо* у *леју* Ме, *мејур* ГС, МБ, да *иосеју* ДС, *смеју се* (на целом простору), под *сиреју* Бр

д) У секвенци $V_2 + J + V_1$:

О + J + Е: *мојеа* деду Ду, *ојоје* га поп ГС

У + J + Е: *бује* И, *иладујемо* Ду, *заврчујем* Ду, *искарујемо* Во, *мује* Го, *ојлује* Ду, да ју *иосијујеш* Во, *иремјујемо* Бе, Л и сл.

Положаји у којима се *J* изговара слабије

91. Глас *j* се слабије изговара ако се налази у суседству или самогласника предњег реда, или палаталних сугласника, или ако је на крају речи.⁵⁷

а) Вокал + J + Ђ: *браџа* Кам, *браџу* БД, *девоџа* Стр, *девоџе* Ду, Љ, Рад, Стр, Ст, *дудулеџе* Кам, *куџа* Кам, *куџи* Стр, у *куџу* Ду, Љ, Ме, Стр, *маџа* Ду, Стр, *Милоџа* Ду, *надокраџу* Ду, *Раџејници* (фамилија) Бе, *среџа* Стр, *иереџо* Стр, *цвеџе* Стр

Као што се из наведених примера види, појава да се антиципира *џ* из *ћ* распрострањена је у говору I^b и у зони II. У говору I^a ове појаве или нема, или се спорадично среће, као у Рад (в. његов положај на карти). Ово је једна особина која повезује говор I^b са II, а којом се I^a одваја од њих.

б) У секвенци $V_1 + J + V_2$: *авиџн*, *камиџн*, *Миџодрај*, *иџа човек*, *ћиримиџица* (на целом простору)

в) У секвенци $V_2 + J + V_1$: *Живоџин*, *заџимамо се* ГС, *знаџеиће ме*, *знаџеш*, *некоџе*, *некоџи*, *иосџаџи*, *иџаџи* Ду, Стр; бројеви од 11—20 изговарају се са овим *џ*: *једиџаџес*, *деветиџаџес*, *дваџес* (овако на целом простору).

⁵⁷ За овакав његов изговор користили смо знак *џ*, мада је и оно што се означава са *j* уствари *џ*.

г) У секвенци $V_1 + J + V_1$: *бурейицица* Стр, *закрице*, *лелече* се ДС, *Мирицево*, *ирицейел*, *иерзице* Ду, *умече*, *умецемо* Бр, ГС, Стр; затим бројеви *ирицес*, *чейирицес*, једино овако се изговарају.

д) На крају речи: *небоц*, *немоц*, *овоц* дете, *ојрец* се, *орец* (у I^a), *не смец* се, *сибоц*, *чекац* и сл.

Ако је претходни самогласник и онда се *ц* стапа са њиме: *йојиц*, *ио-сјиц* ме, *уби ја* и сл.

Положаји у којима *J* ишчезава

92. Појава изостављања гласа *j* у лужничком говору зависи, пре свега, од гласовног окружења. Како смо видели, најстабилнију артикулацију *j* показује на почетку речи. Али у овом положају, чак и у истим речима, неки пут се јавља, неки пут не. Ово је, опет, условљено позицијом речи у реченици: ако је на почетку, *j* је стабилно, ако се она налази у средини реченице артикулација овог гласа већ није тако стабилна. Осим тога, ако је *j* изговорено пуном артикулацијом у једној од почетних речи у реченици, постоји тенденција да се оно не изговара у наредним речима, па макар једна од њих и била иста са речју у којој је *j* артикулисано. Ово је, свакако, уследљено и темпом говора. Показаћемо то на овим примерима: *Има једно* и *има ош едно* Во, *Па се поврне још ениуш* Стр. То су услови под којима се *j* губи на почетку речи. На крају речи губљење није забележено. У медијалној позицији глас *j* се губи у овим окружењима:

а) У секвенци *еји*: *дрѣица*, *лѣица*, *сѣрѣица* (тако на целом простору).

б) У секвенци *ији*: *ређица* — *рађица*, *чи* си ти (тако на целом простору).

в) У секвенци *аји*: *кашиици* Ду, *кашиће* ГС, *блаи* овца ГС, МБ (али *блајѣ*).

г) У секвенци *оји*: *зајноила* му рана Ду, *озноил* се Во, *јреброимо* се БД.

Положаји у којима долази до колебања у изговору *J*

93. а) У секвенци *еје*: поред *не* говори се и *неј* и *неѣ* б) У секвенци *ије*: у говору I^b говори се поред *нице* (= ми) и *ниѣ* и *ни*; да се *омиѣ*, *ишиѣ* квб му се рече Ду (али: *змије*, *ијиѣ* ко смук ГС)

в) У облицима презента неких глагола IV (Белићеве) врсте *j* се недоследно изговара: *куйјем* (и *куйјѣм*), *ибишјуе* (и *ибишјује*), *ицјуе* (и *ицјује*), *чуем* (и *чујем*)

г) Врло често у 3. л. мн. през. између самогласника *a* и *y* *j* се губи. Примери су наведени у т. 66. Овоме треба додати да се и на овај случај

и́рациш Бр, *и́рацимо*, *наи́раве* Во, *наи́раено*, *и́ости́ци се*, *наи́раци*, *си́ицим* ГС, *и́ости́авено*, *забораи́ла са^вм*, *и́равен* ДС, *и́реси́ицимо* И, *и́раци* Кал, *и́рацили* су Љ, *ме́не ости́ци* саму́ Рад, *наи́равимо*, *и́рацимо* БД, *наи́раце*, *наи́раи́сте ли*, *наи́рави́ли* смо З, *наи́рави́ли* Ме.

АФРИКАТА S (ДЗ)

97. Забележен је приличан број примера са овом фонемом:

ди́сај се, *ди́сајџе се* Во, *ди́сам се* Рад, *ди́су се* БД, *диса́си* Кал, *Диса́си* (микротоп.) ГС, *изди́само се* Ва, кад запојемо оно́ јечџ, *савни́* Кам, *Савни́ка́мен* (микротоп.) ГС, *са́ињо* јагње И, Стр, чу те *си́нем* у грби́ну Ш, *Свѣзда* (лично име) ГС, И, *свездан* (и *звездан* — трава) ГС, *свѣзде* Рад, *гоца́ се свѣре* ДС, *сви́ска* (и *двѣска*) ГС, МБ, *свои́ци* Ш, *Свои́ци* (и *Звои́ци* — топоним) ДС, *би́ју сво́не* ГС, И, *Се́на* (лично име) Во, *си́вра* Стр, *сидарсџи* по́слови И, *си́рка* Ш, *срка́ло* — *срка́лице* Ш, *субру́јеш* ГС, *сумбу́љ* (и *зумбу́љ*) ГС, Срѣчко *Су́цка* (надимак) ГС, *крива́си* Љ, *наса́д* ГС, БД, Ме, *насе́бал* И, Рад, *наспне* З, *наспну* Ме, *наспну́л* Рад, *наспну́ла* ГС, *оспнемо се* Љ, *оспну́ се* Ду, *и́оса́ди* Ме, *и́оса́ди* (и *и́оса́ди*) ДС, *и́онасад* ДС, *и́онасе́бал* Рад, *и́ре со́ру* ДС, *си́и́са* ГС, *о́вце си́и́сау* ГС, *уи́ре́са* волбо́ви ДС, *Ша́нас* би им служџл ДС.

98. Како се из наведених примера види, *s* се јавља у иницијалној и медијалној позицији, а у финалној само асимилацијом по звучности. Изузев овог посебног случаја, и у примеру *сви́ска* — *двѣска*, где стоји факултативно према *д*, полазна основа за остварење овога гласа је глас *з*. Окружења у којима он постаје *s* су: *з-*, *зв-*, *-з-*, *-д з-* (у *и́ред зору*).

99. Ова фонема се под утицајем књижевног језика почиње губити из гласовног и фонолошког система лужничког говора. То показују дублетни примери са *s* и *з* већ код ове генерације информатора, а сви су они при крају шесте деценије живота, или старији. Млађи људи ретко употребљавају ову африкату и имају одбојан став према њој. Све-сно је изговарају када желе да буду духовити имитирајући говор својих старијих.

ОСТАЛЕ ПОЈАВЕ У ВЕЗИ СА СУГЛАСНИЦИМА

100. Артикулација консонаната *ш*, *ч*, *ж*, *џ* — без обзира на позицију у којој се налазе — одговара књижевнојезичком стандарду. За потврду навешћу неколико примера:

- *вѣшкá*, *дошџл*, *наше*, *нешџб*, *уши*, *чѣшља се*, *шѣс*
- *вѣчер*, *јучѣр*, *о́чи*, *и́бчнем*, *челó*, *чи́ си*, *човѣк*
- *Божџч*, *ждџи* I — *жуџи* II, *јужѣ*, *но́ж*, *и́ужови*
- *ме́й*, *ми́ѣрица* *ми́ѣрица* II (чешће *дрбб*), *о́ца*, *манда́р*, *манда́ри*, *ибу́н* (чешће *и́рман*)

101. Изговор сугласника *ћ*, *ђ* такође је као у књижевном језику: — *бра́ћа* (и *бра́џћа*), *ку́ћа*, *обе́ћам*, *сре́ћа*, *цве́ће* I^а (: *цве́ће* I^б : *цве́јке* II)

— *íosíoĥa* (али *Велика* и *Мала Госíоцина*, а чује се и *Госíоĥина*), *ĥубре*, *ĥувéч*, *Бура* (али *Цбринсће* појате — микротоп. ГС), *рĥа* (само кад се неко жели увредити, иначе је *риá*).

Овде се говори: *коџи íòð*, *која íòð* (Нека дојде *коџи íòð* óче).

102. Развој **tj*, **dj* > *ч*, *џ*. По овој црти је Белић разграничио тимочко-лужнички од остала два говора источне и јужне Србије⁶⁰. Упо-ређујући материјал данашњег говора са оним датим у Дијалектима утврдио сам да се они углавном слажу. Кажем углавном, јер се један, не велики, број речи ипак разликује:

вачам (у Л. *ваџам*), *вочиче* (у Л. *вóчице*), *врача* (у Л. *врџа*), *врчајџе* (у Л. *врџајџе*), *íосíоџин* (у Л. *íосíоĥин*), *íраџани* (у Л. *íраĥани*) *обрчамо* (у Л. *обрџамо*), *Пирочанин* (у Л. *Пироĥанин* или *Пироĥанац*), *íомоч* (у Л. *íóмоĥ*), *среча* (у Л. *срѥћа*), *чоџаве* (у Л. *ĥóџаве*).

Појава је остварена доследније у зони I. Зато ће за илустрацију ове појаве бити сасвим довољни примери из зоне II. Тамо где се буду разликовали у заградама ће бити стављени ликови из зоне I:

За Ч < Ћ: *Божич* Ме, *божичев* пос БД, *бучка* (именица) Ме, *бучкам* МБ, *венчици* БД, кад *вéч* че да причес бúde БД, *вóчка* (ово је назив за суву шљиву; не постоји реч воћка са значењем које има у књижевном језику, овде се каже *слíва*, *крушка*, *јáбука* и сл. или „дрво” а да се при том мисли на одређену воћку), *врéча* З, Ме, *домачица* З (и у зони I исто), *домачин* З, дадемо на *домачина* БД, *коврџданчици* БД, *мáчоја* З (: *мáчава* ГС и *мáџа* Кам), *начí*^с МБ, *нéче* БД, *нéче ме* Ме, *нóч* Ме, *нóчу* МБ, *нóћу* Ме (: *нóчу* I), *òĥу íа* — *нéћу íа* З, (: *òчу íа* — *нéчу íа* I), *орáчици* З (: *орéџичи* I^а — *орáчици* I^б), *íлéчка* З, *íрачуé* З, *свечá* БД, *сéсíтрић* З (: *сéсíтрич* ГС), *синóч* МБ, *срѥћан* МБ, (и у зони I исто), па *ĥе* нас да пúшти З (па че нас да пúшти ГС), па га *ĥушне* З (: *чушне* Ду, Рад), *ĥе* прáви БД (: *че* прáви I), *че* да нóсимо Ме, *че* íду Ме, *кó чемо* БД, *какó чу* Ме, *чёрка* БД

За Ц < Ћ: *буĥа* МБ (и у зони I исто), *вeцá* З, МБ, íмамо *воцу* БД (у зони I такве речи нема, овде је *вóĥа*, а ако се односи на онога ко иде са Лазарицама, на шта се односи пример из зоне II, онда се он зове „Лазар”), *íовéцо* З, *íовéдина* МБ (: *íовéџина* ГС), несú ни *досаџали* Ме, *Бурĥовдџн* БД, *Бурĥовдџн* МБ (*Цурĥовдџн* I) *Цуринци* (фамилија) БД, *зíаџали* БД, *јéч* БД, дадемо на *колéџанина* БД, *меĥу нас* З, (*меџу нас* I), *меџá* МБ, *наíĥуе*, Ме (: *наíџуе* ГС), *íрéца* З, МБ, *јáзовци* су се *раџали* тáм БД, *риá* МБ, *сáџе* МБ, *џуĥинџи* МБ (: *џуџинџи* I)

Наравно, и овде речи добијене преко турског, или из турског, језика остају са неизмењеним *ĥ*, *ĥ*, јер је појава **tj*, **dj* > *ч*, *џ* старија од усвајања ових речи:

ĥáр, *ĥáџа*, *ĥéв*, *ĥéлав*, *ĥенáр*, *ĥилíм* (у зони II *килíм* МБ), *ĥумур*, *ĥуирија*; *ĥердán*, *ĥувéч*, *ĥуџуре* и сл.

⁶⁰ ДИЈС 165–191.

103. Сонанти *љ, њ* имају стандардну артикулацију:

аљина, људи (: *љући* I^a — *љуће* I^b), *недеља, њбе, њријетел, чешља се; жњемо, јање, коњи, њин, њјан, црења* и сл.

104. Артикулација сонаната *л, н* у највећем броју примера и у свим окружењима је, такође, као у књижевном језику:

клувче, лук; чело, волим — воле, Голшићари (фамилија) *Бе, класје, кола, ладовина, лисје, мејла, њлик, њлискамо се, њосејали, смејале се* и сл.; *несу, њоклонил, њроменил се, њроменила се, њреклоним се, учинил, учинила* и сл.

У релативно малом броју речи пред вокалима предњег ред *л, н*, се помера ка артикулацији *љ, њ*. При том обично долазе до изражаја и други чиниоци из области консонантизма или морфологије. Забележени су ови примери:

њездо ГС, МБ, *њејну* попа у цаk Кам, *њреста* овца ГС, *жљѣб* ГС, *Јѣрење* Ду, *каљиније* Рад, *њолевица* Бр, *њекња* Стр (: *некња* ГС), расадимо па *њолевамо* градину Во, *њомуљил се* (= појавио се) ГС, *шљем* И, *шљей* ГС, *шљейни ја* Во, *шљейови* ГС, *Цијањи* I^a и II (: *Цијање* I^b), затим по истом принципу у називима етника: *Војничањи* (*Војничање*), *Камбелѣвчањи* (*Камбелѣвчање*), *Ђиовчањи* (*Ђиовчање*) исл.

Доследну палатализацију ових сонаната срећемо испред *ћ* и *ђ* посталих од *к, г* испред *е, и* у зони I (в. ниже т. 105):

булка — бұлће — бұлће, *градинка — њрадинће*, *жѣнка — жѣњеће*, *лѣле — лѣљеће* I (: *лѣлке* II), *мешинка — мешинће*, *оволке — овольће*, *оволки — овольћи*; *Душанка — Душанће*, исто тако: *Љубинће, Миљанће, Оље, Слободанће, Стамѣнће, Сиванће* и сл.

105. Велари *к, г* у позицији испред палаталних вокала *е, и* дали су гласове *ћ, ѓ*, који се изговарају као у стандардном језику. Ова појава је карактеристична само за тимочко-лужнички говор. У говору Лужнице ова појава се среће на сваком кораку, али само у зони I.

а) Палатализоване *к, г* испред *е, и* је у зони I редовна појава и примера је много. Стога ћу, као и у случају *ч, џ*, навести примере из зоне II у којима нема палатализације, и паралелно са њима те исте мере како гласе у зони I:

К + Е, И: *гости велики* БД (: *јолемо* госје, међутим, као нанос из књижевног језика и овде је *велики*, велићи нисам чуо), *вѣчке* З (: *вѣче* ГС), *вуйѣрке* (ове речи нема у зони I в. т. 7), *ѣрање* МБ (: *ѣрање* ГС), *данѣске* БД (: *данѣше* Бр), *девојке* БД, З (: *девојке* I^a — *девојке* I^b), *дрѣшке* З (: *дрѣше* III), *закѣчушке* БД (: *закѣчуше* ДС), *кијам* МБ (: *ћијам* ГС), *кијѣѣ* МБ (: *ћијѣѣ* ГС), *килим* МБ (: *ћилим* Љ), *киий* МБ (: *ћиий* Рад), *кисел* МБ (: *ћисел* ДС), *кирѣч* МБ (: *крѣч* — овзко у целој зони I), *кишка* Ме (: *ћишка* ГС, III), *с кийке* укѣијимо З (: *с ћијеће* ућијимо III), *киша* МБ (: *ћиша* — на целом простору у зони I), *кишка* Ме (у зони I нисам чуо такву реч), *кочинке* МБ (: *кочинће* ГС — *кошћинће* Кам), *неке* салате

БД (: *неће* салате — а још чешће *некакве* или *некоје* у зони I), *неки* З (: *нећи* ДС, Бр, Ш), *јазуке* МБ (: *јазуће* Во, Стр), *јерашке* З (: *јерашке* ГС, Рад, Стр), *јешки* МБ (: *јешћи* — на целом простору зоне I), *јешкир* МБ (: *јешкир* ДС, Бр, Ду), *јешкири* БД (: *јешкири* Во, Рад), *јечурке* МБ (: *јечурће* ГС), *јлчке* МБ (: *јлчке* ГС), *јрошенке* БД (: *јрошенће* Бр), *ракија* МБ (: *рећија* ГС, ДС — *раћија* Го), исплетено *на руке* БД, З (: *на руће* Во), *санке* МБ (: *санће* Ду, ГС), *сваки* Ме (: *сваћи* — на целом простору зоне I), *свирке* МБ (: *свирће* Бр, Ш), *секира* МБ (: *сећира* — на целом простору зоне II), *селски* Ме (: *селћи* на целом простору зоне I), *семе* БД (: *семе* И, Кал), *синке* (вокатив) З (: *синће* ГС), *сирке* МБ (: *сирће* — у зони I), *српске* славе Ме (: *српће* на целом простору зоне I), *шравке* БД, З, Л (: *шравће* ГС, Љ, Стр), *шронбшке* БД (: *шронбшће* ДС), *укишени*, *укишимо* (БД) (: *укишени*, *укишимо* — на целом простору зоне I), *Цијанке* З (: *Цијанће* на целом простору зоне I), *цвејке* БД, *цвејкенце* Ме (: *цвеће*, *цвећенце* — на целом простору зоне I), *цојушке* З (овакву реч нисам чуо у зони I) *шкер* МБ (: *шићер* на целом простору зоне I) Г + Е, И: *јужа* МБ (: *ћужа* ГС, Ш), *дрўје* З (: *дрўће* — на целом простору зоне I), *дўје* МБ (: *дўће* ГС, Рад), *ноје* МБ (: *ноће* — на целом простору зоне I), *шојаје* БД (: *шојаће* Во, Рад), *црје* МБ (: *црће* Бр, Љ); како је за овај случај палатализације забележено мало примера у зони II, навешћу још нешто примера из зоне I: *мрў ађиди* *сваћи* *дн* по *нећи* ДС, *вериће* Во, *илоћиње* ГС, *Длаћи* *дел* (микротоп.) Ду, *длаће* ДС, *ћинече* је имало Рад, *најблаће* ГС, *обће* Ва, чу *шоћинем* ГС, *јрејеруће* Рад, *слуће* Стр, чорба оди *шићерице* Стр, *ширавће* Бр — али: *ленер* (врста цвећа) Кал.

б) Примери са палатализованим *к*, *ј* у зони II су:

белћим Ме, *болће* БД, *вериће* Ме, *дрўји* *рат* Ме, *јенавање* (= *поњава*) БД, *јерашке* БД, *сваћи* Ме, *гравку* да *ћину* БД, *ћићика* Ме, *ћурће* БД, *црће* БД.

Укупно је забележено 11 примера у БД и Ме. Напоредо са овим примерима исти информатори су употребљавали, и још и више, примере без палатализације. Појава ових примера може се објаснити као нанос из зоне I. И то с ових разлога: прво, све ове речи су високофреквентне, и друго, општинско средиште је Бабушница, која припада зони I, а тамо су болница, пијаца, суд, катастар — места где се најчешће срећу и мешају људи.

в) У зони I иза *ј*, *љ* и *њ* консонант *к* дао је *ћ*:

башићоћа — *башићоћан* — *башићоћан* (каже се за дете које личи на оца), *девоћа* — *девоћа*, *жршића* — *жршића* (врста птице), *маћа* — *маћа*, *Милоћа* Ду, *надокраћу* — *надокраћу*, *соћа* — *соћа* (врста птице), *ућа* — *ућа* али: *јајка*, *снајка* (додуше ретко, чешће *сна*); *буаљћа*, *врзаљћа*, *желећа* (корњача), *кошуљћа*, *куделћа* (повесмо које се везује за куделу), *љуљћа*, *ишићалћа*, *ипзалћа*, *иуићудалћа*, *расадиљћа*, *рукољћа*, *соељћа*, *ишићалћа*, *шујељћа*; *јравћа*, *рћћа*, *седенћа*, *седенћарице*, *сенећа*.

Белић⁶¹ помиње и паралелну промену $i > ĵ$, али у мојој грађи нема таквих примера (нема их, међутим, ни код Белића, а ни код М. Станојевића⁶²).

106. У погледу обезвучавања звучних сугласника у финалном положају лужнички говор се придружује оном кругу штокавских говора који ову особину само делимично развијају. Познато је, наиме, да се у неким штокавским говорима, углавном периферним, као што су врањски и ђаковачки, затим неки говори Црне Горе⁶³ место финалних звучних сугласника изговарају њихови безвучни парњаци. Овамо спада и македонски језик⁶⁴. „Другој групи (тј. са делимичном десоноризацијом — Љ. Ђ.) припадају остали говори штокавског дијалекта”⁶⁵. Према томе, када се засебно изговоре, или када се нађу на крају реченице речи типа: *зуб^а, њрб^а, млад^и, медвед^и, бок^и, снѣк^и, ш^уи^и*; *обр^аз^е, н^ож^и, љ^уж^и, кр^в*^б изговарају се са делимично обезвученим финалним консонантом.

У сандхију може доћи до потпуне десоноризације. Ту се, заправо, ради о асимилацији звучних према безвучним сугласницима:

невѣсте *каш* се испрениле Стр, свѣ с *в^лачѣк* смо се служ^или (*в^лачѣ*)
Ду, *лѣи* се испечѣ још *н^очу* (*х^леб*) Бр, не *м^ош* т^ој тек^а да б^уде Кал,
Б^ок ти пом^огал, дѣте З и сл.

Али у оваквим окружењима се среће и делимична десоноризација. Потврда за ово ће се наћи више у текстовима на крају, овде наводим само неколико: *џне* па *вр^з* кола ју *т^ури* Бр, дојдѣ јед^н из^е Ђиовац Ду, да *л^и* си *т^и* без^е п^амет Кам, *низ^е* Кру^шку (микротоп.) Во.

У Лужници се, на целом простору, употребљава реч *ком^и* са изворним грчким *и* (*Ком^иатион*). Исто тако и у *ком^иѣк*. Њено значење је означавање искључиво комада хлеба (иначе овде се за комад најчешће употребљава: *џарчѣ*: *џарчѣ* месо, *џарчѣ* зељаник — тј. пита са киселим купусом, *џарчѣ* сирење (али још чешће: *џру^ика* сирење) и сл.

У примеру *м^аз^е* (место *мас < мас^и*) уведено је з према глаголу *мазати*.

107. Прасловенска група *st > *ш^и*: *џуш^иџер, уш^иџи^ал се; о^иџи^иџе; џиш^иџи, врш^иџи; џуш^иџам*.

У Лужници се ретко употребљава глагол *џскам* са значењем *џр^аџим* (али често са значењем биштем, и тада има овакве ликове: *џскам, џскаш, џска, џскамо, џскашѣ, џскају*. — Јѣла да ме *џо^искаш* = Дођи да ме побистеш Рал).

Према: *кр^сџим се, кр^сџиш се, кр^сџи се, кр^сџимо се, кр^сџишѣ се, кр^сџи се* и у придеву трпном је: *кр^сџен, џрек^сџен*, али увек: *кр^сџиџе* (као обред када се детету даје име).

⁶¹ Н. д. 196.

⁶² Тимок 375.

⁶³ В. Пецо, Изговор 236—237.

⁶⁴ Уп. Конески, Граматика 111—112.

⁶⁵ Пецо, н.д. 237.

108. Говори се: *шїдїи*, *ушїдїи* (*шїдїи* само за означавање купљеног штапа, или када је финије обрађен са карактеристичним луком на врху, иначе је: *шїојїа*)

109. Прасловенска група *zd' > жд: *звїждим* (чешће *свїркам*), *даждѣвѣак* I (: *дуждѣвѣник* II), *мѣждина*.

110. Група јд остаје нејотована: *дѣјдем*, *нїјдем*, *їѣјдем*, *їрѣјдем*; *дѣјде* (3. л. сг. през.); *дојдїи*, *дојдѣиѣ* (императив).

111. Судбина група *чр-*, *чрб-* одговара оној у стандардном језику: *црвик*, *црви*, *црвчичи* (*Црвчичи* те појели! — у клетвама), *црн* (овде је: *црвѣни лук* = црни лук), *црвѣн*, *Црвѣна* Јабука (топоним).

Говори се и *црѣшња*, *црѣс*, *црѣсїио* (*Црѣсїио* га привржи! ДС).

112. За остале случајеве новог (српскохрватског) јотовања може да се каже ово:

Л, Н + Ј: *зѣље*, *їбље*; *їрање*, *їрмање*, *їрѣње*; *коїање*, *орїање*, *заїрїање*

Т, Д + Ј: *їруѣе*, *цвѣѣе* — *цвѣјѣе* (: *цвѣјѣе* II); *їрѣѣи*; *љуђи* I^a — *љуѣе* I^b (: *људї* II), *лађа*, *лѣђа* (чешће *їрбина*).

П, Б, М, В + Ј: *сноїје* (али *Скѣїље* под утицајем књижевног језика); *їрѣје* (чешће *їрѣбїшїа*), *рѣје*; *здѣје*, *дрѣја*, *крѣји*, *дїејо* *цвѣѣе* и сл. С, З + Ј: *лїсје*, *їѣсје* (: *їѣсїи* II), *брѣсје*, *клїсје*, *раскрѣје*, *Трѣје* (микротоп. ГС); *лѣзје*, *їрѣзје*, *кѣзја* (али увек: *ївѣжѣе*).

113. У финалним секвенцама *-сїи*, *-шїи*, *-зд* састављеним од једног фрикативног и једног експлозивног (угласника, експлозивни се губи: *жїрес*, *цвѣїиас* (вѣл), *црвѣнѣас*; *блѣс*, *жїлѣс*, *крѣс*, *їѣс*, *їрѣс*, *рїдѣс*, *сїїдѣс*; *їрѣс*, *чвѣс*, *чїс*; *шѣс*, *јѣдїнїјѣс*, *двїјѣс*, *їрїїјѣс*; *јѣс*; *вѣи* (Немѣј да се прївиш *нѣвѣи* Кам); *їрѣз* (за птицу дрозд у Лужници се каже *їрѣзѣвїи*)).

За судбину групе *-жд* нема примера. Ова се група чува као *-жд-* у *даждѣвѣак* — *дуждѣвѣник*. У топонимастици, у имену села *Љубѣрїжда* група *-жд-* је веома старог датума, још из времена првих насељавања овог простора Словенима⁶⁶. Њу данас све више потискује *ђ* из административног *Љубѣрађа*.

114. Остале појаве у вези са сугласничким групама биле би ове: група *їк-* се упростила: *кѣ* (*кѣј* и *кѣїи*), *каниѣа* (али: *їкаѣѣ*, *їкїјѣмо*)

група *-їк-* се упростила: *нїкѣ* (*нїкѣј*)

група *її-* се упростила: *їїиѣа*, *їїиѣиѣа* (чешће се вели *їїїѣ*, *їїїѣиѣѣ*)

група *їч-* се упростила: *чѣлї* (на целом простору)

група *-їч-* се одржала у речи: *скоїчѣ* ГС (назив за копчу, за дугме се у Лужници каже *їул* ГС — *їулка* МБ)

⁶⁶ Уп. Ивић, Српски народ 28.

група -*ћњ*- се успоставља под утицајем књижевног језика у: *воћњак* (иначе, обичније је: *шљивар*, *јабукарњак*, *дуњак*, *прешњак* — ако на неком месту има више тих дрвета)

група -*ћк*- > -*чк*- у: *вочка* (као суво воће в. т. 102)

група *вр*- се чува: *време*, *врећено*

група *хв*- > *ф*: *фа́ла* (али се у појединим местима и упростила у *ва́ла* в. т. 84б)

група -*хв*- се упростила у примерима типа: *ува́шим*, *ува́шимо* (али понекад прелази у *ф*: *жéне и́рифáише*, *и́рифáиши* ју ДС (в. т. 84б)

група *дл*- > *ил*- у: *илеи́о*

група -*дл*- се јавља у неколико радних придева: *и́адла* сам (али *набо́ла* сам Бе), *до́јде и́рои́адло* Стр, *се́дли* (= сели) свáтови, преди *ца́рога* врата *и́адла* Бр, *се́дла* сам; све смо три *се́дле* ГС, *се́дли* *узокол* Ш, оно *и́адло* некуде́ БД, оно *се́дло* па разглеђува́ло З

група -*и́л*- се одржала у: *меи́ла*. Она се одржала и тамо где је нема у књижевном језику: *сре́ила* сам Бе, *и́ресре́или* га ГС. Појаву ових група (-*дл*-, -*и́л*-) је објаснио Белић⁶⁷ аналошким образовањем према радним придевима где нема *д*, *и́*: *довезем* — *довезъл*, *довéзла*; па према њима: *седнем* — *седъл*, *се́дла*, *сретъл*, *сре́ила*. Али се *и́л* није одржало у: *и́еркле*.

група *сц* се чува: *сцеи́ла се*, *расцави́ело се*

група *шч* се чува у: *мишчé*, *и́ушчейи́ја*. Она се, међутим, није подједнако одржала у речи: *кочи́на* (= кост): у говору I^а и у зони II је *кочи́на* ГС, МБ (: *кошчи́на* у I^б Кам, Стр)

група -*шч*- се не јавља у речи башча. Овде се говори *и́ради́на* (постоји реч *башчи́а*, али она овде значи — отац)

група -*шц*- не долази у примеру детешце. Овде је *деи́енце*

група *и́х*- се није одржала. Овде се каже *и́ор* (= твор)

група -*сѣр*- се одржала: *бси́ар* — *бси́ра*, *набси́рим*, *осѣри́ло* (= брус)

група *вн* се одржала у зони I: *ода́вно*, *ра́вно*, *Равни́ише* (микротоп.) ГС, ДС, а у зони II дала је -*мн*-: *ода́мна*, *ра́мну* *лива́ду*, *ра́мно* З

група -*мн*- одржала се у говору I^б и у зони II у *и́умно*. У I^а је *и́увно* — *и́увни́ише* ГС, Рад

група -*мн*- у бројевима *седомна́јес*, *осаомна́јес* се очувала на целом простору

група *мл*- > *мл*- у *мло́о* на целом простору

група -*мј*- дала је *вњ* у *шавња́н* Во, ГС, Ш, *шавња́нчак* Ва

група -*мљ*- у земља у зони II доследно је измењена у -*мњ*-: *земња́но* БД, *земња́ни* тањири Ме; у зони I је измењена или у -*вњ*-, или у -*мњ*-.

⁶⁷ ДИЈС 214.

Обе групе се срећу и у I^a и у I^b говору, али -мъ- чешће у I^b: *зѣвѣу* Ва, у *зѣмѣу* Кам, *зевѣа* Рал, *земѣа* — *земѣано* Стр, *зевѣано* грне Бр, *земѣани* лонци, и — код истог информатора — грне од *зѣвѣу* Во, *земѣани* грнци, *зевѣица* ГС, *зевѣано*, *зѣвѣишѣиѣо* ДС, *зевѣана* паница И, *зевѣане* Рад

група -мб- неједнако се одржала у: *бонбоне* ДС, Стр, код Николу *бомбонѣију* Кал

група -мъ- се одржала на целом простору у: *сѹмѣа*, *сѹмѣамо*, *ѣосум- њал*; *слѣмѣача*

група -ми- се очувала у *камѣија* (ову реч сам забележио у ГС али са значењем „алева паприка помешана са сољу која се некад употребљавала као јело“; иначе је *биѣ*)

група -миљ- се није одржала: *ѣекља*; *ѣекља* — *ѣекљамо* (презент), *Расѣекља* му се *кошуља* (= раскопчала) Бр

група -вљ- се сачувала у: *осѣављамо*, *оѣрављамо* али: *осѣавен*, *оѣрав- вен*

група -кв- изостаје у *бука* (= буква), *букар*

група -киѣ- се упростила у: *барјаѣѣр*

група -дс- се упростила у: *ѣреседнѣк*, *срѣсѣво*, *осусѣво*

група -сѣ- се упростила у *диѣиљина*, али се држи у *исѣѣиљ*

група -ѣњ- се чува у *јаѣње*

група -дн- се чува у: *једна*, *ѣадне*

група -дм- се чува у: *одма*

група -мк- се чува у: *момка*

група -мѣ- се чува у: *момѣи*

група -мч- се чува у: *момчѣ*, *момчѣиѣја*

група -мд- се чува у: *седомдѣсѣ*

група -миѣ- > -ниѣ- у: *ѣанѣиѣм*, *ѣанѣиѣш*, *заѣанѣиѣла* сам

група -ниѣ- се није сачувала у: *једамѣиѣиѣ*

група -ѣс- се чува у: *оѣсѣчѣ* Бе; упростила у: *осѣчи* ми мѣлко лѣб Ш; африкатизовала у: *оѣѣкоше* ми ѣо Ду

група -дѣ- > -ѣњ- у: *срѣѣњи*, *срѣѣњо*, *ѣослѣѣњи*, *ѣослѣѣња*

група -миѣ- није остварена у: *ваѣѣр*, *ваѣѣри*, *уваѣѣриѣла* се

група -сн- се неједнако одржала: *снѣмѣл* ме Љ, *слима*, *слимѣје* Бр

група -см- није се јавила у: *чѣшма*, *чѣшме*

група -шл- се није одржала у: *ѣиѣиљар* (= тишлер)

група -кн- се неједнако одржала у: *ѣекнѣ* ГС; *ѣѣкнѣ* МБ

група -чк- > -шк- у: *кашкѣвѣљ* ГС, ДС, Ш

група -сѣѣ- се упростила у: *ѣбсан*, *мѣсан* (*мазѣ^ан* = мастан МБ)

- за однос *љ : л(о)*: *босиљаќ, њонедељник*
- за однос *с : ш*: *шбсле*
- за однос *н : м*: *шесма*
- за однос *н : м*: *баирен*
- за однос *с : ц*: *сиурно*
- за однос *н : њ*: *лењ*

119. Прилози сад(а) и тад(а) у Лужници имају ове ликове: *сӣ, сӣа; са̄; шӣ, шӣа*.

120. Секундарно *д* се јавља у *ојлаздина* Кам: *ојлазина* Бр, ГС, ДС, Ш.

121. Паразитско *м* се јавља у *окиџомбар*, али никада у *ирадџа*.

122. Предлог *бџ* се једино у овом облику употребљава.

123. У Лужници је врло честа редупликација предлога *с* — *сџс*.

Д р у г и о д е љ а к

ОБЛИЦИ

І. Д Е К Л И Н А Ц И Ј А

124. Аналитички тип дефлекције говора источне Србије, који је Белић описао речима: „свођење свих падежа дефлекције, у главном на два, сем вокатива: *casus rectus* и *casus obliquus generalis* и употреба предлога за њихове различите функције” (ДИЈС, 293) вреди у потпуности и за данашњи говор старијих становника Лужнице. Прегледајући именице по врстама ми ћемо најпре прегледати карактеристике независних падежа, док ћемо употребу општег зависног падежа оставити за крај одељка.

ИМЕНИЦЕ МУШКОГ РОДА

125. Као што је познато, именице мушког рода се у нашем књижевном језику класификују у две промене: у I (које се у номинативу једине завршавају сугласником или са самогласницима *-o* и *-e*) и у III (које се у номинативу једине завршавају самогласником *-a*). Ми ћемо их прегледати заједно, али ћемо претходно дати ове напомене:

а) Зависни падеж облички се подудара са номинативом у сингулару код именица на сугласник које не значе жива бића. Код именица које значе жива бића, а завршавају се било на сугласник, било на *-o*, *-e* или *-a* номинатив се облички разликује од зависног падежа. У сингулару се облички издваја и вокатив, који, као независни падеж, није подлегао једначању. У плуралу за све именице се употребљава само један облик.

б) Властите именице типа Данило, Михајло, Момчило овде немају крајње *o*: *Данил*, *Манојил*, *Мијаил*, *Момчил*.

в) Мушки хипокористици типа: Божа, Љуба, Чеда који се у неким говорима нашега језика изговарају са крајњим *o*, овде су без изузетка са крајњим *a*: *Аџа*, *Брањча*, *Витџа*, *Ђока*, *Јова*, *Крџа*, *Лека*, *Мија*, *Мирча*, *Мића* и сл.

Вокализ

126. а) Најчешћи наставак за вокатив у ових именица је наставак *-e*: *јоведаре, јосјодаре, коваче, коње, кројаче, јисаре, секретаре, царе, штиројаче*; тако и *Даниле, Манојле, Мијацле, Момчице* (од *Данил* итд.).

Од бог је *боже* и *боиће* (: *бошке* II), од син је *сине*, а од синџк — *синђе* (: *синке* II), а са још даљом деривацијом деминуције чује се и *синенце*.

б) Именице природног мушког рода а које се у номинативу једине завршавају самогласником *a* имају у вокативу наставак *-o*:

владио, дедо, деловођо, кукавицо, мирашчијо, навазијо, њијаницо, јорешчијо, њрбиалицо, слуго, уђо (и *уђо*). Али је од бата — *баице*, од тата — *татаце*.

Овамо спадају и властита имена типа Никóла: *Алџко, Илијо, Никóло, Сидаријо* (али је од Нóвица — *Нóвице*, од Радóјица — *Радóјице*); као и мушки хипокористици: *Бóжо, Брáнчо, Јво, Крсио, Миђо* и сл.

Овај наставак имају и властите именице које се завршавају на *-o* (типа Мирко) и *-e, -оје*: *Добривојо, Крсиивојо, Миливојо, Радивојо* и сл.

в) Једини забележени пример са наставком *-у* је *јријешелу*. Белић наводи још и: *бирóву* и *учишелу* које је забележио у Извору (лужничкоме) (н. д. 314).

127. Алтернације успостављене некадашњим процесом палатализације се и овде, наравно, држе; *војниче, врајсе, друјсе, мбмче, сиромаше, човече*.

Облик њлурала

128. Наставци за плурал у говору Лужнице су: *-и, -ови (-еви)* и *-је*. Белић је навео доста примера и са наставком *-ове*, за који каже да „вреди истаћи да се речени суфикс употребљави у главном у тимочко-лужничкоме дијалекту” (н. д. 321). Од свих примера које је навео само је један записао у лужничкоме говору и то *жалове* у Бабушници (стр. 320). Поред овога он је навео и неколико примера са наставком *-е* записане у ближој околини лужничког говора — у околини Пирота (стр. 325). Данас наставака *-ове* и *-е* нема у говору Лужнице.

129. Најраспрострањенији је наставак *-и*:

варошањин — варошањи, жешвар — жешвари, кољци — кољци, коњ — коњи, овчар — овчари, орџ — орџи (и орá — орáси), учишел — учишели, мандарин — мандари и сл.

Пада у очи да се и овде суфикс *-ин* из сингулара губи у плуралу.

130. Наставак *-ови* (иза палаталног сугласника *-еви*) је у употреби код многих једносложних именица:

брк — бркови, вр — врови, ірѣј — ірѣови, дѣн — дѣнови, кључ — кључѣви, кум — кумови, лѣб — лѣбови, йуж — йужеви, сѣи — сѣиови, свѣи — свѣиови, чук — чукови, шїрїц — шїрїцеви и сл.

Наставак *-еви* имају и именице које означавају сродство и које се завршавају на *-а* у сингулару и мењају по трећој врсти: *башиџ — башиџеви, дѣда — дѣдѣви, ућа — ућеви, чича — чичѣви*.

131. а) Плуралиски наставак *-је* потиче од некадашњих именица м. р. са основом на *ї*. (пјтїѣ, гостїѣ). Те су именице пришле јо основма, па је тако добијено *мужје*. Тако је добијено од *људїѣ љуђе*. И *мужје* и *љуђе* се данас говори само у говору I^б (потврду за путје нисам пронашао, а записивао сам *їушови*). У говору I^а је *мужји, љуђи* (контаминовани наставак), а у зони II *мужји, људи*.

б) Осим ова два примера наставак *-је* се среће у говору I^б још у називима етника и фамилија:

Гмїишовчање, Дукчинчање, Јанкулинчање, Млацинчање, (фамилија) *Ду, Савинчање* (фамилија) *Љ*; етници: *Александровчање, Бабушинчање, Бѣжинчање, Бердужчање, Бојдановчање, Боњинчање, Брашешевчање, Брестовдблчање, Вавчање, Валнїшање, Војниччање, Врѣлчање, Горчинчање, Драјинчање, Дучѣвчање, Завїдинчање, Извѣрчање, Калцарѣлчање, Камбелѣвчање, Љуберѣшчање, Масурѣвчање, Модросїѣнчање, Остїишовчање, Провѣланїчање, Радешевчање, Радїњинчање, Рѣсниччање, Сливовчање, Сїолчање, Сїрѣлчање, Сїрїжѣвчање, Сїудѣнчање, Сурачѣвчање, Тїшовчање, Црвенојабуччање, Шїѣрѣвчање, Ва, Го*; а осим тога још: *стѣри љуђе* пченицу донѣли *Стр, мужје* се зберу *Стр, Цїѣање, Го, Кам, Ст, Цїѣањешо Ва*.

Ограничени број примера оваквих именица сам забележио и у говору I^а: *Провѣланїчање Во, Сїрїжѣвчање И, Цїѣање Рад*. С друге стране и у говору I^б бележио сам форме са *-и*: *људи Ду* (свакако под утицајем књ. језика), *љуђи Го, мужји Ст, Стр* из чега би се могао извући закључак да се наставак *-је* повлачи пред фреквентнијим *-и*.

в) Ипак се као карактеристика говора I^б може узети наставак *-је*. Потврда за ово су облици као: *балње Во* (али код истог информатора и *балњи*), *вилчање Кам, Стр, забанѣ Бе, Ду, Ва, Стр, ѕвѣданѣ Рал, коврїждање Кам, ѣїлїцање Ва, ѣрїсађе Ст, ѣуїање Стр*.

г) У збирним именицама и топономастици наставак *-је* се среће на целом простору Лужнице: *їѣсје, јасење, кѣмење, клѣсје, кѣрење, лїсје, ѣрїшење, снѣїје; Брѣсје, Трѣсје, ГС, Ливѣђе, Раскрѣје ДС, Сливје Ш, Малиње Го, Лѣзїње БД*.

ИМЕНИЦЕ СРЕДЊЕГ РОДА

132. Заједно ћемо прегледати и именице са сугласничком основом (село, поље) и именице са самогласничком основом (име — имена, кубе — кубета). Све именице средњег рода имају по један облик за једину и множину.

133. Именице с *-о* и *-е* у номинативу једнине и сугласничком основом (које се мењају по првој врсти) имају као и у књижевном језику наставак *-а* у множини:

бранишће — бранишћа, вреи́ено — вреи́ена, ѿвѣдо — ѿвѣда, јѣло — јѣла, колѣно — колѣна, ои́гњишће — ои́гњишћа, ѿасуљишће — ѿасуљишћа, ѿлаи́но — ѿлаи́на, ѿцѣто — ѿцѣта, си́фрншће — си́фрншћа, уи́фрншће — уи́фрншћа; затим низ пејоративних именица: и́рњишће — и́рњишћа, девојчишће — девојчишћа, кои́лншће — кои́лншћа, момчишће — момчишћа, сукнишће — сукнишћа и сл.

Именице *ѿко* и *ѿо* имају у множини *ѿчи* и *ѿши* (женског су рода), а именица *и́рѿѿље* овде најчешће гласи *и́рѿѿшћа*.

134. Именице које се у номинативу једнине завршавају са *-е а* у осталим падежима (изузев акузатива и вокатива) проширују наставак за облик према основи сугласницима *н, ѿ* граде множинске облике на неколико начина (нисам, наиме, забележио примере небеса, чудеса — уместо ове у истом значењу среће се *чуди́ло — чуди́ла* — а именицу *вѣчер* сам забележио у овом роду само у поздраву: *Добро вѣчер!*):

а) Облике правилне множине по овој врсти забележио сам у неколико примера:

до́ле су по́ймала дуду́чѣи́а З, ѿмаше си *кошу́љчѣи́а* Ме, шами́је сас *љскавчѣи́а* Во, збѣру се деца́ *мушкарчѣи́а* Ва, децу́ си ѿмам: сна́је, уну́ци, ѿара́унучѣи́а БД, оста́домо чѣтри девојчѣи́а *сирочѣи́а* Рад, затѣко деца́ *сирочѣи́а* Во, *унучѣи́а* МБ, и у нар. песми: *ѿи́тѣ ми попада́ше — момчѣи́а* разграба́ше — у бунáр наврља́ше Љ

б) Сем именице *чѣлад* забележене у ГС, МБ у говору Лужнице нема именица колектива на *-ад*, али се зато збирне именице образују веома продуктивним суфиксом *-ѣи́ја*. Навешћу све записане примере, не наводећи места где су записани, јер је појава општа на целом простору:

бу́ре — *бурѣи́ја*, затим по истом принципу: *ѿасарчѣи́ја, девојчѣи́ја, ждребѣи́ја, зрнчѣи́ја, имѣи́ја, јелечѣи́ја, јужѣи́ја, кадивѣи́ја* (врста пвећа), *кљувчѣи́ја, кобилчѣи́ја, кравајчѣи́ја, кубѣи́ја, куи́рѣи́ја, кучѣи́ја, мајарѣи́ја, маи́ичѣи́ја, мачѣи́ја, миничѣи́ја, момчѣи́ја, ѿи́лѣи́ја, сирочѣи́ја, ѿекмѣи́ја* (: *ѿекнеи́ја*), *ѿошеи́ја* ГС (: *ѿѿшка — ѿѿшке* МБ), *унучѣи́ја, Ци́анчѣи́ја, ѿи́љежѣи́ја*.

У вези са наведеним примерима потребно је дати неколико напомена:

1. Именице ове врсте су знатно обогаћене грађењем од именица мушког и женског рода суфиксима *-е, -че*:

ашѿв — ашѿвчѣ — ашѿвчѣи́ја, бунáрчѣи́ја (: бунáр), *вѣрѣи́ја* (: *вѣпар*), *и́рѿѿљѣи́ја* (: *гребу́ља*), *кои́лѣи́ја* (: *котѣл — котлѣ*), *ложичѣи́ја* (: *ложи́ца*), *маи́ичѣи́ја* (: *мати́ка*), *овнеи́ја* (: *овѣн — овне́*), *ѿанчѣи́ја* (: *пани́ца*), *ѿѣи́лѣи́ја* (: *петѣл — петлѣ*), *ѿѿдрумчѣи́ја* (: *пѿдрум*), *ѿѿѿвнеи́ја* (: *ѿѿѿвна*), *ѿѿѿањчѣи́ја* (: *тигањ*), *ѿѿрѣи́ја* (: *ѿѿрѣ*).

2. У зони I се за *кафу* каже *кавѐ* — *кавейи́ја*, у зони II се каже *ка̀ва* — *ка̀ве* МБ.

3. За дугме се каже у зони I *йу̀л* — *йу̀лови* ГС, у зони II *йу̀лка* — *йу̀лке* МБ.

4. Од *ѝрне* множина је *ѝрнци* и она се у појединим местима осећа као именица мушког рода (има́ли смо *ѝлемѝ ѝрнци* ДС), у појединим као именица средњег рода (ва́римо у *ѝај ѝрнци*; еј *ѝоли́ка ѝрнци* Ва).

5. Од *јаѝње* множина може бити изражена на два начина: *јаѝањци* Ва, ГС, И, Кал, БД, МБ) и мушког рода; *јаѝњшии́а* Ду, Стр, Кал и средњег рода; а овде спада и именица *ја̀ре* — *ја̀ршии́а* ГС, Стр и *ја̀рейи́на* МБ такође средњег рода.

6. Од *ѝелѝ* и *ѝра̀се* у зони I је *ѝелчи́на* и *ѝра̀чи́на* и средњег рода, у зони II *ѝѝлци* и *ѝра̀сци* и мушког рода.

в) Уколико се овим именицама приступа са хипокористичким односом, онда се множина у говору I^а гради на овај начин:

бу̀ре — *бу̀ре́нце* — *бу̀рейи́ћа*, *девѝјче* — *девѝјче́нце* — *девѝјчейи́ћа*, *ку̀трѝ* — *ку̀трѝ́нце* — *ку̀трѝрейи́ћа*, *мачѝ* — *мачѝ́нце-мачѝейи́ћа*, *пи́ле* — *пи́ле́нце* — *пи́лейи́ћа*, *шишѝ* — *шишѝ́нце* — *шишѝейи́ћа* и сл.

У говору I^б сам ове именице бележио са суфиксима: *-и́шца* и *-ишца*: *бу̀ре* — *бу̀ре́нце* — *бу̀рейи́шца*, *девѝјче*-*девѝјче́нце* — *девѝјчейи́шца*, *ја̀гње* — *ја̀гње́нце* — *ја̀гњши́ца*, *пи́ле* — *пи́ле́нце* — *пи́лши́ца* и сл.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА А

135. Све именице ове врсте у сингулару поред вокатива имају посебан облик за номинатив и посебан облик за општи зависни падеж. За суседни црноотравски говор В. Стевановић каже да је „датов с наст. *-е* у веома честој употреби”⁶⁸. Оваквѝг дативѝ са *-е* (које вѝди порекло од јата) ја сам забележио само у једном примеру: он премѝну купѝл *ба̀бе* З. Па и тај пример је информатор употребио у приповѝдању народне приповетке о ђавлу и шегрту. У плуралу један исти облик врши функцију свих падежа у конструкцији са предлозима.

Вокаѝше

136. Наставак *-е* имају властите именице на *-ѝа*, *-ка*, *-ица*:

Дра̀ђе (од Дра̀га), *За̀ђе* (од За̀га), *О̀ље* (од О̀лга) и сл.

Душа̀ње (од Душа̀нка), *Жѝвње* (од Жѝвка), *Заѝор̀ђе*, *Зо̀рње*, *Јова̀ње*, *Љубѝње*, *Мила̀ње*, *Мѝрње*, *Но̀вње*, *Са̀вње*, *Слобода̀ње*, *Сѝа̀мење*, *Сѝева̀ње* и сл.

Данѝце, *Душѝце*, *Зо̀рице*, *Љубѝце*, *Мѝлице*, *Сла̀вице* и сл.

⁶⁸ Н. д. 194.

У зони II нема претварања *к, і* испред *е, и* у *ћ, ђ* и тамо ови примери гласе: *Душанке, Живке, Зорке, Оле* и сл.; а *н, л* испред *ћ, ђ* у зони I се асимилише у *њ, њ* (в. т. 104).

Од заједничких именица *-е* имају оне које се завршавају на *-ица* и *-ка*: *брајаннице, насџавнице, сесџирнице, учџиџељнице*

бајће (од *бајка* : баба), *друшће, комшиће, снашће* (поред *снајке*) и сл.

Наставак *-о* уопштио се у свим другим случајевима:

Брано, Билано, Вџро, Дивно, Милџво, Мирјано, Николијо, Павлијо, Смиљо, Снежано, Цано и сл.

бабо, девоћо (: *девојко* II), *жџено, јџџџао, свџџао, сџџино, џџџџко, јјно*, и сл.

137. Код вишесложних именица на *-ина* редукује се финални вокал у номинативу и акузативу једине, тако да изгледају као да се завршавају на сугласник⁶⁹. Примери су наведени у т. 72 г. Ове именице када се посебно наглашавају употребљавају се у пуним формама. Такви су моји примери: у *туј ібдину* ни град *сџтр Ду*, у *црну џџџџину* да пропџднеш *Кал*. Елиминисање финалног вокала у ненаглашеним примерима типа: *у длабин, іс џланин, џб џланин, ј џланин, ј рудин, ј џавнин* везано је с преношењем акцента на проклитику, односно за прелаз именице из супстантивне у адвербијалну функцију, те је тешко прихватити да ове појаве има и у номинативу⁷⁰. Јер, како се види, осим акузативног овде се издвајају и генитивно и локативно значење.

Множина

138. Општи наставак за овај падеж је *-е*. Једино што треба истаћи је то да се зона II разликује од зоне I немењањем *к, і* пред овим *е* (в. т. 105):

дуга — *дуће* (: *дује*), *мџка* — *мџће* (: *мџке*), *нога* — *ноће* (: *ноје*), *обга* — *обће* (: *обје*), *рука* — *руће* (: *руке*) и сл.

ИМЕНИЦЕ ЖЕНСКОГ РОДА НА СУГЛАСНИК

139. а) Белић истиче да је један број ових именица пришао именицама мушког рода. „То бива за то што имају сугласник на крају, што им је ном. једнак са акуз. и што означавају мртве ствари”⁷¹. И материјал данашњег лужничког говора показује такво стање. Такве су именице:

ілад (бџл је *іолџм ілад*) Ду, *кџв* (*іоџџџџал му кџв* на *нос*) Ш, *маз* (на-топџмо *убав маз*) Стр, *младос* (у наш *младос*) БД, *іџкос* (направили *іолџм іџкос*) Рад, *іџмеџ* (у *мџј іџмеџ* не пџнџим) ДС, *іџд* (нечу да му

⁶⁹ В. ДИЈС 305.

⁷⁰ Белић, н. м. помиње осим акузатива и номинатив.

⁷¹ ДИЈС 305.

уступим ни кóлко *једн њед*) И, *ѡрѡѡас* (*мој ѡрѡѡас* га нигде не́ма) ГС, *сѡл* (*имаше морсѡи сѡл*) Ду, *радос* (*кољѡи радос*) ГС, *сѡѡрос* (*ѡѡѡжак сѡѡрос*) Бр.

Интересантно је да се у плуралу успоставља експлозивни сугласник (в. т. 113): чу орáтим мáдко од *ѡлѡѡосѡи* Рад, ништа се не сеѡирам од *ѡѡкосѡи* ГС.

б) Неке од ових именица пришле су именицама женског рода на -а-образовевши номинатив помоћу наставака -а, -ка или -чина:

лѡѡжá; *вѡѡшкá*, *кокѡшка*, *чѡрка*; *кочѡина* ГС, МБ (: *кошчѡина* Кам).

в) Од именица које остају у овој врсти и по форми и по роду: *јѡсен*, *ноч*, *ѡмоћ*, *ѡрѡлетѡи*, *рѡч*, *сѡвáр*, *чѡљад* посебно се треба задржати на именици *вѡчер*. Њу сам бележио и у мушком и у женском роду: *Бѡѡња вѡчер* Ва, збирамо се *једнѡ вѡчер* при мѡне, дрѡгу при тѡбе Стр, колачи за *Бѡѡњи вѡчер* БД.

г) Именица *ѡсма* се у Лужници употребљава у том лику. Али забележио сам и лик *ѡсан*. Овај облик није аутентичан и сигурно се може тврдити да је унесен са стране. То потврђује и факултативност његове употребе — исти информатор употребљава и једну и другу форму. Забележио сам само ове примере: *ѡсан*, *сѡне*, *ѡсан*, *лѡпи* се морѡза, *ѡсма* — тој каквá *ѡсма* се не пѡвз Рад, *Бѡрѡвѡвдѡн* кад је билѡ — *лѡј* е *ѡсма*, *тѡј* е играње (. . .) онѡ *ѡсан*, онѡ *вѡнци* БД.

ОПШТИ ЗАВИСНИ ПАДЕЖ

Зависни падеж без ѡредлѡѡа

140. Овај падеж се употребљава у значењу партитивног генитива, али уз обавезно присуство квантификатора:

Не врѡди ни кóлко *лѡлѡ дувáн* И, *пѡн ѡѡѡѡр кашамáк* З, *једѡн комáѡи лѡб* Бр, натѡпимо по *двѡ-ѡрѡи кáѡѡе мáзѡ* Љ, *попѡл чáшу винѡ* БД, *ѡзне ѡрѡѡѡку сѡрење* ГС, *понесѡм сѡѡвнѡ вѡду* Бр, *донѡсе кронѡѡр рѡѡѡѡу* Стр, *изнѡсе ѡѡло рѡѡѡѡу* ГС имáли смо *ѡѡѡ сѡѡѡку* Рад, *поједѡм по пѡн ѡѡѡѡр ѡѡрѡѡѡѡу* Бе, *сá купѡју по цѡл ѡáк ѡѡѡѡр* Кам и сл.

141. Уз глаголске именице уместо генитива: на *ѡѡѡу сечѡње*, на *слѡве бранѡ* ГС, *Плевѡње жѡѡѡ нáјтешко бѡше* Ш, *Помагáли су ни у ко-ѡѡње лозје* Ш и сл.

142. У значењу темпоралног генитива: *цѡл вѡк* сам се патѡл Ду, *цѡлу нѡч* ѡчи не склáпам Го, *свáку срѡду* и *свáѡи ѡѡѡѡк* блáжно несмѡ-ѡѡѡѡли Љ, *свáку сѡѡѡѡу* је додѡл бѡоскоп ис Пѡрот ГС и сл.

143. Уз одричне глаголе у значењу словенског генитива употребљава се поред општег падежа каткад и номинатив: *дрѡѡи дáр* ти не трáжим Стр, *ни дѡнар* му нѡчу дадѡм Кал, не́мају ни *кѡѡу* ни *ѡѡѡѡѡѡу* ГС, *орáѡѡу* му не разумѡм Љ, вáркамо да не прáве *ѡѡѡѡѡу* Ш (али: *ѡѡѡѡ ѡáк* од ѡѡг нејѡ билѡ ДС, *ѡáкѡв баксѡз* у мој вѡк несѡм видѡла Бр).

144. Зависни падеж без предлога се употребљава и у значењу објекта: имамо *воју* БД, једнога си *коња* јаша Ду, носим *леб*, *с леб* („с леб” = јело) ДС, *закобљемо овна* Стр, *йечалбара* ни сам *испрачувала* ни дочекувала Кал, *слују* да поштујеш Стр, оно *упрчило длаку* нагбр Стр, *јабуку* врља преко кућу З, *туриш* на овце *бишаву* Кал, одреже *йлечку* од јагњето Кам, *убил* беше *диџу свињу* Стр и сл.

Зависни падеж са предлозима

1. Значења генитива

145. а) Посесивно значење (*на*): Онај *кућа* је *на мојџа брајџа* Бе, *унуче* *на Павлију* ГС, *Ете чује* се *илас* *на деду* Ш, *Тџ ливаде* су *на Извџри* И, *Овце* су *на Брајшешевчањи* Бр, *Мираз* ми је *на мајшер* Во и сл.

б) Аблативно значење (*из, од*): *Йдем из Алџсинац* Ст, *Прва сна* ми је *била из добру* кућу Ме, *Оца из мамију* окал Рад; *Ја се ои* кућу *несџм од* *взјал* Ду, *Умрл оди колџру* Ва, *И са* се носе *панталџге ои* *клаише* Љ, *Од йолемо йричање* *взјда* *нема* БД и сл.

Ови предлози су преузели и значење које се у књижевном језику изражава предлогом *с*: *Можеш ли да слџзнеш ои* *шаван* И, *Дојдо ои* *йијац* Кал, *Докара* *ји од реку* Стр, *Рипну из црџињу* *па побџе* Бр и сл.

в) Узрочно значење (*збој*): *Збој вршу* сам *све манула* Во, *Збој ману* *йльк* *манул* да *учи* Го, *Оставила* га *жена* *збој иџјанку* Љ, *Збој њиџво* *школување* и *обосџмо* и *оголџмо* Рал и сл.

г) Заузимање простора *с* неке стране (*иза, исџред, изнад, исџод, насред, йреко*): *Направила* *полџг* *иза* *лисник* ГС, *Нагрџва* се *на припџчину* *иза* *кућу* Кам, *Кућа* *им* *џда* *иза* *школу* Ш; *Седџ* *исџред* *кафјану* МБ, *Исџред* *Бабушницу* *се* *сачџкамо* Во; *Кџпамо* *изнад* *Забел* Ш, *Не стој* ми *изнад* *илџву* БД; *Исџод* *Расадник* *жеџмо* Рад, *Ймамо* *браниште* *исџод* *Шјанац* ДС; *Направила* *кућу* *измеџу* *Бабушницу* *и* *Извџр* И; *Насред* *сџло* *џро* *йгра* Ш, *Огњиште* је *било* *насред* *йжу* Во; *Јџдва* *преџди* *йреко* *йрај* Љ и сл.

д) Означавање близине (*близо, до, код, куде, накрај, окол(о), йоред, йрекај — йрекеј*): *Купјал* *кућу* *у* *Паланку* *близо* *Врџло* ГС, *посадила* *ни* *сливу* *до* *меџу* ГС, *Збјрамо* *се* *код* *задрују* ДС, *Седџћувале* *смо* *куде* *Вучину* *чешму* Ш, *Ни* *накрај* *йамџи* *ми* *тој* *неје* *било* Во, *По* *трипут* *опкџлимо* *окол* *цркву* БД, *Не* *обикаљај* *ми* *окол* *кућу* *него* *улази* ДС, *Ми* *се* *окол* *мајшер* *саберџмо* З, *Мину* *йоред* *деда* *Мишину* *йлџвњу* Ш, *Тџче* *ми* *вџда* *йрекај* *ишијалу* ГС, *Чува* *џвце* *йрекеј* *сџло* Стр (значи исто што и *йоред*) и сл.

ђ) Временско значење (*йосле, йред, уочи*): *После* *војску* *се* *несџм* *удаљавјал* *от* *кућу* Кам, *После* *иџџење* *нема* *кајање* ДС, (у овом значењу *чешћи* је предлог *йо*: *йо* *ћишу* *че* *џремо*, *йо* *коијање* *йде* *загрџање*, *йо* *же*—

*и*ву бѣремо пасуљови и сл.); Пості су билі *и*ред Божич, *и*ред Велиден, *и*ред Пешрѡдан и *и*ред Бојорѡдицу БД, То је било *и*ред *и*рви рѡи Ду, Уочи Божич се прѡсе не рѡни ГС.

е) Припадање интегралног дела целини (у): Сіјају му се ѡчи кѡ у *м*ѡчку Бр, Нѡђе му кѡ у *к*ѡзу Ш, (у овом значењу обичнији је посесивни предлог *на*: кѡ *на* *м*ѡчку, кѡ *на* *к*ѡзу и сл.).

2. Значења датива

146. а) Правац кретања, окренутост, управљеност (*ка*^б *ми*ѡ — *коми*ѡ, *и*рема): Отидѣ *коми*ѡ *з*ѡдрују Рад, Појдѡ *коми*ѡ Нѣновциу ГС, Усѣти се ѡро па *коми*ѡ *ч*ешмѡ Рад, Свѣ си ми пѡглед *ка*миѡ Палѡнку Ш, Кѡћу обрнѡл *ка*миѡ *и*сѡиок ГС; Сла^б нѡглед се обрѡта *и*рема *с*љнѡце Бр, *О*иѡрѡше *и*рема Бѡрје ГС, Искарѡше одсѡде Тѡурѡина па га откарѡше тѡм некудѣ *и*рема Врѡње Ду, *Пр*ема *м*ѡјсѡиора трѣбе да си пѡштен Ш и сл.

б) Намена, посесивност, комоди и инкомоди (*на*): *На* бѡбу кѡпи *к*ѡжув *м*ѡмѡето ДС, Некѡѡ причѡ *на* Врѡнѡзѡиѡиѡ ГС, Далѡ *на* дѣловоћу прѡтѡну *к*ѡшуљу Ду, Дадѡ га *на* *и*ѡѡѡ *к*ѡлѡћѡра И, Нѡсимо *в*ечѣру *на* *ѡ*чѡрѡ Стр; Брѡт *на* *м*ѡјевоѡ *с*ѡѡрѡца је свѡрѡил у *к*ланѣта Бр, Женѡ је билѡ слѡта и *на* *м*ѡжѡа и *на* дѣверѡ Ва; Тѡја богѡтљѡк *ч*е ѡстѡне *на* *з*ѡиѡви Стр, *На* Слѡвѡка Брѡнѡвѡкѡѡ штѡлу нећѡ запѡлил ГС, Обѡвише рѡт *на* Срѡбију Ду и сл.

3. Значења акузатива

147. а) Просторни однос, пролажење, кретање, прибијање (*врз*, *кр*оз, *низ*, *уз*, *з*а): Уѡачѡил се па сѣдал *врз* бѡре И, *Врз* *л*еју тѡримо нѡјлон Кѡл, Нѡнѡзѡна парѡ *врз* *и*ѡрѡ ГС, Гѡжѡа је билѡ да је бил чѡвѡк *врз* чѡвѡка Бр, Нарѣдѡла цргу *врз* *и*рѡу Рѡл, Зѡбрѡдѡла сам шѡмију *врз* шѡмију Кам; *И*де *кр*оз *м*ѡрѡзу и *к*рѡши *к*лѡсје Бр, Прѡѡара ѡвѡе *кр*оз *срѣд* *ж*ѡиѡ Во, По цѣл дѡн глѣда *кр*оз *и*рѡзор Стр; Отидѣ *низ* *м*ѡлѡ надѡл ГС, Слѡзи *низ* *к*ѡнѡ-*и*ѡц Го, Прѡвѡужда неѡѡ *низ*ѡ *ж*ѡрѡлѡ Ш; Кѡчи се *уз* бѡку Кам, Кѡд *и*ду нѡгѡр *уз* брѣѡ *в*ѡлѡвити пѡзѡпињу Ду; Сѡлѡтамо се *уз* дѣду Рад, Успрѡвѡна рѡстоѡа *уз* *с*ѡѡѡ ГС, *Уз* *к*ѡћу ми нѡправѡил нѡжѡник Ш; Прилѡпил се *з*а *м*ѡне *к*ѡ *в*ѡпѡкѡ *з*а *и*ѡил ГС и сл.

б) Време, начин (*кр*оз, *з*а, *уз*): *Кр*оз *не*кѡ *и*ѡдинѡ *ч*у га ѡжѡним Стр, *Кр*оз *д*ѡѡ-*и*рѡ дѡна па *ч*е ми се ѡпрѡси свиѡѡ ГС, Нѡдам се *кр*оз *не*ћѡ дѡн да дѡјду И, Пѡсле *з*а *д*ѡѡ-*и*рѡ *н*ѣдѡлѡ не *и*злѡзим нѡгдѡ от *к*ѡјуу Стр, Мрѡѡѡѡѡ се ѡпѡмиѡѡа *з*а *и*рѡѡ *и*ѡдинѡ ГС; Глѣда ме *кр*оз *и*рѡѡѡѡ ДС, Орѡти *к*ѡ *кр*ѡза *з*ѡѡи Ш, Глѣда му *кр*оз *и*рѡѡѡ Кам, *Уз* *ѡ*лѡмѡ *м*ѡку *з*ѡврѡи шѡѡлу Кам, Сѡѡ *низ* *в*ѡду а он *уз* *в*ѡду ДС, *И*ду си *ј*ѣдѡн дрѡгоме *уз* *н*ѡс ГС и сл.

в) Место завршетѡа кретања и (инструментално значење) место врѡеѡа радње (*меѡу* — *и*змеѡу, *над*, *ѡ*д, *и*ред): *З*ѡтѡри ме *и*змеѡу *ч*ѡѡѡри *з*ѡда Рѡл, *М*ѡну се *меѡу* *и*рѡѡѡѡ ГС, *У*мѡѡа се *меѡу* ѡвѡе БД, *И*скарѡј ѡв-

цёве *наш њојашу* да попасу Рад, Натквеси се *над лавор* Ш, Тури руће *иод њазуће* и субрује ГС, Склонимо се *иош сущину* Бр, Чък *иош село* дотрчи да ме срётне Ду, Излэзне *ириш кашују* и стоји Стр; *Мецу људи свашта* има Рад, Селó им је *мецу брда* Кам, Не пасе ји долéко — *одма наш село* Ст, Мёсо сущимо *над оињишије* Љ, Чува пारे *иод сламњачу* И, Пóдрум ни је *иод цёлу кућу* Кам, Свё ми игра *ирид бчи* Ме, Сритамо се *ирид Оиштинку* Кам, и сл.

г) Време и начин (*иод* и *ирид*): *Пóд јесен* се сёје жито Ду, Умрё *иош иролеи* Стр, Немóј да ме исмејавате са *иод сшарос* Кал, Будим се *ирид зору* Бр, Дшсају се *ириш иейли* Ш, Мóра да је билó *ирид окуишцију* ДС; Живи *иод дицилину* Во, Тёшко је кат се живи *иод ћирију* ГС, Код њи је свё *иод кључ* З и сл.

4. Значења инструментала

148. а) Социјативно, инструментално и даљи објекат (*с — сьс*): Сиромá живи з *изду* а гáзда са *сиромá* Стр, *Сас мајку* смо живёлш З, Отидэ у Ниш *с комишско девојче* Рад; *С рало* си бремо па си, етё, *сас руку* засёју кукуруз, па завлáчимо *сас брану* З, Кад ју (кошуљу) у *реку сас њојашу* запуца, *с буалћу* Ду, Закрпшла сам *сьс црвенé закриће* Кам; Игра се са *живош* ДС, Пóслужи ни са *слашико* и *с вóду* И, Пóкани ме *с решију* Во, Прёгости ме тётка *с морузницу* и *с ћиселину* ГС и сл.

б) Узрок осећањима (*за*): Седим у тáмњу собу па си *за дёду* викам Рад, Свiка мáти тугује *за деиё* Во, И крáва си тугује *за шелé* ко и човёк Љ, По цёл дбн извiја *за брашш* ГС, Девóћа некаквá бајáги а полудé *за жёњеной човёка* Ш и сл.

в) Просекутивно значење (*ио*): *Идете ио једну врвину*, не праёте стó врвине ГС, Нёма да *иду ио друм* ко сёв свёт што *иде* Во, Вóзи сáмо *ио илэвни иуш* Кам, Размилёл се *нáрод ио ибље* БД и сл.

5. Значења локатива

149. а) Место вршења радње, просторни однос уопште (*на, ио, ири, сшром, у*): Пóсле вршш се омiјемо *на бунáр* Го, Орáси чувамо *на ишаван* Стр, Некаквё рúше кáпе iмаоше *на илэве* ДС, По цёл дбн лежи *на слњце* З, Тóчимо вóду *на чешму* Ш, Провёдомо се *на свáдбу* ко мёчка *на вáшар* ГС, и сл. Предлог *на* је преузео и значење предлога *о*: Двё пúшке им окáчене *на чивилк* Ш, Закачшла *цедилку на крушку* Рад, Торбшцу *закáчим на сшожёчку* ГС и сл.; Сшита *ио свёш* Рад, Јуре се *ио ливáде* Ме, Растуримо *пипёр ио собу* да завéне Ш, По трш бра *играју ири цркву* ДС, *При орёјаш* бёше *убава црешш* Ш, Пријетёл трёбе да седш *сшром ири-јёшела* ГС, Стáра књижáра је билá *сшром Јóву* бомбонцију Кэм, *У овој*

село сам и родена и век прекарала Во, Черка ми живи у Ниш Кал, У сџбу ви нешто тџвно Кам, И данџс ли су деџа у шкџлу И, Кућа им је у Гџрњу малу ГС и сл.

б) Време и начин (*на, њо, сџром, у*): Једва се *на крај* погодише Стр, Пасу (овџе) *њо ладовину а на жџу пландују* ДС, *На ћицу* се слабо раџти у поље Рад, *По вечеру* си џдма легамо Кам, *По Младенци* почне по градине да се сади ГС, *Че дојдемо сџром недељу* Стр, *Сџром Велиден* се чине перашџе ГС, *Најстуд је у јануар* Бе, *У мој живџт несџм ошџл на седењћу Ду*; *Почџ да џдем на шџри нџђе* И, *Све ураџти на брзину* З, *Прџкара век у невидџицу* Рад, *Рекџл је тој у шалу* БД, *Све раџти у инаџи* Ме и сл.

150. Ово су најчешћи предлози и нека од основних значења која они остварују у синтагмама са општим падежом у лужничком говору. У синтакси су дата и друга значења њихова, а и више грађе.

У говору Лужнице се не употребљавају, или сасвим спорадично, следећи предлози: *ради, услед, више, ниже, ван, кром, окром, разма, крај, украј, њокрај, скрај, мимо, дуж, уздуж, врх, дно, уврх, њоврх, након, усред, њосред, њрошив, насуџрош, њроћу, сџроћу, суџрош, насуџрош, суџроћ, к, ка, уџркџс, усџркџс, насусреџи, усусреџи, наџомак, о, џрама, чџло, чрез.*

ПРИМЕРИ ДЕКЛИНАЦИОНИХ ФОРМИ

151. Већ је проф. Белић констатовао да у дијалектима источне и јужне Србије има остатака падежних облика, и то „углавном тројаких: правих, стварних остатака од старе деклинације који су се сачували само за то што су се употребљавали у овим нашим дијалектима *џрилошки* (. . .), таквих облика који (. . .) су унесени са стране, али су истисли старе облике и постали део дијалекатске целине (. . .). Најзад ваља поменути (. . .) форме различитих падежа које се често употребљавају без разумевања (. . .) јер представљају просто утицај околних дијалеката”⁷⁸.

Све ово вреди и за савремено стање у лужничком говору. Овоме би требало додати веома снажну експанзију књижевнојезичких форми, коју шире млади, школовани људи, али њихов говор није испитиван. Примери које сам забележио представљају или остатке старе деклинације, или су усвојени из књижевног језика:

Генитив: *раџосни до бџа* ГС, џн је га завршиџ *дрџје џџдине* ДС, Бугарин неје нападаџ пре *џџнаџсџе џџдине* ДС, али *једноџ дана* џн рекџл З, *врну ју дома* З, *с једне сџране* су билџ Бугари, *с једне* Срби Ду, пре *Ускрса* џмамо да џдемо БД, што је *командир чџше* ДС.

Датив: *премену купиџ бабе* З, *молимо се бџу* З, ел *другар чџвџку* трџбе Рад, *кџџчи* (= вечерас) на целом простору.

Инструментал: *зџџџом* (у поздраву), *па ишли џџџем* З, *пољџби онџја рџџом* Ме; највећи број примера инструментала се сачувао у очврслим

⁷⁸ Н. д. 334—335.

а) Најмногобројнији су примери са *e*: по сто *бањџе* Бе, са турсају по триста *боје* на образ Стр, две *врѣче* Бе, мало ваљи од две *јодине* ГС, имала сам дванаџес *јодине* Рад, по двајес *јладе* узима ДС, нашпла сам десет *јладе* Кал, четири *козе* Стр, по двајес *крстијине* најкњемо Стр, две *куће* Рад, триста *муће* Стр, десетина *овце* Во, пешеснаџес-двајес *овце* Рад, по девет *јаре* Ду, десет *сортѣ* Кал, пешѣс *сушенице* ДС, три-четри *црејѣље* Кал, две *шамје* Кам.

б) Док је Белић за облик на *и* записао: *јлади*, *књижици*, *пари*, *зобници*, *години*, *души* — у данашњем лужничком говору само се последњи пример употребљава у том облику, и то на целом простору:

дојдо у *пешеснаџес души* Во, ми смо *десет души* ГС, *шѣс души* ДС, напред су *тријес души* били у кућу, И, *шеснаџес души* су пофинули Рад, отидо у *тријес души* Ме.

в) За облик без икаквог наставка Белић је навео примере: *душ*, *стотин* и *годин*⁷⁵. Савремено стање лужничког говора потврђује велику фреквенцију употребе само примера *сибѣшин*; *јодин* изгледа само уз редне бројеве, а *души* никако. Забележени су ови примери:

пет *сибѣшин бањџе* ГС, девет *сибѣшин* године Ду, две-три *сибѣшин* козе ГС, осом *сибѣшин* јладе Стр, шѣс *сибѣшин* овце Во; тринаесту *јодин* Бугари објавише рат на Србију, четрнаесту *јодин* па Швабе објавише рат Ду, умре шѣс трећу *јодин* Ду, не пантим коу *јодин* — шѣс и другу *јодин* Ду (и код истог информатора: сирочѣ од две *јодине*).

в) Именице средњеј рода

155. а) Белић истиче да су „именице средњег рода сачувале (. . .) стару двојину *две*, *две сѣ* и у именица које уз број *две* стоје (две месте). а у неких именица и самостално (цѣкле)“⁷⁶. Оваквих примера употребе именице средњег рода у данашњем говору Лужнице нема. Ни самостално (цѣкле је непозната реч у Лужници — овде су *наочари*), нити уз бројеве. У употреби су облици множине уз бројеве:

две јѣла Кал, *три јѣла* у три грнци Рад, *три кола* бро Стр, на *две-три мѣста* Стр, *три орала* Кал, *две јоља* Кал, *две-три јѣта* И, *јѣти сѣла* ДС, *двѣста ћила* Во, *две ћила* млеко Стр и сл.

б) Код именица са самогласничком основом нису се сачували облици правилне множине уз бројеве (Белић наводи: три магарета, две волета итд.)⁷⁷, већ облици на *-ѣти*. Али овде влада велико шаренило идући од места до места. У појединим местима претежу облици на *-ѣти* (дуалски), у појединим плуралски, у појединим збирни. Но, по овој особини не диференцира се ни I^a од I^b, ни зона I од зоне II. Ево како изгледа забележени материјал:

⁷⁵ Н. д. 329.

⁷⁶ Н. д. 331.

⁷⁷ Н. д. 334.

Дуалски облици: у две *јрнеиш* ГС, турѝла пѝт *јрнеиш* ДС, по две *јрнеиш* ва̀римо Бе, ја носѝо две *јрумеґчеиш* ГС, три *деиѝеґчеиш* седе уз огањ З, око осомдесѝт *дрвеиш* ДС, ојагњи пѝт *јајнеиш* ГС, по чѝтри *ја́реиш* ГС на обе *рамеиш* му ту̀ри да̀р ГС, две *ше́леиш* Ва, две *унучеиш* ѝмамо Бе.

Плуралски облици: две *јрнци* Ва, три *јрнци* Го, три је́ла у три *јрнци* Рад, приставѝла две *јрнци* Ду, две *дрва* Стр, две *јајанци* Ва, две *јајанчичи* Го, две *јајанци* Кал, двајес и пѝт *јајанци* Рад, две-три *јајца* Кал, колач сас по три *јајца* Стр.

Збирни облици: две-три *јрнеишја* Бр, прѝко педесѝ *девојчеишја* Рад, три *девојчеишја* Бе, Ст, чѝтри *деца* Во, три *деца* Го, осом *деца* сам очува́ла Рад, једна жена́ је роди́ла дванајес *деца* Стр, две *деца* Ва, се́дом *зрнеишја* Кал, две *јајњишиш* Ду, чѝтри *ја́ришиш* Стр, три *кушреишја* Бр, осом *кушреишја* Стр, чѝтри *кушреишја* Стр, две *мајареишја* Бр, две *мачеишја* Стр, две *ше́лчи́на* Бр, Во, Ду, две *ше́лчи́нка* Го, две *Цијанчеишја* Ва.

Индикативан пример нестабилисаности употребе облика именица средњег рода уз бројеве пружа одговор информатора из ГС: „или две *ше́леиш*, или два *ше́лца*, две *ше́лчи́на* по сеља́чѝи”. Ако је „по сеља́чѝи” онда би требало да буде *две ше́лчи́на*, али је и он, а и други, без директног питања употребљавао сва три облика, како је горе показано.

ЗАМЕНИЦЕ

а) Облици личних заменица

156. Облици заменице ја су: ном *ја́*; ген. *ме́н(е)*; дат. *ме́н(е)*, *ми*; акуз. *ме́н(е)*, *ме*; инстр. с *ме́н(е)*; лок. у *ме́н(е)*.

Облик *ме́н* Белић објашњава редукцијом крајњег вокала облика *ме́не*⁷⁹. Из забележеног материјала данашњег говора не може се поставити чврсто правило када се употребљава пуни, а када краћи облик. Обе форме су бележене и са предлозима и без предлога, и на почетку и у унутрашњости реченице. Чини се да је ипак краћи облик чешћи. Ево како њихова примена изгледа у говорној реализацији:

Ме́не: ја носим код овѝја, онѝ код *ме́не* Во, ја чу од *ме́не* да си по́чнем Кал, *ме́не* је купи́л опѝнци И, *ме́не* неје во́ља за те́ј па́ре Рад, ја ми́слим да је њѝм ѝстина бо́ље, *ме́не* си је па онѝ бо́ље би́ло БД, теб па́ре не тре́бу, *ме́не* тре́бу па́ре Бе, *ме́не* не тре́бу њѝго́ве њѝве Стр, коѝји је *ме́не* кѝм би́л даде́м му колач сас по три јајца Стр и сл.

Ме́н: ме́н је да́л свека́р две жљѝтѝце Во, ме́н не тре́бу твоѝји опѝнци Во, и данѝс ме́н од пушкѝ стра́ ГС, ме́н ми бре́ кри́во Кал, ме́н ми бе́ше до-шло да рече́м Кал, ѝде ѝо ме́н — ѝред ме́н Љ, ме́н ми не тре́бу твоѝје

⁷⁹ ДИЈС 400.

лива́де Љ, да́вау те́б, да́вау ме́н Рад, ме́н се чи́ни Рад, лу́пе при те́б, па при ме́н Рад, да́рују оні ме́н, ја њи Стр, па си па ме́н доно́се моји Стр.

Можда би решење лежало у реченичком акценту (с обзиром на то да је и једна и друга форма акценатска) како то потврђује пример: те́б па́ре не тре́бу, ме́не тре́бу па́ре Бе.

Енклитичком формом *ми* често се изражава посесивност у говору Лужнице:

баши́а ми пођину ГС, ја и *бра́ји ми* ото́мо да ме́љемо Ду, *деши́е ми* по-страда на осом године Кам, *дечи́ца су ми* ишла с овце Љ, *мај́ћа ми* ни је купува́ла ме́со (тј. мајка нам је куповала) Бр, *му́ж ми* отиде у рат Во, *си́н ми* најстар пострада Рад, *на чове́ка ми* пођину́л баши́а Ва.

Вероватно је од овакве конструкције саграђен хипокористик *бра́ји ми*. Њега сам, додуше, само једном чуо у примеру: рече: брe, *бра́ји ми*, пази́ данс овца́ва мо́же ми се оја́гни ГС.

Честа је и употреба етичког датива *ми*. Њу сам бележио само приликом обраћања старијих деци, и то најчешће својој:

какво́ ми работиш; гдe си ми било́; који́ ми те ди́ра; смрзе ли ми се; боли́ ли ми те нешто́; што́ си ми се ућу́тало; при́спа ли ми ти се и сл. примери које сам безброј пута слушао од своје мајке упућене прво мени, а данас и мојој деци.

157. Заменица *ми* има ном. *ми́*, *ни́*, *ни́је*; ген. *нас*; дат. *нам*, *ни*; акуз. *нас*, *ни*; инстр. с *нас*; лок. у *нас*.

Облик ном. *ми́* је, једино он, у употреби у говору I^a и у зони II; облици *ни́*, *ни́је*, једино они, само у говору I^{b80}: Ево примера за ном. ни́(је):

ни́је и́демо та па́лимо сли́ве Го, која́ су це́ла (јаја) *ни́* си збе́remo Го, *ни́* забље́мо прасе́нце Љ, *ни́* не́мамо дру́гога преко нас Бе, *ни́* па препече́мо ош енгут Ст, *ни́* смо чува́ли по пешесна́јес-два́јес овце Рал, у пости́ *ни́* несмо́ сва́дбе прави́ли Стр, по́сле *ни́је* ле́по дете́ ишчува́мо Кам, расвр́ља ни (= нам) гла́вње, *ни́* га ру́жимо Кам, *ни́* га запáлимо, оно́ угасне па́ј Ду, кру́шће које́ из расадник, које́ си калéмимо *ни́* Ва и сл.

За остале облике навешћу по неколико примера:

ју́ре *ни* та *ни* мо́кре Бр, пису́ју *ни* писма Бр, он са́мо *нам* рече ова́к ГС, *нам* па мло́го добро́ тѓ билó БД, Ци́гање́ иду́ *ио нас* Кам, у на́ши при́јатељи *ни* посмеши Ду, уба́во ти́ уработи с *нас* Ме.

158. Облици заменице *џи* су: *џи́*; ген. *џе́б(е)*; дат. *џе́б(е)*, *џи*; акуз. *џе́б(е)*, *џе* и он се (само акценатска форма) употребљава као општи падеж: *о(џ) џе́бе* сам то́ј чу́л Бр, не́ка он слиму́је *џе́бе* Бр, *маји́* си *џи* је за

⁸⁰ О облицима *ни́*, *ни́је* у разним призренско-тимочким говорима в. Белић, ДИЈС 402; Стевановић, Црна Трава 195; Михајловић, Лесковац 37.

тој кривá (посесивно) Бр, и она́ *шѐб* дár даде́ ГС, квó чу *шѝ* прѝчам Бе, *шѐбе* сѝм купѝл опѝнци Ст, не́е това́ за *шѐбе* Стр, ни ме *шѐбе* дава Стр, да се мálко пошáлим с *шѐбе* БД, вицевлáла сам га на *шѐбе* З.

159. Заменица *ви* има ном. *ви́, ви́је*; ген. *вас*; дат. *вам, ви*; акуз. *вас* *ви* и акценатска форма као општи падеж за исказивање инструментала и локатива.

Облик *ви́је* се среће само у неколико места говора I^б, и то у онима која су на додирима прнотравских села⁸¹:

ви́је ли додáсте Бе, *ви́је* сте појáли ЦЈ, *ви́је* куде́ бѐсте РД; бóлка *ви* цр̀на појѐла Во, де брѐ, дѐца, од *вас* се човѐк не мóж^{тн} усмр̀кне ГС, сѝг мóж *вам* да се не свѝћа тó БД, не мóгу *ви* извáдим жѝто ис прѐсек БД, какó да *ви* кáжем Ду, с *вас* ли се видóмо Во, од *вас* прѝчáмо Ва и сл.

160. Карактеристични облици заменица *он, оно* су: ном. *он, оно́*; ген. *њѝ(а)*; дат. *њѐму, му*; акуз. *њѝ(а), ѝа*, и акценатска форма као општи падеж.

Заменица З. л. ср. р. *оно́* се у Лужници употребљава и као речца: тѝ полѝк, *оно́* те ни́ћи не ју́ри Во, мóрамо текá, *оно́* какó чѐмо ГС, *оно́* нејѐ једно́ да се човѐк свѐ сѝти Кал, *оно́* се па не кúпе човѐк свáђи дѝн Љ, ма, *оно́*, тој свѐ текá по рѐд БД и сл.

И овде сам бележио посесивни датив изражен енклитиком *му*: комú се пáдне парáта, *њѝа* по́штују Во, куде́ че *њѝ* да дѐну ГС, с *њѝ* ѝде сестрá си њѐгова и *друѝар* не́ђи *му* ѝде с *њѝ* (*друѝар му* — посесивно), *њѐму* даде́ дár ГС, да се клáњаш *ѝреди њѝа* И, и *њѐму* вѐчѝк ту́римо Љ, умрѐ *му* брáт Рад, *њѝ* послуша мѐн не тејá Рад, тѝг че да отѝдемо да *му њѐму* даде́мо БД, с *њѝ* се прирѝтељимо БД, какѝв тѝ једѐш такѝв *њѐму* да дадѐш Стр, чúкају *ѝо њѝ* Бр и сл.

Овде нам се ваља задржати на примеру: да се клáњаш *ѝреди њѝа*. Такви примери нису неуобичáјени у лужничком говору: *исѝоди нас, коди нас, нади њѝа, оди шѐбе, ѝреди шѐбе* и сл. Мада би овај последњи могао бити образован и аналогѝјом према предлогу позади, чини се да је (и поред постојања десоноризације звучних сугласника у сантхију: *оД Тебе оТ Тебе*, нпр. *о(ш) шѐбе* сам тој чúла Бр) артикулационо прилагођавање у говорном ланцу код оваквих примера ишло ка разбијању консонантских спојева убацивањем покретног *и* (в. т. 74). Овoме је, дакако, импулс дошао и од осеђања за очување семантике речи (испор. преД (> Т) Тебе је, па ако бч јѐд, ако нѐч — немóј! = пред тобом је па ако хоћеш једи, ако нећеш — немóј! и: Ама, *ѝрѐ шѐбе* сам се тој досетѝл, па како бч! = Пре тебе сам се тога досетѝо, па како хоћеш!).

161. Карактеристични облици заменице *она* су: ном. *оно́а*; ген. *њу́*; дат. *њóвој, њóј, вој*; акуз. *њу́, ју* и акценатска форма као општи падеж.

⁸¹ За прнотравски говор Стевановић каже „у номинативу множине поред *ви* у употреби је доста често и облик *виѝе*“ — н. д. 195.

Акцентатске дативске форме *њовој* и *њој* се напоредо употребљавају. Услови под којима се оне јављају су исти: или посебно наглашавање, или почетак реченице. Чешће је у употреби енклитичка форма:

они *њовој* даду по десет па́ре Ду, *њој* сам рекла́ МБ, *маћаи́а вој* е вицева́ла това́ (посесивно) Љ, во́де ју та *вој* кúпе премéну З, рекáл *вој* да иде́ Рад, а *њу́* испрати́л њо́ан чо́век Рад, *од њу́* ми ни́шта не трéбе Стр, улéзнемо у *њу́* (тј. цркву) Стр, *с њу́* сам се скара́ла (посва-ђала) и рéч ви́ше нéма да *вој* ка́жем Кал.

162. Заменица 3. л. има у множини ном. *они́, оне́, она́*; ген. *њи́*; дат. *њим, им*; акуз. *њи́, (ј)и* и акценатска форма као општи падеж:

дава́ју *им* Бр, ја сам *ји* заборави́ла Бр, да *им* се *њим* текá број не зна́-је ГС, ја мислим да је *њим* и́стина бо́ље БД, мло́го смо пропати́ли *од њи́* Ме, ни́ смо *свс њи́* уба́во проживéли Ду, па *врз њи́* нату́рамо црђе Ва и сл.

163. Енклитичких форми *иу*, *ју* нема у лужничком говору. У Бабушници сам разговарао са одселиницима из Црвене Јабукe, Раков Дола и Радосина и у њиховом говору чуо форме *ђи*, *ђу*. Према обавештењима која су ми дали, а она се могу сматрати поузданим, у Црвеној Јабуци је у употреби *ју* (за сингулар) и *ђи* (спорадично *ји*) за плурал, у Раков Доли *ју* за сингулар и *ђи* за плурал (доследно), а у Радосину једино *ђу* за сингулар и *ђи* за плурал. Суседно село Радосину — Лесковица — али удаљено од њега десетак километара — не познаје ове форме. Тамо је, као и у Бердују, *ју* за сингулар и *ји* за плурал:

Гра́де, позна́ваш ли љу́ђево? Позна́вам *ђи*! ЦЈ, не́ка *ђи* отвóрена (врата) ЦЈ, не́кад *ђи* назва́ли Цивута́ри ЦЈ, голéмете ја несџм *ђи* видéла, има *ђи* по Нéготин (за „жљтице“) ЦЈ, срéто *ђу* Радосин, видó *ју* РД, ни́је *ђи* видóмо РД, ни́је смо им *ђи* дали́ (крушке) РД.

О појави ових форми у ова три лужничка места могу да се поставе две хипотезе. Прва, да су се оне уселиле из села са бугарском националном мањином (ја сам их констатовао у Пресеци), и друга, да су форме *иу*, *ју* продрле из суседног црнотравског и власотиначког говора⁸², и у њима прешле прво у *ђи*, а према овоме у *ђу*. Друга хипотеза ми је вероватнија. И то с ових разлога. Прво, због конфигурације терена ова три села су упућенија на Власотинце као на пијачно место (долином реке Тегошнице). Друго, села са бугарском мањином су до I св. рата била у саставу бугарске државе, тако да је ова три села и државна граница одвајала од њих. Тек са формирањем пијачног места у Звонцу (око 1950.) почиње, према причању ових информатора, нешто живља циркулација људи из ова три села и села бугарске мањине.

164. Лична заменица сваког лица *себе*, *се* јавља се у овом говору једино у енклитичким облицима *се* и *си*.

⁸² В. Црна Трава 196.

Акузативна форма је сасвим обична у употреби: ништа *се* не сећирам од пакости ГС, ни смо *се* кутали (= ми смо се крили) Го, да *се* клањаш пред њег И, мило ми што *се* онај деца онак укитила БД, од некој ред *се* дигнем Кам и сл.

Дативна форма је нешто ређа. Има у појединим примерима правог дативског значења:

која су цела ни *си* зберемо (значи себи) Го, скљчемо *си* пипер със кљчник (опет себи) Љ, че *си* натурамо овуж туршију БД и сл.

Има у појединим примерима намерне функције:

идомо гор при учитеља да *си* поседимо Бе, дојдомо да *си* попричамо Бр, отиду да *си* спечале паре Кам и сл.

У појединим примерима, а њих је не мали број, енклитика *си* се употребљава из чисто еуфемистичких потреба говорног лица. Она ту делује као плеоназам, без кога би смисао реченице остао исти:

мати *си* ти је за тој крива (= твоја мајка је за то крива) Бр, деда *си* ми је тој причал ГС, они *си* раде по њино (тј. раде како они мисле, а не како би требало) ГС, с њег иде сестра *си* њигова ГС, да *си* остану за мѣн парете Кал, оно е отмено било тој село *си* от крај (тј. од почетка настанка) Рад, мене *си* је оној било боље БД, син *си* ми дојде БД и сл.

б) Удвајање облика личних заменица

165. Проф. Белић истиче, као особину говора источне и јужне Србије и удвајање облика личних заменица. Савремено стање лужничког говора показује исту ту особину, али у знатно мањем броју. Чини се да је она помало анахронична већ и генерацији чији говор описујемо. О томе сведоче ови подаци:

а) Удвојени облици могу да се јаве у два падежа: дативу (*њему му*) и акузативу (*њега ја*). Ја сам забележио само дативска удвајања.

б) Од укупно 21 села у којима сам бележио говор, примере удвајања облика нашао сам само у 4 места, и то два примера само у једном месту а по један у осталима:

да *им* се *њим* текá број не знаје ГС, *мѣн ми*, брѣ, криво Кал, *мѣн ми* бѣше дошло да речѣм Кал, да *му њему* дадемо БД, *мѣн ми* не трѣбу твоје њивѣ Љ.

Од ових пет примера, један је добијен као одговор на директно питање. Дакле, непоуздан је. То је пример из Љ.

в) *Остале именичке заменице*

166. Заменица *ко* је изједначена са односно-упитном заменицом *који* и њени облици су: *који, кој, куји, куј*; ген. *која, куја*; дат. *кому*; акуз. *која, куја* и он је општи падеж (*с која, њри куја* и сл.). На пример: не могли да се договоре *који* че њег да дочува ГС и сл.

Заменица *шио* се ретко употребљава. Забележен је само пример: *шио* чеш ти туј ГС. Много обичнији су облици *како* и стегнуто *кво*: *како* направисте; *кво* оч; и *кво* да ти причам; кад погледају имају *кво* да виде Бр и сл.

Остале именичке заменице су: *некој, нешио, никој* (напоредо са њоме у зони I се чује и *нићи* < *ники* која је „аналошког порекла: према *неки, сваки, шаки* и др. добивено је и *ники*”⁸³), *нишиа, сваћи* (: *сваки* II), *свашиа*, а чује се и *свашио*.

Образовања осталих падежних облика су идентична као код заменице *који*, тј. као код придевских заменица. Навешћу реченицу у којој се види напоредо употреба и падежног облика (дativa) и општег падежа: *на некоја* изгореле ноће оди креч, *некому* руће изгореле оди креч Стр.

г) *Присвојне заменице*

167. Облици заменице 3. л. јд. и мн. јесу: *њиов, њиова, њиово, њиови, њиове, њиова* (али се чује и *њеов* и тд.); *њојан* (или без *ј* *њбан*), *њојна, њојно, њојни, њојне, њојна*; *њин, њина, њино, њини, њине, њина*.

168. Место заменице свакога лица *свој, своја* . . . употребљава се одговарајућа присвојна заменица:

што си не гледају *њино* убавило (тј. што не гледају своја посла, преносно своју бруку) ГС, *сваћи* си мучи *њиову* мучку Стр; али ће се и овде, као и у књижевном језику, рећи: он је *свој* човек (у значењу независан, самосталан).

д) *Показне заменице*

169. Заменице *овај* и *онај* овде имају ликове: *овија* (човек), *овај* (жена), *овој* (дете), *овија* (људи — људи), *овеј* (жене), *овај* (деца); *онија, онај, онј* итд.

Код показних заменица за ж. р. у појединим местима су бележене форме и са покретним *а*: *оваја, њаја, онаја* (нпр. *имаше* и *овеја* срне Ва, а *њаја* Стана Ду).

⁸³ В. Пецо-Милановић, Ресава 336.

170. Заменица тај се употребљава у овим ликовима: *ӣија* (човек), *ӣија̄* (жена), *ӣиј* (дете), *ӣија* (људи), *ӣиј* (жéне), *ӣија̄* (деца). Само у говору I^б напоредо са *ӣиј* јавља се и лик *ӣиова* (в. т. 76):

неé ме ентéресовало *ӣиова* Кал, маћа́та вој е вицеџа́ла *ӣиова* Љ, с *ӣиова* вла́чимо Рал, неé *ӣиова* за тебе Стр, ни са *ӣиова* ма̀нумо Стр; *ӣиј* че се чу́је Кам, нечу́ ја *ӣиова* Кам, *ӣиј* је све др́во било́ Ду, за *ӣиова* вре́ме док је ра́т било́ Ду, да не дочéка *ӣиј*, ово́ј Ду, ја несéм *ӣиова* работи́л Ду, ако не мо́ж у једно́ грне да ста́не *ӣиј* је́ло Ва и сл.

171. Код показних заменица за каквоћу за мушки род се употребљавају ликови са полугласником: *окакџв*, *ӣкакџв*, *онакџв*.

172. Показне количинске заменице имају ликове:

а) У зони I са синкопом: *ово́љћи* (оволики > оволики > оволићи > > овољћи) *ово́лка*, *ово́лко*, *ово́љћи*, *ово́љће*, *ово́лка*. Паралелни су са њима облици: *ӣо́љћи* (човек — људи), *оно́љћи*, *оно́љће*, *оно́лка*.

б) У зони II су и са синкопом и без ње, али су без претварања к у њ: *оволики* и *оволики*, *оволика* и *оволика*; *ӣолики* и *ӣолики*, *онолики* и *онолики* и сл.

ђ) Односно-уӣијне заменице

173. Заменица *чији* овде гласи: *чӣ* и *чӣи*, *чија̄*, *чијо̄*.

174. Заменица *какав* овде је са полугласником: *какџв*, *какџа̄*, *какџо̄*, *какџӣ*, *какџе̄*, *какџа̄*. Ова заменица у мушком роду се понекад употребљава и у краћем облику, без првог слога (в. т. 73).

175. Заменица *колик*, *колика*, *колико* у зони I има ликове: *кољћӣ*, *колка̄*, *колко̄*, *кољћӣ*, *кољће̄*, *колка̄*; ε у зони II *колкӣ* и *коликӣ* итд.

е) Неодређене заменице

176. Заменица *неки* овде има два лика: *нећӣ* (: *некӣ* II) и *некој* у обе зоне.

177. Заменице за ж. и ср. р. такође имају по два лика: *некоја̄* и *некџа̄* (жена), *некоје̄* и *некџо̄* (дете). По том принципу ће бити и множина саграђена.

178. Остале неодређене заменице имају ликове: *нечӣ* (*нечӣи*), *нечија̄*, *нечијо̄* . . ., *некакџв*, *некакџа̄*, *некакџо̄*.

179. Облике као *неколика* човека или *неколике* жене нисам забележио у овом говору.

ж) Одричне заменице

180. Када се има у виду шта је напред речено, јасно је како изгледају ове заменице (*никој*, *никоја̄*, *никојо̄* . . ., *никакџв*, *никакџа̄*, *никакџо̄* . . ., *ничији*, *ничија̄*, *ничијо̄* . . .).

з) *Ойшиће ѓридевске заменице*

181. У лужничком говору се не употребљавају понеке од заменица које се срећу у књижевном језику. Најчешће у употреби су, како показује забележена грађа:

сваћи (: *сваки*), *свака*, *свако* (и *свакоје* за ср. р.)

свакакъв, *свакаква*, *свакакво*

који ѓдд, *која ѓдд*, *које ѓдд*

ма који, *ма која*, *ма које*

који било, *која било*, *које било* (само што се оне понекад употребљавају и са инверзијом: *било који*, *било која*, *било које*)

какъв ѓдд, *каква ѓдд*, *какво ѓдд*

било какъв, *било каква*, *било какво*.

182. Заменичке речи су у односу на књижевни језик осиромашене непостојањем свих врста заменица, али су зато, с друге стране, обогачене различитим начинима грађења деминуције: *оволицко* — *оволичко*, *оноличко* — *онолчачко*, *ѓболчачко* и сл. Интересантно је да се каткад овим формама не упућује на нешто умањено, већ напротив: *изнѓсе ни ѓболчачћи леб* (са типичним гестовним сигнумом за велико) Стр.

Промена ѓридевских заменица

183. Осим општег зависног падежа има забележених примера само за датив заменице мушког рода:

к*лнѓ* онај *о^нѓ* (тј. међусобно се куну) Бр, ја н*осим* код *овија*, он*и* код мене ГС, отиш*ѓл* на копање у *нећеија* ГС, с *нећеија* се степ*ѓл* ГС, *свакоија* че поједѓ тај п*ѓста* зев*ња* Кал, нат*ѓрамо* у *онија* л*онци* БД, прстен његов видѓл т*амо* на *некоија* Стр, од *мојеија* свѓкра нејѓ им*ало* п*обогат* човѓк Стр, ја *сѓс* *некои* л*ѓди* се *ѓчим* Ду, на *нашеија* Драгана донѓсоше из Нѓмачку ов*ѓ* ш*тѓ* слим*ѓје* Лѓ и сл.

у ов*ѓ* к*ѓћу* *мојѓм* свѓкру Во, по рѓд д*ѓва* *свакоме*, и *комѓ* се п*адне* пар*ата* т*ија* је срѓћ*ѓн* Во, а Момч*ѓл* *онејам* он*ѓм*, к*ѓ* се зов*ѓ*, М*ѓра* и Б*ѓда*, њ*ѓн* Момч*ѓл* (овде је место *онијам* употребљено *онејам*) Ш, *свакому* се е дал*ѓ* ку*ѓи* је за које З, башк*ѓ* си ја моје *ѓвце* помузѓм, он*ѓја* *оному*, он*ѓја* *оному* З, и *сваком* изрѓже и *свакому* дадѓ Ме, *комѓ* ш*тѓ* одрѓди Ме.

ПРИДЕВИ

184. Члан се употребљава само у зони I. (в. т. 197 и 202). Наводим примере које сам добио по упитнику за ГС (I) и МБ (II), али је тако и у спонтаном разговору: Гдѓ си купи*л* *ѓр^ниви* ш*пѓрет*? ГС: Гдѓ си купи*л* *ов^{ѓј} ѓр^ни* ш*пѓрет*? МБ; Д*ѓј* ми тв*ѓј*ив*и* *ѓр^ниви* ш*пѓрет* ГС : Д*ѓј* ми *ов^{ѓј} твѓј* *ѓр^н* ш*пѓрет* МБ.

Из овога се види да је осећање за придевски вид у оба лужничка говора несигурно. У зони I је на већ одређени вид додат члан са истом функцијом; у зони II и тамо где бисмо очекивали одређени вид (други пример) он изостаје (али се одређеност постиже помоћу демонстративних заменица). Ово је последица губљења квантитета вокала и политонског акцента.

185. Из овога следује констатација да су у употреби форме и одређеног и неодређеног вида. „Само што се као неодређене форме употребљавају и старе одређене и неодређене”⁸⁴. Навешћу сада примере:

Најчешћи облици су неодређеног вида: *јолѐм дѣн*, *јрлес овѣн*, *длѣ јерѣм*, *јак вол*, *краѣшак капут*, *куѣен леб*, *модар јелѣк*, *јрѣс забѣн*, *рѣав ашѣв*, *убав момѣк*, *чѣс кравај* (= пшенична погача) и сл.

И са одређеним и са неодређеним видом забележио сам ове примере:

дѣваљ (и *дѣвѣи*, понегде се чује и *дѣвѣи*) голуб, *најредѣшањ* (и *најредѣшњи*) *раѣи*, *народан* (и *народни*) човек, *јравен* (и *јравени*) опѣнак, *роѣен* (и *роѣени*) брат, *саѣшањ* (и *саѣшњи*) живот.

Само у одређеном виду (не рачунајући, наравно, топономастику као: *Длѣћи дѣл*, *Сѣолѣћи камен* и сл.) јављају се придеви у устаљеним називима као што су:

бѣли пѣлѣн, *зелѣни* лѣк (= празилук), *Рѣсѣѣи* пѣтак, *сѣѣри* баштá (стриц), *сѣѣри* свáт, *свѣѣи* Никѣла, *Чѣсѣи* понедељник и сл.

186. Од падежних облика у употреби је само општи падеж на -*оја* у м. р. или -у у ж. р.:

штáлу, брѣ, на Слáвка *Брáнковскоја* неѣи запáлѣл ГС, *има* да те *живѣоја* изедѣу ДС, *имáл* вѣзу сас командáнта *нѣмáчкоја* ДС, *на срѣској* чу дадѣм, а *на буѣарској* нѣчу Ду; чуваше једнѣ *јолѣму* кобилу Ду, *посѣпи* ме сас *жѣшкѣ* воду Бр, у *слáмњу* кѣѣицу седѣли З и сл.

187. Придеви средњег рода имају само један падежни облик. Карактеристика ових придева је што неки не чувају доследно наставак меких основа: *бѣло* (али се чује и *бѣље*), *јѣвѣио*, *зáѣио*, *ѣвѣо*, *срѣѣио*, *ѣиѣо*, *шѣѣло* и сл.

188. У множини је у употреби само номинативни облик. На пример: *сѣѣи* (пѣњѣви), *сѣѣе* (грáѣѣе I : грáѣѣе II), *сѣѣа* (дрѣѣѣ) — кладѣмо *ѣгáѣ* сас *сѣѣи* (пѣњѣви), *сѣѣе* (грáѣѣе — грáѣѣе), *сѣѣа* (дрѣѣѣ).

189. И присвојни придеви с основом на меки консонант имају каткад суфикс тврдих основа -*ов*: *пáдла* предѣ *ѣáрова* врáта Бр, *вѣшѣѣѣѣ* сѣѣк, ГС, *Ђѣриѣѣѣѣ* стáн III, *ѣрѣшѣѣѣѣ* колѣѣ З, *Дѣѣѣѣѣѣѣ* I : *Бѣѣѣѣѣѣѣ* II.

⁸⁴ Белић, ДИЈС 428.

190. Понекад се уместо суфикса *-ов* употребљава суфикс *-ски*: то је *џојовска* черка Ме; овде се говори: *џаздинска* кућа (м. газдина) — опозитум је *сиромашка*, нпр. доведоше ме из *сиромашку* малу овде у *џаздинску* кућу Во, *комишко* дете (м. комшијино) и сл.

Систем компарације

191. Компарација је аналитичка:

које су *најџаздинше* (кћери) оне су носиле *најбољу* премѣну БР, која е *најсиромашна* она си облече прѣс забѣн, такво *џојосѣно* Бр, која че да изнесе *бољу* баницу, која *џобелу* погачу ГС, чија че је *најбоља* градина ГС, *најбоља* вурца је од ђвчо млеко Го, добро га продај, што не може *џобоље* ДС, *џовисочко* дрво ДС, *најбољ* тупан је имал Лекѣс Циганин ДС, *џојосѣно* јелече Љ, једне *џосѣаре*, једне *џомаде* Рад, ти си *џоздрава* од нас БД, деца ми све на *бољо* излѣзла БД, *најубава* је она била Ме, купен леб, али *џобољ* нашити (тј. домаћи) Бе, *џобо-џаџа* земња Стр, *бољ* тија ђак од овог, а он је пак од њег *бољ*, а овџа је од њега *џобољ* Ва, *најјак* вѣл бѣше у село Ш и сл.

Из ових примера се види да је од придева *џобар* доследно у примени суплетивни компаратив *бољи*. Али и то да у појединим местима овј придев има четири степена поређења: *џобар*, *бољ*, *џобољ*, *најбољ*.

192. Морфеме *џо-* и *нај-* налазимо понекад и уз именице чије значење допушта поређење: *најсѣуд* је у јануар Бѣ, мој је свѣк^ар бил *најџада* — Мирко Гачков шѣсѣ јѣктера имање имал, од њег *џоџада* неје имало у лужнички срѣз Стр.

193. Исто се јавља и у глагола: *нај се сѣчам* за седење ГС, *нај ми се шилѣ* у Брестѣв Дѣл Ме, *најџанџим* овјј причу Кам, има имање тамо па *џоџе* од мене ДС.

194. И у прилога: на нас је билѣ *најџешко* Во, плевѣње жѣто *најџешко* бѣше ГС, *џоџаџед* тѣрте немаше ГС, *џѣрано* сѣм се дѣгле Кал, *џѣвече* (= више) вилицање смо ји зѣвали Бе, кланѣта била *најѣвече* Ст, затим: *џѣбрзо*, *џѣлани*, *џѣџѣлк* и сл.

195. И у предлога: *џѣблизо*, *џѣџаџѣр*, *џѣџаџѣле*, *џѣџуџѣра*, *најнасѣд*, *џѣџѣ* (у примеру: сѣдни *џѣџѣ* мене ДС).

196. Срѣћу се и примери компаратива саграђених у духу књижевног језика. Али су они просто преузимање готових форми, на које се, такође, каткад додаје морфема *џо-*: сѣга је *најсирѣтињска џѣџѣџѣџа* (девојка) Ва, сѣ се више сѣрема, тѣга је *џѣџање* сѣремање билѣ Ва, *џѣџѣџѣ* пѣп бѣше од учѣтеља ДС.

озгór се тóри *цвети́кaи* ГС, тóре сóл, *јајцѣи*, *кравáчeнцeи* ДС, *и́сeмeи* сам заборави́ла Кал, како *ку́бeво* грне (демонстр. функција), Рад, *дѣдaи* ми речѣше Рад, сá по *ћишуву* че бóде снѣг (демонстр. функција) Рад, што кáже бáбaвa Ду, *и́ерзѣјaи* сѣдне крстáто пá с вóпчак промаци́ња *кoнѣцaи* Ду, али *Бу́гaрии* превáрише Србина Ду, унесѣмо слáму и насѣдамо на *слáмуи* Во, тóримо парú у кравáч и комú се пáдне *и́арáи* тáја је срѣћлн Во; *вeчeрѣи* дoјдоше при нáс Рад, *ночи́уи* дѣда умрѣ Ш, *рeчи́уи* му се не мóгу сѣтим ГС⁸⁵.

б) Заменице: члан се може везати само за придевске заменице. И то не за све. Присвјене заменице добијају свѣ три чланске морфеме: *мóјви* (или *мóјиви*), *мóји* (*мóји*), *мóјни* (*мóјни*) (човѣк); *мóјaвa*, *мóјaи*, *мóјaнa* (женá); *мóјво* (или *мóјeво*), *мóјио* (*мóјeио*), *мóјно* (*мóјeно*) (детѣ); *нáшви*, *нáши*, *нáшнн* (*нáшнн*) (*нáшнн*); *нáшaвa*, *нáшaи*, *нáшaнa* (женá); *нáшeво*, *нáшeио*, *нáшeно* (детѣ) и сл. Показне заменице *ови́ја*, *овáј*, *овóј* и *и́ија*, *иáј*, *ио́ј* добијају само морфему *-иe* (*ови́аиe* — *и́ијаиe* човѣк; *овáјиe* и *овáјаиe* — *иáјиe* и *иáјаиe* женá; *овóјиe* — *ио́јиe* детѣ) а *они́ја*, *онáј*, *онóј* и *-иe* и *-не* (*они́аиe* и *они́анe* човѣк итд.). Односне заменице *који́*, *кaквó* (чешће *квó*) и *и́ио* добијају само морфему за ср. р.: *-во*, *-ио*, *-но* (*који́во*, *који́ио*, *који́но*; *квóво*, *квóио*, *квóно*; *и́и́ово*, *и́и́оио*, *и́и́оно*). Примери:

они́јаиe — синат му Бр, *они́јанe* — свира́чини Бр, женá *којáво* пројде отóч Ш, онó се вѣди од *нáшви* рид ДС, *и́ејаиe* гвѣнѣче ГС, свѣ *овóјиe* — предузѣче, а тáга је свѣ мајстор радѣл Рад, в лóви *којино* продáдомо И, а *и́овáјиe* — морóзуту нóсимо Рад, играју се кaкó *и́и́ово* сáг пáре врлáју Стр, *нóјноио* дeвóчeнцe Кам, сѣчаш ли се *квóно* пáччáмо ГС, *и́и́јаиe* — Швáбe напáдну Срби Рад, тáј *и́и́оио* умрѣ Рад и сл.

в) Придѣви: а тáја, *срѣи́и* сáн ми рáди у Зáјчар Љ, *нáмaлѣцкoио* (детѣ) в њ нáјубавó Кам, тѣј *срѣбрнeиe* пáре ГС, *нáйрѣди́и* живѣт нѣма да се врне И, сeдeнѣтвáлe смo кудѣ *Вучинуву* чешмú Ш, кáд ни пáјурише а мѣ бѣж та у *Љубинуву* кúђу Ш, овáја *си́арѣи* сáн ми чúвѣ пáтнáјес гoвѣдa Рад и сл. Запажа се да нeмa облика м. р. на *-јаи*, *-јан*, *-јав* које пoми́е Белић⁸⁶.

г) Бројсви: лежим јá на једнú странú, на дрóгу *дру́и* овчáр, на трѣћу *и́рѣи* овчáр ДС, једни́ се извúслѣ, а *дру́и* бѣоше свѣ избѣли ДС, кóпи се *дру́и* дьн ГС, кáт пројде дѣвѣт дьна, *дeвѣи* дьн је дeвѣтáна Бр.

д) Глаголски облици: еј, *нeкóсeнaнa* ливáда је њáна Бр, *ли́цaнoио* в лá закнáше Ду.

ђ) Прилози: једнѣ предава млекó *кудѣио* башчѣја се зoвѣ ДС, íма рúпи *идѣио* тѣглѣ бóлoвe, *кудѣио* јерѣм, *кудѣио* рáмeнaчa ДС, нэјѣ дóлѣкo, ондѣвá, бѣш ондѣвá *кудѣво* дúвѣвe овíмо у Трлó — тóј сóтоње имáло Љ, че урабóтимо *кóно* се *до́оварáмо* ГС íсто текá *кóио* тѣ тѣг рекó Кам, напрѣд нејѣ имáло *кóво* сáг штó свáштa íма Ш.

⁸⁵ О оваквом удвајању исп. код Белића, ДИЈС 447.

⁸⁶ Н. д. 447.

200. Како се из наведених примера види, речи које се деклинирају задржавају чланску морфему: *лишчаношцоја* волá, *Вучинуву* чешмú, по *ћиншуву* и сл., као и то да су све оне, сем именица, придевског карактера.

201. Каткад се демонстративне заменице додају и уз постпозиције са чланском функцијом⁸⁷:

другáр . . . па óкне *овóја* — *другáрајшоја* си Рад, нáши . . . али *овија* нáшиши не пуштају Ду, стáрац . . . децá лъже *шија сáдръши*, Во, *шéј сребрнеше* пáре ГС и сл.

202. Из зоне II у мом материјалу нашло се укупно три примера за члан:

не *кóво* сýг БД, чáршави *ши́ово* ви́ и зовéте БД, она́ (девојка) је дóста úбавá, али па дóста и она́ј *ношњана* úбавá Ме.

БРОЈЕВИ

203. Промена простих бројева свeдeна је само на број једн: *једн*, *једна*, *једно*; у плуралу: *једни*, *једне*, *једна*. Општи падеж је: *једноија* (човéка), *једну* (жену́), *једно* (дете).

204. Број два има облике *двá* за м. р. и *двé* за ж. и ср. р. (*двé* жéне, *двé* децá или *двé* детéти). Овај број, као и *шири* и *чешри* (и *чешири*) су и у овом говору индеклинабилни.

205. Редни бројеви су у употреби. Напоредни су облици *йрви*, *йрва*, *йрво* и *йрвни*, *йрвња*, *йрвño*. На пример: учитељ *йрво* да бóде па пóсле пóп ДС, *йрвња* му женá ГС, *йрвño* детé ми е тóј Мíлата Рад.

206. Редни бројеви се у промени слажу са придевима и придевским заменицама. Поред *друшоја* оòде се чује и *друђеија* (према ном. *друђи*); и дат. је *друшом*: *друшом* тá тóј прíчáј (али са њом напоредо егзистира и *на друшоја* тá тóј прíчáј).

207. Збирни бројеви се ретко употребљавају, и то увек у облику основног падежа. Њихòву употребу, изгледа, изискује врло ограничени број лексичких јединица (и што што је у пару, плуралија тантум и сл.). Забелæжи су ови примери:

мóј свéкар је имáл *шрóја* пáра волóви Стр, докáрамо *шрóји* волóби шуму до плáдне ГС, по нећи лут се зберуи и по *йешóри* свáлови пред црквú ДС, појели *шрóја* јáсла сéнó Кал, *чешврби* опьнци има да сцéпи Бр, имамо *двóји* нóжици Ду, обóла сам *двóје* черáпе Ш.

208. Функцију збирних бројсва преузели су или основни бројеви или бројне именице:

шројица (овчара) пасу́ по трýста брáвч óвце ДС, с једну́ ложíцу *дешейина* кúсају Во, имáше *двојица* стáрци (овде се ради о мужу и жени:) Во, *йешейина* у óро како тéб мláди Рад, и на девојку даде́ и на момкá — на *обојицу* С, по *дешейина* кóзе Ва и сл.

⁸⁷ Уп. о томе код Белића, н. д. 447.

ПРИЛОЗИ

209. Овде ћемо, систематизоване према семантичком критерију, прегледати прилоге најчешће у употреби.

а) Прилози за место: *близу* (*близо* — *ублизо*), *иоре* (*иџоре*), *иде* (*идеџо*), *доле* (*иддоле*), *докуде*, *долэко* (*иддолеко*), *довде*, *куде*, *наџор* (*и нанаџор*), *наџам* (*и нанаџам*), *неџде*, *ниџде*, *нонам* (*и нанонам*), *овамо*, *овде* (*овдек* — *овдека*), *овуде* (*овудек* — *овудека*), *одбвде*, *одбнде* (*одонуде*), *одбкле* (*и оџкуде*), *одонуде*, *озиоре* (*и озозиоре*), *озбле* (*и озозбле*), *онамо*, *онде*, *позадџи*, *свуд* (*суде*), *џув* (*џува*), *џуде* (*џудек*), *џуџ* (*и џеџуџ*).

б) Прилози за начин: *брзо* (*уббрзо* I и *брже* : *брџо* II), *башка*, *барабар*, *џодечџи* (= намерно), *друџие* (*и друџојече*), *жмиџи*, *збрле*, *јакџо* (*убјакџо*), *кџ* (*и какџ*, у примеру: *какџ теб м.таџи Рад*), *лэко* (*ублэко*), *лежсечџи*, *малко*, (*убмалко*), *млџо*, *накуџи*, *наџриџус*, *на живџи* (у примеру: *на живџи се ув.пери.ло*, тј. док је још било у животу Љ), *начисџо*, *овак* (*овака*), *одједнуџи*, *онак* (*онака*), *оберучџи*, *џреко џруџи* (у примеру: *море*, *џреко џруџи му кажџи* — тј. збрда — здола Мс), *џеџи*, (*и џеџачџи*), *сџојечџи*, *џекџа* — *џекџеџе* (*и џеџекџа* I : *џакџ* — *џекџ* II), *џеџко* (*убџеџко*).

в) Прилози за време: *вечером*, *даньс*, *дџну*, *друџи дџн* (= прекосутри), *убдруџи дџн* (= наксутри) *дџньсџе* (: *даньске* II), *доџкан* (*убдоџкан*), *доџдџне* (*и убдоџдџне* = друге године), *док* (*дор*), *зџми*, *јесени*, *јуџре* (= сутра), *јучер*, *јуџром*, *кнџчи* (= дов.чс), *лэџи*, *лани* (*ублани* = препрошле године), *нџчу*, *начьс* (= ноџс), *наџридвечер*, *некџд*, *надокраџу*, *ниџролеџи*, *наџред* (*и убнаџред* у примеру: *убнаџред торге немаше тј. ранијс*), *некџа* (= прекјучс), *одавна* (*одавно*), *бдма*, *бнда* (*бндак*), *ономад*, *оџбч* (*и оџбчџе*), *џрџи*, *џресору*, *џрекџдџн*, *џролеџи*, *џре*, *џа*, (*џаџ* = опет), *џрекџноч*, *сџи* (*сџа*) (*и са*), *свџе*, *синџч*, *собалэ*, *џоџрв*, *увек*.

г) Прилози за количину: *белсвџеџи*, *џма*, *кџлко*, *малко* (*убмалко*), *млџо*, *убвече* (*и вџше*), *највече*, *џблко*.

У склопу прилога показане су и партикуле које иду уз њих.

РЕЧЦЕ

210. Поједине речце немају облике као у књижевном језику.

а) Модална речца *валда* се јавља у три лика: *валда*, *волда*, *валџа*.

б) Речцама са сл.значењем: *белџи*, *божнџм* и *бојџи* (или *боџи*) изражава се претпоставка да би се остварило оно што се изразом износи (да се не беше женил, *белџи* не би ми умрл Рад).

в) Речца *барем* овде гласи *берем* (што ми неје *берем* дџдата са тув Рад).

г) Показне речце: *ево*, *еџо*, *ено* овде се јављају само у ликовима: *еве*, *еџе*, *ене*.

д) Са високом фреквенцијом употребе је речца *брџе*. Примери су навођени ту и тамо у раду.

ђ) Доста често се среће и речца *море* (*море*, боље нешто пантим оди вас Кам, *море* нумџем да га причам Кам и сл.), али за апострофирање же-

нских лица служи само речца *морí* (мáлко ли смо, морí, лéб заједно појéле ГС, тí ни, *морí*, забораџи Го и сл.).

е) Сложена упитна речца *не ли* (< неје ли) такође се јавља у три форме: тí *не ли* си отúде? Рад, *на ли* са нејé, Јóвэ? ГС, бабо, *ли* сам ја твој унúк? З.

ж) Речца *не́о* овде се чује и у лóку *не́ло* (нејé имáло сýпа *не́ло* чорбá Стр).

з) Са значењем „изволте“ овде се јавља речца *на*, а напоредо са *да́ј* и *кáм(о)*: *на* ти једну дýњу МБ, *кáм* да вáдим ГС. Ова последња може да значи и *идé је*, као у примеру: *кáмо* га, брé! Ду.

и) У зони I се среће речца-везник *и́иће*. Као речца служи за појачавање утиска о ономе што се износи реченицом: *и́иће* си нéмају ништа по кúћу Ш, *и́иће* штó сам си жíв Бр, овóј си *и́иће* једéмо кóлко да несмó глáдни, *и́иће* кóлко да си чíнимо адéт на једéње (појачавање утиска о ручку кóји говорном лицу није по в'љэ:) ГС и сл.

ј) О речци *онó* је било речи у т. 160.

к) Остале речце које се срећу у овом говору су: *áјд(í)*, *áла*, *бáш* (*бáш*), *јóк*, *мá*, *нéк*, *немóј*, а само у једном примеру сам записао и речцу *íска*: тéг се, *íска*, бíјеше Љ.

II. КОНЈУГАЦИЈА

ИНФИНИТИВ

211. Инфинитив се у овом говору не употребљава. Празнину која је настала његовим губљењем попунила је конструкција *да* + *и́резени́*. На пример: требе *да се иде* = треба ићи; морам *да работим* = морам радити; могу и *да се сéшим* = могу се и сетити; ја не теја *да ји врлим* = ја их не хтедох бацити и сл. Тако је и у футуру.

Везник *да* се често у овим конструкцијама „пропушта“, тако да нпр. последњи пример може гласити: ја ји не теја *врлим*. То за последицу има, нарочито у футурским облицима п'јединих глагола, п'јаву *ци* као супституента енклитичке форме помоћног глагола. Оно је образовно преко асимилације и редукције: *чу (че) си (се) > ч си (се) > ц си (с) > ци (це)*. На пример:

ја *ци* причам од нашу св'дбу Кал, мí *ци* íдемо (= мí *че си* íдемо) Љ, тој *це* чује (= тој *че се* чује) Ш, ако íмам пóвише гóсти двé *ци* приста́вим Стр, кудé *це* ја дéнсм Бр и сл.

ПРЕЗЕНТ

212. Одступања од стандардних презентских облика у говору Лужнице се огледју у овиме:

а) Глаголи V врсте с основом на *а* у 3. л. мн. често имају контрахован наставка *-у* према књижевном *-ају*. Примере в. у т. 66.

б) Глаголи V врсте с основом на *е* типа *смеши* граде облике презента по IV врсти: 1. л. јд. *смéјем*, 3. л. мн. *смéју*. Такви су још глаголи: *разумети* (*разумéјем* — *разумéју*), *умети* (*умéјем* — *умéју*) и сл., као и: *си́арé-*

јем — *сѣарѣју* (од старети), *белѣјем се* — *белѣју се* (од белети се), *црнѣјем се* — *црнѣју се* (од црнети се) и сл.

в) Глаголи VI и VII врсте имају у 3. л. мн. наставак *-е*, као и у књижевном језику: *їазе, їбїве, маме* (= вабе), *їазе се, снаїазе се; вїде, волѣ се, жїве, седѣ; држѣ, лежѣ, їрчѣ* и сл. Ипак, у једном малом броју глагола, углавном на *-ейи* у овом лицу се среће и наставак *-у*: *вису, велу, врїу, седу*, затим још и: *лежу, сїу и їбсїу*.

г) Неки глаголи који граде облике по IVб) обрасцу у књижевном језику (на *-оваїи*) у овом говору задржавају и у основи презента, испред личних наставака *-ов*. Забележени су овај глаголи: 1. л. јд. *ковѣм*, 2. л. јд. *ковѣш*, 3. л. мн. *кову*; 1. л. јд. *сновѣм*, 3. л. мн. *снову*. Белдић навѣди још и: *їровем* (= отрујем), *исїрове* (= изгубе)⁸⁸. У Лужници први глагол се изговара онако како је у загради: *їрујем* — *їрују*, а други и не спада у ову врсту, вѣћ у VI: *їрѣвим* (= губим) — *їрѣве*.

д) Консеквентно аналошко уопштавање палатализованог задњо-непчаног сугласника у 3. л. мн. из осталих лица, али у овоме овај говор није усамљен: *врїу, извучу се, їечу, речу, сечу, сїрижсу, їечу* и сл.

ИМПЕРАТИВ

213. Морфолошке карактеристике овог глаголског начина у говору Лужнице су ове:

а) Код глагола који се у 3. л. мн. презента завршавају на *ју* или *је* и овде је наставак за императив *-ј* односно *-јїе*: *бучкај* — *бучкајїе*, *врљај* — *врљајїе*, *їлѣдај* — *їлѣдајїе*, *давај* — *давајїе*, *мандај* — *мандајїе*, *очукај* — *очукајїе*, *сїбј* — *сїбјїе*, *чекај* — *чекајїе* и сл. Наставак *-ји* за једину се јавља само у ограниченом броју примера: *їребројї* парете III, *наїојї* волѣви ГС, (али је множина *їребрѣїе*, *наїбрїе*). Ако овде *-ј* претходи *и*, оно се не изговара: *омї се* — *омїїе се*, *самї* — *самїїе* и сл.

б) Код глагола у којима наставцима за 3. л. мн. презента у или *е* не претходи *ј* наставци за императив су *и* и *їїе* (< *вїе*): *бѣри* — *бѣрїїе*, *вржси* — *вржсїїе*, *кѣви* — *кѣвїїе*, *носї* — *носїїе*, *узні* — *узнїїе* и сл.

в) Код глагола I врсте који у презенту имају *ч, ж, ш* < *к, ї, х* ти су консонанти преузети и у императиву: *вршш* — *вршшїїе*, *лѣжш* — *лѣжшїїе*, *сѣчш* — *сѣчшїїе*, *сїрижш* — *сїрижшїїе* и сл.

г) За 1. л. мн. императива употребљава се конструкција *да* + 1. л. мн. *їрезенїа*: *їјде да зайѣјемо, їоїрамо, рабїшїмо* и сл.

д) У овом говору су познати и облици: *јѣи* — *јѣиїе*, *вїц* — *вїцїїе*, *їлѣи* — *їлѣиїе* (овај последњи доста ретко).

АОРИСТ

214. Аорист је у широкој употреби, како од перфективних, тако и од имперфективних глагола (мада и овај говор потврђује чешћу употребу облика свршених глагола). У 1. л. мн. наставак је *-хмо* > *-мо*, према књижевном *-смо*. Прво л. јд. се гради као и у књижевном језику са *-о(х)* и

⁸⁸ В. ДИЈС 438.

само са (-х). Парадигма глагола нпр. трести изгледа овако: 1. л. јд. *и́ресо*, 2. и 3. л. јд. *и́ресе*, 1. л. мн. *и́ресомо*, 2. л. мн. *и́ресоси́е*, 3. л. мн. *и́ресоше*.

ИМПЕРФЕКАТ

215. И облици имперфекта се често употребљавају. Наставци за његово грађење су: за 1. л. јд. -о, за 2. и 3. јд. -ше, за 1. л. мн. -омо, за 2. л. мн. -оси́е, за 3. л. мн. -оше. Да би се остварило овакво образовање, врши се прилагођавање основа. Код глагола I врсте основа за грађење овога облика је презентска: *и́ресé + о*, *и́ресé + ше*, *и́ресé + ше*, *и́ресé + омо*, *и́ресé + оси́е*, *и́ресé + оше*. Код глагола II врсте основа је исто презентска: *бре + о*, *и́ише + о*, *ре́же + о* и сл. Код глагола III и IV врсте основа је такође презентска: *бри́не + о*, *чу́је + о*, *ковé + о*. И код глагола V врсте основа је презентска: *и́леда + о*, *сме́је + о*, *разу́ме + о* (или, ређе, *разу́ме + је + о*). Код глагола VI и VII врсте типа видети, носити, држати основа је: *вид + е + о*, *но́с + е + о*, *др́ж + е + о*.

Одступања од оваквог начина грађења сам забележио само у два примера: бљу́тавице ји *окајемо* Ду, *имаемо* ни дете Ду (али је вџ у наредној реченици исти информатор употребио: *чуваемо* овде сирочé). Већи број примера је наведен у т. 228—345.

ФУТУР

216. а) Раније је (у т. 211) споменута форма футура: ја ци причам, ми ци идемо и сл.

б) Футур може имати све елементе за његово грађење у овом говору: енклитички облици презента помоћног глагола очу + да + презент глагола који се узима. Такви су примери:

че да ле́ну Бр, надали се да *че онí да до́ду* ДС, свадба *че да буде* у трећу недељу ДС, а ти *не́чеш да и́раш* Ду, *чу да свр́нем* Ду, и *чемо ту́ј да се саси́ајемо* БД, *чемо да изва́димо* по таши́ри БД, *после чемо да му да́вамо* БД и сл.

в) Чешћи од ових су облици без везника да:

чу ју ри́ишем Бр, *ко че íа по́знаје* Бр, излезне Крста и *че уи́реса* вло́ви ДС, *че има снег са́ по ћи́шуву* Рад, *чу ора́иш* ма́лко од глупости Рад, *чу си идем* Ду, *тој чу ти и́ричам* Ду, *че ми даду* БД, *чу и́аднем* у пресе́к БД и сл.

г) Најчешћи су облици са енклитиком *че* за сва лица и презентом одговарајућег глагола, понекад и с везником *да*:

ако речеш че идемо Бр, *че иду* за њу Бр, *че га и́ерамо* у гробишта Ду, *че до́јде па че и́ро́ја* Ду, *че идеш* ли при до́ктура Кал, *че си наи́урамо* БД, *че да и́рамо* БД, *че по́јемо* БД, *че избелéжимо* јаганци БД, *че се у́јутру ди́су* БД, *тэг че да ои́идемо* БД и сл.

ФУТУР II

217. Немам забележених примера футура II. Његову функцију врше облици презента. На пример, честа реченица у овом говору је: Ако *рабб-иши*, че сташеш (тј. ако будеш радио, завршићеш).

ПЕРФЕКАТ

218. Јавља се и с помоћним глаголом и без њега:

тека је народ *болувал* Стр, *кућувала* је мајћа ми Бр, *иќале* смо си платна Бр, *ти си бил* мој човек Бр, *докарували* су за туј чету леб ис Пирот ДС, *ја сам билá* разумљива Рад, *ићел* сам да умрем И, *туј смо век* иреќарали Кам; *иќала* се платна Бр, *орашили* цел дѣн Бр, *уйреикул* и стоји ДС, он *уйеќал* долеко Ду, како га *ишбнуло* градат *уйрчал* доле а дувка *осијала* на прѣп Ду, *дошли* и чеќају З, *ишиувал* га З, стари љуђи *седли* ўзокол Ш, оне *свариле* зельице Љ, *ићейл*, *ићейл* па се *разболело* Љ, она *закачила* шишѣнце ГС, *сиремила* га па га *исирашила* Кам и сл.

Ови примери потврђују мишљење А. Пеце и Б. Милановића да се крњи перфекат најчешће јавља у 3. л. јд. и 3. л. мн. Али, док су они забележили примере и за остала лица у ресавском говору, потврда за то не пружа говор Лужнице⁸⁹.

ПЛУСКВАМПЕРФЕКАТ

219. Облици плусквамперфекта су овде знатно чешћи него у другим говорима. Граде се искључиво од имперфекта помоћног глагола *будем* и радног глаголског придева. Можда је баш честа употреба имперфекта као облика уопште, и повукла језичко осећање за овај сложени глаголски облик. Примери:

убил бѣше дивју свињу па се збираше при учитеља та једоше, пише . . . Стр, *морѹза* не бѣше узрѣла, то јес бѣше узрѣла ал необрана ДС, Нѣмци ји свѣ бѣоше избѣли ДС, *иоклали* бѣоше гоца Рад, *чувал* га там бѣше чѣча Рад, када га бѣо ја научила Рад, тека се *ишрѣвило* бѣше ГС, бѣше *оѣљужил* снѣг, па се *лиснуло* бѣше ГС, он бѣше *ишѣл* негдѣ З и сл.

ПОТЕНЦИЈАЛ

220. Енциклитика овога облика је за сва лица *би*:

да сам нешто ко што бѣо, ја *би* пред влас *сићанула* Рад, *ви би*, белћи, боље *урабоиши* И, ми *би* одавно *дожѣли* да . . . Кам, из Стáру *плá-*нину *би* вѹка *донѣл* да ју изедѣ ГС и сл.

⁸⁹ В. Ресава 356.

ПОЈЕДИНЕ ГРУПЕ ГЛАГОЛА

225. У овом говору се срећу глаголи чији се поједини облици разликују од књижевних. Можемо их сврстати у ове групе:

а) Глаголи који у књижевном језику имају *-ова-* или *-ива-* овде имају редовно *-ува-*: *болува́л, а, о* (: боловао), *врзува́л, а, о* (: везивао), *докарува́л, а, о* (: дотеривао), *дочекува́л, а, о* (: дочекивао), *испрачува́л, а, о* (: испраћивао), *навацува́л, а, о* (: наваћивао), *обедува́л, а, о* (: обздовао), *пуцува́л, а, о* (: пуцовао), *умрјува́л, а, о се* (: умргивао се) и сл. (в., међутим, и т. 226).

б) Тип *дрѐмем* (према књижевном дремам). Такви су још: *куѝем (се), сѝѝем (посѝѝем, исѝѝем, расѝѝем), шѝѝѝем* и сл. Императиви ових глагола су на *-и* (не на *-ј*): *дрѐми, куѝи (се), сѝѝи, шѝѝѝи*.

в) Тип *смејем* (према књижевном смем). Такви су још: *белејем, здравејем, зрејем, лудејем, слејејем, сѝарејем, умејем, црнејем* и сл. Радни придсви ових глагола су: *смеја́л, белеја́л* итд.

г) Тип *ди́зам* — *ди́сам* (према књижевном дижем). Такви су још: *заврѝам, заѝрѝам, ни́цам, обрѝам, раскрѝам, си́сам, сѝи́зам* — *сѝи́сам* и сл.

226. Од глагола који у књижевном језику имају однос *ова* — *ује* посебном судбином се издвајају глаголи *ковѐм* и *сновѐм*. Императиви ових глагола су *кѝви, снѝви*.

ПОЈЕДИНИ ГЛАГОЛИ

227. У овом одељку ће бити наведени карактеристични облици појединих глагола, интересантних са морфолошког или лексичког гледишта. Уместо непостојећих инфинитива као одредница ће се користити 1. л. јд. презента.

228. Место *уједам* — у Лужници се говори *аѝем*. Облици су: през. *аѝем, аѝеш, аѝе, аѝемо, аѝеѝе, аѝу*; имп. *аѝи* — *аѝеѝе*, аор. *аѝа* (сва три лица јд.), *аѝамо, аѝаѝѝе, аѝаѝѝе*; имперф. *аѝео, аѝеше* (2. и 3. л. јд.), *аѝеомо, аѝеѝѝе, аѝеѝѝе*; р. пр. *аѝа́л, а, о, аѝа́ли, е, а*; трп. пр. (у)аѝан. (Пример: да ме не аѝу че́ле Рад).

229. Од глагола *бе́рем* интересантни су једино облици имперф. *бѝрео, бѝреше* (2. и 3. л. јд.), *бѝреомо, бѝреѝѝе, бѝреѝѝе* (Мајћа ми бѝреше тра́вђе Стр).

230. Карактеристични облици глагола *бајем* су: през. 1. л. јд. *бајем*, 3. л. мн. *бају*; имп. *бај* — *бајѝе*; аор. *баја́* (сва три лица јд.) *баја́мо, баја́ѝѝе, баја́ѝѝе*; р. пр. *баја́л, а, о*.

231. Од глагола *бе́жим* имама записане облике по V врсти: през. *бе́ѝам, бе́ѝамш*, 3. л. мн. *бе́ѝају*; имп. *бе́ѝај* и *бе́ѝж* — *бе́ѝајѝе* и *бе́ѝѝѝе*; аор. *бе́ѝа* (сва три лица јд.), 1. л. мн. *бе́ѝамо*; имперф. 1. л. јд. *бе́ѝао*, 2. и 3. л. јд. *бе́ѝамш, е*

3. л. мн. *бејаоше*; р. пр. *беја́л* (Примери: *ста́р не мо́ж^ш да беја́*, ДС, али баба прва *беја́* Ш, да не *беја́ју* кокошће Кал, *бејс*, брѐ, ба́те Ду).

232. За конјугацију глагола *везѐм* карактеристични су ови облици: през. 1. л. јд. *везѐм*, 3. л. мн. *везу́*; имп. *вѐзи* — *вѐзѐте*, аор. 1. л. јд. *вѐзо*, 2 и 3 л. јд. *вѐзе*, мн. *вѐзомо*, *вѐзостѐ*, *вѐзоше*; имперф. 1. л. јд. *вѐзѐо*, 2. и 3. л. јд. *вѐзѐше*, мн. *вѐзѐомо*, *вѐзѐостѐ*, *вѐзѐоше*; р. пр. *вѐзал*, *а*, *о*; трп. пр. *вѐзен*, *а*, *о* (Ја *вѐзѐо* чера́пе Рад).

233. Место кувам говѐри се *ва́рим* (али су непознате речи *вареника* и *вариво*). Од облика је интересантан имперф. 1. л. јд. *ва́рео*, 2. и 3. л. јд. *ва́реше*, мн. *ва́реомо*, *ва́реостѐ*, *ва́реоше* (*Ва́рео*мо у земња́ни лонци Во).

234. Карактеристични облици глагола *висѐм* су: през. 1. л. јд. *висѐм*, 3. л. мн. *вису́*; имп. *виси* — *висѐте*; аор. *висѐ* (сва три лица јд.), 1. л. мн. *висѐмо*; имперф. 1. л. јд. *висѐо*, 3. л. мн. *висѐоше*; р. пр. *висѐл*, *а*, *о* (*Вису́* она́м по бо́лници Рад).

235. Карактеристични облици глагола *вучѐм* су: през. 1. л. јд. *вучѐм*, 3. л. мн. *вучу́*; имп. *вучи* — *вучѐте*; аор. 1. л. јд. *вучо*, 2. и 3. л. јд. *вуче*, 3. л. мн. *вучоше*; имперф. 1. л. јд. *вучѐо*, 1. л. мн. *вучѐо*мо, 3. л. мн. *вучѐоше* (И *вучу́* волѐви ДС).

236. Каткад се у значењу *вучем* употребљава и *вла́чим* (Мучи мучу, *вла́чи* бруку ГС).

237. Место *вежем* — *везујем* говѐри се *врѐсем* — *врзујем* (Жена се *врѐсе* у цеди́лку Рад, *врѐврѐсе* се цревѐ Стр, они *врзу́ју* снопје З).

238. Глагол *врѐшѐм* има карактеристичне ове облике: през. 1. л. јд. *врѐшѐм*, 3. л. мн. *врѐшу́*; имп. *врѐши* — *врѐшѐте*; аор. *врѐ* (сва три лица јд.), мн. *врѐмо*, *врѐстѐ*, *врѐше*; имперф. 1. л. јд. *врѐо*, 2., 3. л. јд. *врѐше*, мн. *врѐмо*, *врѐстѐ*, *врѐше*; р. пр. *врѐл*, *а*, *о*; трп. пр. (о)врѐшен.

239. Место *враћам* (*се*) говѐри се *врѐтам* (*се*). Његови облици су: през. 1. л. јд. *врѐтам* (*се*), 3. л. мн. *врѐта(ј)у* (*се*); имп. *врѐтај* (*се*) — *врѐтајте* (*се*); аор. *врѐта* (*се*) (сва лица јд.), мн. *врѐтамо* (*се*), *врѐтастѐ* (*се*), *врѐташе* (*се*); имперф. 1. л. јд. *врѐтао* (*се*), 2., 3. л. јд. *врѐташе* (*се*), 1. л. мн. *врѐтао*мо (*се*) (Пример: и да ми ји *врѐтам* са ји нечу Стр).

240. У значењу *враћим* (*се*) овде су у употреби облици глагола *врѐнем* (*се*) (Пример: иду та се венчу и *врѐну* ју до́ма ДС, *врѐнемо* *се* овде Стр).

241. Место *бацам* овде је у употреби глагол *врѐљам* (Примери: невеста *врѐља* житѐ ДС, једни *врѐљу* (< *врѐљају*) ГС, покрѐвѐ^ц је *врѐљен* З).

242. Напоредо са *врѐчам* у истом значењу у употреби је и глагол *врѐвим*. Облике гради по VI врсти (Пример: да не знае с куга́ ја *врѐвим* Стр).

243. У употреби је и дефектни глагол *велим*. Његови облици су: през. *велим* (нема вељу), *велими*, *вели*, *велимо*, *велийе*, *велу*; имперф. 1. л. јд. *велео*, 2., 3. л. јд. *велеше*, мн. *велеомо*, *велеоште*, *велеоше* (Пример: гдѣ с, брѣ, *велим* Ду, што *велу* јако Рад, овдѣва *велеоше* Љ).

244. У значењу *йлачем* у говору старијих је једино у употреби *викам*, који иде по V врсти. Млађи људи употребљавају и *йлачем*. (Седим у тамњу собу, па си за дѣду *викам*; Дѣда *вика* (аор) за њѣга Рад, дѣбро га испљѹска дѣк се не *увика* Стр).

245. Од глагола *видим* интересантни су облици итеративнстг образовања: през. 1. л. јд. *вицевлам*, 3. л. мн. *вицевља(ј)у*; аор. *вицевља* (сва три лица јд.), *вицевљамо*, *вицевљаште*, *вицевљаше*; имперф. 1. л. јд. *вицевљао*, 2., 3. л. јд. *вицевљаше*, мн. *вицевљаомо*, *вицевљашоште*, *вицевљашоше*; р. пр. *вицевљал*, а, о; трп. пр. *вицевљан*, а, о (Мати вој е била суботњак, па е *вицевљала* това Љ).

246. Од глагола *врѣим* у 3. л. мн. през. је *врѣу*. Примери: *врѣим* на ветреѣачу Стр, деца *врѣу* братаице Бр).

247. Имперфектизована форма овог глагола гради облике по IV врсти (през. *заврчујем*, аор. *заврчува*, имп. *заврчуј*) Пример: с кључ *заврчујем* да заклѣпим воденицу Ду.

248. Од глагола *йѣиѣм* једино се облици имперф. разликују од книжевних (и, наравно, р. пр.): 1. л. јд. *йѣиѣо*, 2., 3. л. јд. *йѣиѣеше*, мн. *йѣиѣеомо*, *йѣиѣеоште*, *йѣиѣеоше*; (за)йѣѣл, а, о (Пример: ја се *зайѣиѣм* иза грбину Рад).

249. Место *йовѣрим* (које у последње време све више осваја) још увек се добро држе и глаголи *ораѣим* и *дѣмам* у истом значењу. Сваки гради облике према врсти којој припада — V и VI. (Примери: Ако малко *йовѣрши* — убиѣва ДС, *ораѣими* цѣл дѣн Бр, наша баба *дѣмаше* Кал).

250. У истом значењу са *ваљам се* употребљаѣа се и *йрѣваљам се*. (Пример: Йду та се *йрѣваљу* по жито БД).

251. Од глагола *йасим* перфектизоване форме граде облике по III врсти. (Примери: брѣ, наѣна га *йаси* Ду, горѣ, горѣ, па оп! — *уйасне* Ду, шѣбнемо с разбѣј онѣ (гасарче) *уйасне* Љ, пази да не *зайасне* огњѣт ГС).

252. Код глагола *йазим* интересантне су имперфектизоване форме. Имам записане овакве примере: да не *йазе* ѓвце каљѣште Рад, ја узѣ па *зязи*, *зязи*, *зязи* рупуту Ду (по VI врсти), онѣ се *разязује* ГС (по IV врсти).

253. Место *йѣиѣовим* (јело) у Лужници се искључиво употребљаѣа *йѣиѣвим* (Пример: посна јѣѣа *йѣиѣве* Љ).

254. Место *дѣдем* овде је само *дѣнем*. (Пример: кудѣ це ја *дѣнем* Бр, йду та *дѣну* сѣно ГС).

255. Карактеристични облици глагола *дрѐмем* су: през. 1. л. јд. *дрѐмем*, 1. л. мн. *дрѐмемо*, 3. л. мн. *дрѐму*; имп. *дрѐми* — *дрѐмѐйше*; аор. *дрѐма* (сва три л. јд.), мн. *дрѐмамо*, *дрѐмаѐше*, *дрѐмаше*; имперф. 1. л. јд. *дрѐмео*, 2., 3. л. јд. *дрѐмеше*, 1. л. мн. *дрѐмеомо*, 3. л. мн. *дрѐмеоше*; р. пр. *дрѐмал*, *а*, *о*.

256. Од глагола *ваѝтам* (= хватам), и од њега сложених, напоредо са облицима по V врсти овде се употребљављују и перфективни облици по III врсти. (Примери: могу змију да *ваѝнем* Ду, кад ме некакво *увану* Ду, кад *ваѝтра* га *ваѝне* Љ).

257. Према *диѝнем* (се) имперфективни глагол је *диѝсам* (се). (Примери: *Диѝајѝше* се не дигле се од голему бѐлес Во, че *се* ујутру *диѝсу* БД).

258. За промену глагола *дадѐм* карактеристични су ови облици: през. *дадѐм*, *дадѐми*, *дадѐ*, *дадѐмо*, *дадѐйше*, *дадѐу*; имп. *дај* — *дајѝше*; аор. 1. л. јд. *дадо*, 2., 3. л. јд. *даде*, мн. *дадомо*, *дадоѐше*, *дадоше*; р. пр. *дал*, *а*, *о*; трп. пр. *даден*, *а*, *о*. (Примери: Бѐг *дадѐ* човека, па му после све *узне* Кам, грошк чу ти *дадѐм* Ду, *дадомо* те Бр).

У итеративном образовању његове форме су као у примерима: бабе им *даѝсју* орѐси Бр, *даѝа* на дѐвери кошуље Бр.

259. Место *доѝерам* овде се говори *докарам*. Исто тако и *искарам*, *накарам*, *оѝкарам*, *раскарам* и сл. У итеративном образовању има облике *докарујем*, *оѝкарујем* и сл. (Примери: *Докарували* су леб за туј чѐту из Пѝрот ДС, *оѝкараше* ји за Бугарску ДС).

260. Место *дођем* овде је *дојдем*. Интересантији су, међутим, облици његовог итеративног образовања. Облике гради по VI врсти, али са удвојеним *о* или са дужином на њему, како то показују ови примери: знајеш лѝ. брѐ, ти кад *доѐдеше* гѐр по Дебѐлу чуку Кам, нѐма га никакѝв да *доѐди* Бр, кад га нѐма до *доѐди* ми поѐлабимо посо З, *Доѐдили* су ис Сурачѐво Рад. Имам записан и имперф. од његове перфективне форме: Цурѐовдѝ^ан кад *доѐдеше* Љ.

261. Карактеристични облици глагола *жѝнем* (нема *жањем*) су: през. *жѝнем*, *жѝнеми*, *жѝне*, *жѝнемо*, *жѝнейше*, *жѝну*; имп. *жѝни* — *жѝнейше*; аор. *жѝе* (сва три л. јд.), мн. *жѝемо*, *жѝеѝше*, *жѝеше*; имперф. 1. л. јд. *жѝео* (и *жѝѐео*), 2., 3. л. јд. *жѝеше* (*жѝеѝше*), мн. *жѝеомо* (*жѝѐеомо*), *жѝеоѝше* (*жѝѐеоѝше*), *жѝеоше* (*жѝѐеоше*); р. пр. *жѝел*, *а*, *о*; трп. пр. (*о*)*жѝѝи*, *а*, *о*.

262. Облици глагола *жѝвим* су по VI врсти: през. *жѝвим*, *жѝвиши*, *жѝви*, *жѝвимо*, *жѝвиѝше*, *жѝве*; имп. *живи* — *живѝше*; аор. *живѐ* — *живѐмо*; р. пр. *живѐл*, *а*, *о* и сл. Али има примера у којима су р. пр. и аор. саграђени од презентске основе: млого смо и *живѝли* Ду, али и ѐн не *ѐбжѝви* гоѝа Рад.

263. Место *жѝваћем* овде су облици са ч: през. *жѝваћем* — *жѝваћемо*; имп. *жѝвачи* — *жѝвачѝше* и сл.

264. Поред *знам* по V врсти, у употреби су и облици по IV врсти. Овакви облици се срећу само у говору I^б: през. *знам*, *знаѝи* (*знајѝем*), *зна*

знаје), *знамо*, *знаџе*, *знају*; имп. *знај* — *знајџе*; аор. 1. л. јд. *знао*, 2., 3. л. јд. *знаше* (*знајеше*), мн. *знамо*, *знасџе*, *знаше*; имперф. 1. л. јд. *знао*, 2., 3. л. јд. *знаше*, мн. *знао*, *знаосџе*, *знаоше*; р. пр. *знал*, *а*, *о*. (Пример: *знајеш* ли, брѣ, тѣ . . . Кам, *знајеш* и тѣ тѣј Ду, *знаје* и он БД, да се *познајемо* БД).

265. Глагол *займам* (нема *займљем*) може овде бити и рефлексивни. (*Займамо се* Стр — приликом пољских послова мѣђусобно испомагање вѣше кућа).

266. За промену глагола *забадам* карактеристични су облици: през. 1. л. јд. *забадам*, 3. л. мн. *забада(ј)у*; имп. *забадај* — *забадајџе*; аор. *забада* (сва три л. јд.), мн. *забадамо*, *забадасџе*, *забадаше*; имперф. 1. л. јд. *забадао*, 2., 3. л. јд. *забадаше*, мн. *забадао*, *забадаосџе*, *забадаоше*; трп. пр. *забадан*, *а*, *о*. (Пример: дечица *забадау* цвѣџице у грѣб Ш, *забадам* колци да плетѣм плѣт ГС).

Сређу се и облици са *д* (*забадам*, *забадај*, *забадал* итд.).

267. Глагол *зрем* (= *сазревам*) гради п њедине облике и по IV врсти: през. 1. л. јд. *зрејем*, 3. л. мн. *зреју*; имп. *зреј* — *зрејџе*; аор. *зрѣ* (сва три л. јд.), мн. *зрѣмо*, *зрѣсџе*, *зрѣше*; имперф. 1. л. јд. *зрѣо*, 3. л. мн. *зрѣоше*. (Пример: Чекајте нек узрѣје па тѣг бѣреге ГС).

268. Место *зледавам се* овде је у употреби: през. 1. л. јд. *злецујем се*, 3. л. мн. *злецују се*; имп. *злецуј се* — *злецујџе се*; аор. јд. *злецува се* (сва лица) мн. *злецувамо се*, *злецувасџе се*, *злецуваше се*; имперф. 1. л. јд. *злецувао се*, 2., 3. л. јд. *злецуваше се*, мн. *злецувао*, *злецуваосџе се*, *злецуваоше се*.

269. Глагол *закљѣим* овде се употребљава понекад и са значењем *закључам* (Примери: *закљѣила* врата Љ, док *оикљѣи* врата Љ = *закључала* и *откључала*).

270. Од глагола *завѣлим* интересантн је трп. пр. у примеру „*завѣлимѣа* недеља” Љ. То је последња од седам недеља ускршњег поста, а добила је назив, вјероватно, по исцрпљености људи у њој, којима се чинило да се тетурају, „завѣљују”. Данас пост нико не држи, али је термин остао.

271. У употреби је глагол *сѣвним* чије је значење одјекивати, али у јачем степену, и који иде по VI врсти (Кад запојемо онѣ јечѣ, *сѣвни* Кам).

272. Имперфективно образовање од *исѣрајим* је: през. 1. л. јд. *исѣрачујем*, 3. л. мн. *исѣрачују*; имп. *исѣрачуј* — *исѣрачујџе*; аор. јд. *исѣрачува* (сва лица), 1. л. мн. *исѣрачувамо*. (Пример: Печалбара ни *сам* *исѣрачувала*, ни дочекувала Кал).

273. Глагол *искам* (*се*) (нема *шиџем*) се овде употребљава у значењу глагола *бишиџем* (*се*) који је непознат. Његови облици су: през. 1. л. јд. *искам* (*се*), 3. л. мн. *искају* (*се*); имп. *искај* (*се*) — *искајџе* (*се*); аор. јд. *иска*

(се) (сва лица), 1. л. мн. *искамо* (се); имперф. 1. л. јд. *искао* (се), 2., 3. л. јд. *искаше* (се), 1. л. мн. *искаомо* (се); трп. пр. (*ио*)*искан*, а, о. (Јела (= доћи) да ме *иоискаш* Рал.).

274. Место *изађем* говори се: а) по VI врсти: през. 1. л. јд. *искоћим*, 3. л. мн. *искоће*; б) по III врсти: през. 1. л. јд. *излезнем*, 3. л. мн. *излезну*. Ређе, и свакако као нанос из књижевног језика чује се и *изићу*. (Примери: *Искоће* на пут и седењују Бр, *после изићу* ДС, *излезне* Крста и че *упреса* Волсви ДС, *нече* да се лега дор ѕвезда *не излезне* Рад, *искочи* довечер на корзу III).

275. Карактеристични облици глагола *идем* (и *оиидем*) су: през. 1. л. јд. *идем* (*оиидем*), 3. л. мн. *иду* (*оииду*); имп. *иди* (*оииду*) — *идсие* (*оиидеије*); аор. 1. л. јд. *идо* (*оиидо*, *одо* и *оио*), 2., 3. л. јд. *иде* (*оииде*), мн. *идомо* (*оиидомо* и *оиомо*), *идосије* (*оиидосије* и *оиосије*), *идоше* (*оиидосхе* и *оиосхе*); имперф. 1. л. јд. *идео*, 2., 3. л. јд. *идеше*, мн. *идеомо*, *идеосије*, *идеоше*; р. пр. *ишљ*, а, о (*оиишљ* и *ошљ*). (Примери: *идеомо* у школу ДС, *натам-новам* *идоше* ДС, *одо* ја на оија свѣт И, *он бѣше* *ишљ* негде З, *један-пѣт оииидемо* ја и брат Ду, *оиомо* на четерѣсницу Ду, у мој живѣт *несљм ошљ* на седењћу Ду, *идеомо* ја и Славно Даспасин ГС).

276. Место *јашем* овде су у употреби овакви облици: през. *јашам* — *јашају*; р. пр. *јашљ*, а, о; трп. пр. *јашан*, а, о. (Примери: *Мѣнци* на коњя *јашају* Ва, *Једнога* си коња *јаша* Ду).

277. Од глагола *једем* карактеристични су облици императива *једи* и *јѣи* — *јѣеије* и *јѣије*. Перфектизацијом су добијени облици као у примерима: *Свѣдѣ јѣднем*, ондѣ *јѣднем* И, *изѣдем* ја Бр, *Има* да те живѣга *изѣду* ДС, онѣ си он *изѣл* Рад; па *јѣи* овѣ јѣло БД и сл.

278. Карактеристични облици глагола *ковѣм* (нема *кујем*) су: през. *ковѣм* — *кову*; имп. *кови* — *ковѣије*; аор. јд. *ковѣ* (сва лица), мн. *ковѣмо*, *ковѣсије*, *ковѣше*; имперф. 1. л. јд. *ковѣо*, 2., 3. л. јд. *ковѣше*, мн. *ковѣомо*, *ковѣосије*, *ковѣоше*; р. пр. *ковљ*, а, о; трп. пр. *кован*, а, о. (Примери: *Ўзну* па *кову* *косу* Во, *Идем* да *иошковѣм* кр.ву Ме).

279. Место *кидам* налазимо по III врсти: през. *ћинем* — *ћину*; р. пр. *ћинљ*, а, о; трп. пр. (*с*)*ћиден*, а, о (Пример: *Изнесѣ* *пшеницу* и у њу *сћиде-на* *ћитка* Стр). Ово су облици из зоне I, у зони II су без палатализац.је.

280. Од *крѣћем* (се) срѣћу се и облици по V врсти *крѣћам* (се). (Примери: *Он* *упрегнул* *волсви* и *стоји* — *не крѣћа* ДС, *Ралото* има *ѣвгало* *које се крѣћа* на *ралникат* ДС).

281. Место *ињем* се у употреби је глагол *качим* се. (Примери: *Укачи* ми се *некѣ* на *рамна* БД, *Ти* да си *се укачил* на *таванљв* ГС, *Овицири* *кат се накачили* на *коњи* Рад).

282. Место *крадем* у употреби су овакви облици: през. 1. л. јд. *краднем*, 3. л. мн. *крадну*; имп. *крадни* — *краднеије*; аор. 1. л. јд. *крадо*, 2., 3. л. јд. *краде*, мн. *крадомо*, *крадосије*, *крадоше*; р. пр. *крал*, а, о; трп. пр. (*у*)*краден*, а, о. (Примери: *Дрући* ју *украли* Љ, *Крадну* се *дрва* Кал).

295. Место *осмехнем се* у употреби је: през. *усмінем се*; имп. *усмині се*; аор. јд. *усмину се* (свј лица), 1. л. мн. *усминумо се*; трп. пр. *усминуи, а, о*. (Пример: Штó си ми се тóлко усминула Кам).

296. Место *осмехујем се* у употреби су облици глагола *усмівкам се*. (Глe кó се детeнциено *усмівка* ГС).

297. У значењу глагола *окренем се* употребљавају се облици глагола *обрнем се* и, ређе, *заврнем се*. (Примери: *Обрну се* та га погледа И, *Заврні се* натам Бр, *Она се заврнула* Бр).

298. Карактеристични облици глагола *обедујем* су: през. *обедујем*, *обедују*; имп. *обедуј* — *обедујите*; аор. јд. *обедуа* (свј лица), 1. л. мн. *обедуамо*; имперф. 1. л. јд. *обедујео*, 2., 3. л. јд. *обедујеше*, 1. л. мн. *обедујемо*; р. пр. *обедува, а, о*.

299. Место *оширим* овде су у употреби овакви облици: през. *бсирим*, *бсире*; имп. *осири* — *осирејте*; аор. јд. *осири* (свј лица), мн. *осиримо*, *осиристе*, *осирише*; имперф. 1. л. јд. *бсирео*, 2., 3. л. јд. *бсиреше*, мн. *бсиреомо*, *бсиреосте*, *бсиреоше*; трп. пр. *(на)бсирен, а, о*. (Узне оstriло па *бсире* косуту Во).

300. У значењу *вичем* и *зовем* (некога) овде је у употреби глагол *окам* који иде по V врсти. (Кад ни *забка* за жeтв тј. пазов : нас Во, па га *окине* Рад, бљуџавице ји *окајемо*, тј. зв или смо их Ду, Штó тóлко *окаш*? тј. што толико влчеш ГС).

301. Карактеристични облици глагола *йушјујем* су: през. *йушјујем*, *йушјују*; аор. јд. *йушјува* (свј лица), мн. *йушјувамо*, *йушјувасте*, *йушјуваше*; имперф. 1. л. јд. *йушјујео*, 2., 3. л. јд. *йушјујеше*, мн. *йушјујемо*, *йушјујеосте*, *йушјујеоше*; р. пр. *йушјува, а, о*. (Два дeна и једну ноћ смо *йушјували* ГС).

302. Место *йошаљем* у употреби су облици глагола *йрајим*. (Омесіла му кравј па га *исйрајила* у вденіцу Кам).

303. Имперфективно образовање од *йишам* је: през. *йишјујем*, *йишјују*; имп. *йишјуј* — *йишјујите*; аор. јд. *йишјува* (свј лица), мн. *йишјувамо*, *йишјувасте*, *йишјуваше*; имперф. 1. л. јд. *йишјујео*, 2., 3. л. јд. *йишјујеше*, мн. *йишјујемо*, *йишјујеосте*, *йишјујеоше*; р. пр. *йишјува, а, о*, трп. пр. *йишјуван, а, о*. (Добри су љуђи *йишјували* за нас Рад, Ало — ало, *йишјува* там какво *йишјува* ГС).

304. Карактеристични облици глагола *йомбнем* су: през. *йомбнем*, *йомбину*; имп. *йомоіні* — *йомоініте* (једино у п здраву кад мушкарац п здрав ба каже *Помоіні бог!*, кад жена п здрав ба каже *Помоінај бог!*); аор. јд. *йомоіну* (свј лица), мн. *йомоінумо*, *йомоінусте*, *йомоінуше*; имперф. 1. л. јд. *йомоіао*, 2., 3. л. јд. *йомоіаше* мн. *йомоіаомо*, *йомоіаосте*, *йомоіаоше*; р. пр. *йомоіа, а, о* и *йомоіу, а, о*; трп. пр. *йомоінуи, а, о*. (А)де, бeжб, *йомоіні* Во, *Помоініте* му да се укачи И).

305. За промену глагола *йáмийим* карактеристични су ови облици: през. *йáнийим, йáнийе*; имп. *йáнийй — йáнийеше*; аор. *йáнийй* (сва лица јд.), 1. л. мн. *йáниййимо*; имперф. *йáнийео, йáнийеомо*; р. пр. *йáниййл, йáнийела, йáнийёло*. (Добро сам тој *зайáнийёла* Ва).

306. Карактеристични облици глагола *йечём* су: през. *йечём, йечу*; имп. *йечи — йечеше*; аор. 1. л. јд. *йёко*, 2., 3. јд. *йече*, мн. *йёкомо, йёкосите, йёкоше*; имперф. 1. л. јд. *йечео*, 2., 3. л. јд. *йечеше*, мн. *йечеомо, йечеосите, йечеоше*; р. пр. *йёкал, а, о*; трп. пр. *йечен, а, о*. (Док сѣвне *исйечу се* по трй црецуље лѣб Кал, *Ойечи* га *убаво* Во, *Море*, ја бйш *йечео* рећйју кад онй додйше ДС).

307. Место *йознáјем*, које се и овде сређе, чешићи су облици глагола *йознáвам* који иде по V врсти. (*Познáвам* те по белёгу Бр, Нёма да се *йознáва* куде су лежáли Рад).

308. Карактеристични облици глагола *йосйáвзим* су: имп. *йосйáви, — йосйáвёше*; трп. пр. *йосйáвен, а, о*. (Йма кáмење које е *йосйáвено* за задушницу ДС).

309. У употреби су и облици *ййшем* по II врсти и облици *йисујјем* по IVб обрасцу. (Нумёјем да *ййшем* Кам, *Писују* ни писма Бр).

310. Глагол *йресáхнем* гласи *йресёнем* и иде по III врсти. У р. пр. је *йресъл, а, о* и *йресануъл, а, о*. (Тйја је бунáр *йресъл* ГС, онó се *море йресёне* З).

311. У употреби су облици глагола *йремёним се* по VI врсти. У трп. пр. је *йремёнен, а, о*.

312. Од глагола *йройáднем* трп. пр. је *йройáдал, йройáдла, йройáдло*. (Онó дојде *йройáдло* — реч је о печалбару Стр).

313. Место *йусйим* у употреби су овакви облици: през. *йушйим, йушйе*; имп. *йушййáј — йушййáјше*; аор. јд. *йушййá* (сва лица), мн. *йушййáмо, йушййáсите, йушййáше*; имперф. 1. л. јд. *йушййáо*, 2., 3. јд. *йушййáше*, мн. *йушййáомо, йушййáосите, йушййáоше*; трп. пр. (на)йушййен, а, о. (нáс ће да *йушййи* З, све *найушййено* И).

314. Карактеристични облици глагола *радим* су: през. 1. л. јд. *радим*, 3. л. мн. *раде*; имп. *ради — радеше*; аор. јд. *ради* (сва лица), мн. *радымо, радисите, радйше*; имперф. 1. л. јд. *радео*, 2., 3. л. јд. *раदेशе*, мн. *радеоомо, радеоосите, радеооше*; р. пр. *радел, а, о*; трп. пр. *раден, а, о*. (Сáне *радеоше* напред ГС, двё гóдине је *раден* ДС, *радели* смо сидáрсчи пóслови И, и тој сам *радела* Кам).

Са истим значењем се употребљавају и облици глагола *рабóйим*.

315. Карактеристични облици глагола *речём* (нема *рекнем*) су: през. *речём, речу*; имп. *речи — речеше*; аор. 1. л. јд. *рекó*, 2., 3. л. јд. *рече*, мн. *рекóмо, рекóсите, рекóше*; р. пр. *рекъл, реклá, реклó*. (Ако *речём* мй че *йдемо* Бр, Какó онй *речу* текá че се онá жёни ДС).

316. Место *скачем* у употреби је глагол *рѣѣам* који оде по V врсти, а у перфектизованој форми по III: *рѣѣнем*. Ене га преко градину *рѣѣа* Ду, *Рѣѣну* па еј онам чучну Ду, *Урѣѣи* па се удави кучка И).

317. У употреби је глагол *рѣнем* који гради облике по III врсти. Код Вука је *рѣѣи* — *рѣам*. (Ја ргну с прс те ете где се утепа Бр, Она носи шишѣнце с мастило па *рѣну* у њег ГС).

318. Облици глагола *разумим* (чиним некога разумним) преузели су и значење глагола *разумем* (схватам). (*Разумиш* ли квѣ ти рѣчам Бр, тј. схваташ ли; Онѣ (Немци) *разумѣју* по српсѣи ДС, тј. схватају; Чу те *уразумим* ја ГС, тј. учинићу разумним).

319. Место *свађам се* доста често се употребљава глагол *карам* се који иде по V врсти.

320. Према *скѣнем* имперфективни глагол је *скѣѣам* (Ја сам те *скѣну-*ла ГС, Ми *се скѣѣамо* уз дѣду Рад).

321. Глагол *сисам* гради облике само по V врсти (*сисем* се не среће). (пупгиш јагњишта да *сису* < *сисају* Кал).

322. У употреби су глаголи *сѣѣнем* по III врсти и *сѣѣзам* (нема *сѣѣжем*) по V врсти (овце *сѣѣсау* ГС, кад *сѣѣнем* — гѣтово, свѣ помѣзено ГС).

323. Карактеристични облици глагола *сечем* су: през. 1. л. јд. *сечѣм*, 3. л. мн. *сечу*; имп. *сѣчи* — *сѣчеѣте*; аор. 1. л. јд. *сѣко*, 2., 3. л. јд. *сѣче*, мн. *сѣкомо*, *сѣкосѣте*, *сѣкоше*; имперф. 1. л. јд. *сечѣо*, мн. *сечѣоомо*, *сечѣосѣте*, *сечѣоше*; р. пр. *сѣкал*, *сѣкла*, *сѣкло*; тр. пр. *сѣчен*, а, о. (Дрѣва *се насечу* за три дѣна Кал).

324. Карактеристични облици глагола *седим* су: през. 1. л. јд. *седѣм*, 3. л. мн. *седу*; р. пр. *сѣдал*, *сѣдла*, *сѣдло*. (Жѣне *седу* до којѣ дѣбо Стр, *сѣдли* свѣтови Бр).

325. У употреби су облици глагола *сѣѣм* (*сѣѣвам* ретко, и то код млаћих људи), (*Сѣу* до сѣдом-ѣсом сѣти Во).

326. У употреби су облици глагола *свѣрим* (*свѣрам* ретко, и то код млаћих људи). (Свѣрачи *ѣду* та *свѣре* Бр, Некакви свѣрачи *свѣрили* БД).

327. Место *свраѣим* овде је у употреби глагол *сврнем*, који иде по III врсти. (Чу да *сврнем* после Ду, Бѣше у Пѣрот па *сврну* при нас Рад).

328. Место *сањам* у употреби су облици глагола *сњѣѣјем*: през. 1. л. јд. *сњѣѣјем*, 3. л. мн. *сњѣѣју*; имп. *сњѣѣј* — *сњѣѣѣте*; аор. јд. *сњѣѣја* (сва лица), мн. *сњѣѣамо*, *сњѣѣасѣте*, *сњѣѣаше*; имперф. 1. л. јд. *сњѣѣјео*, 2., 3. л. јд. *сњѣѣјеше*, мн. *сњѣѣјеоомо*, *сњѣѣјеоосѣте*, *сњѣѣјеоше*; р. пр. *сњѣѣвал*, а, о; трп. пр. *сњѣѣван*, а, о. Али се, додуше ретко, срећу и облици глагола *снѣм*. (Тѣга сам *снѣл* нећѣ снѣ И, Бѣш пре неку вѣчер *сњѣва* Рад).

328a. Место *сиђем* у употреби је глагол *слэзнем* који иде по III врсти, а место *силазим* облици глагола *слáзим* (исто тако и сложени глаголи *излэзнем* — *излáзим*, *налэзнем* — *налáзим*, *улэзнем* — *улáзим*). (Па *слэзне* доле Рад, Не смејеш да *слэзнеш* док ти он не одобрѝ И, Низа стéпенице *слáзи* З).

329. За промену глагола *ѝкајем* (нема *ѝкам*, *ѝкем*, *чем*) карактеристични су ови облици: през. *ѝкајем*, *ѝкајеш*, *ѝкаје*, *ѝкајемо*, *ѝкајеште*, *ѝкају*; имп. *ѝкај* — *ѝкајѝте*; аор. јд. *ѝка* (сва лица), мн. *ѝкамо*, *ѝкасите*, *ѝкаше*; имперф. 1. л. јд. *ѝкајео*, 2., 3. л. јд. *ѝкајеше*, мн. *ѝкајеомо*, *ѝкајеосите*, *ѝкајеоше*; р. пр. *ѝкал*, а, о; три. пр. *изѝкан*, а, о. (*Ткала су се платна* Бр, *Ткале смо си црђе* Бр, *Туримо да ѝкајемо* Љ).

330. Место *ѝреба*м овде се говори *ѝрѝбем* (мéне не *ѝрѝбу* твојé пáре), а и када се безлично употребљава форма је *ѝрѝбе* (не *ѝреба*), (*Мѝ ѝрѝбе* да идемо ГС, *кудѝ ѝрѝбе* овце да пробде ДС).

331. Место *сѝавим* овде су у употреби облици глагола *ѝурим*. (Торбу ми *ѝуре* на рамо Стр, *Турѝше* тува овб-онб Ду, Тбг ли се *ѝураше* парá у кравáј Кат).

332. Место *ѝучем* у употреби су глаголи *бијем* који иде по IV врсти и *ѝѝам* по V врсти. (Ичитѝли прилично *бијеоше* ДС, Град ни је *ѝѝал* шѝс трѝћу гóдин Ду).

333. Место *лужам* употребљава се глагол *ѝрбóам*. (Че дóјде па че *ѝрбóа* Ду, *Трбóало* је нóчу Љ).

334. Место *узнем* употребљавају се облици глагола *узнем*: през. *узнем*, *узнеш*, *узне*, *узнемо*, *узнеште*, *узну*; имп. *узни* — *узнеште*. (*Узне* и даде вој лебац Бр, *Узни* ме Во). За појаву *н м. м* у овим облицима постоје два тумачења: Белићево као аналогија⁹⁰ и Пеце—Милановића као фонетски процес⁹¹.

335. Место *ујрежем* у употреби је глагол *ујрѝзам* који иде по V врсти. Перфектизоване форме су по III врсти *ујрѝнем*. (*Излэзне* Крста и че *ујрѝса* волóви ДС, *Ујрѝнул* и стојѝ ДС).

336. Имперфективно образовање од *ујуѝим* је: през. 1. л. јд. *ујуѝујем* 3 л. мн. *ујуѝују*; имп. *ујуѝуј* — *ујуѝујѝте*; аор. јд. *ујуѝува* (сва лица), мн. *ујуѝувамо*, *ујуѝувасите*, *ујуѝуваше*. (*Башта си ји нејѝ ујуѝува*л Рад, *Ујуѝуваше* ни на добрб Рад).

337. Место *удомим* и *умијем се* срећу се облици као у примерима: *Иженѝмо* ји, *одомѝмо* ји Во, *Наша њѝва се омѝла*, оченпљала, оплѝла Во. (тако се говори њѝви на којој се приводи крају жетва за ту годину).

⁹⁰ ДИЈС 480.

⁹¹ Ресава 350—351.

338. Место *увучем се* у употреби су облици глагола *увлечем се*, исто тако место *свучем се* — *свлечем се*, а према овом глаголу и именица *свлачбџина* = клизиште (Пазим да *се змије не навлечу* при детé Кам).

339. Чест је у употреби глагол *узирам се*, који иде по V врсти. (Па *се узирам* како сам *убаво* премéњен ГС, У квó си *се узрл* Бр).

340. Место *ходам* у употреби су само облици глагола *одим*. (Па има да *одим*, *одим* јегá га најдем Бр, он си одил Бр, улéзне и овак *оди* Стр).

341. У употреби су глаголи и *цврчим* и *цвркам*. Први има и значење и облике као у књижевном језику, другим се означава поцикивање на веселима, и иде по V врсти. (Почéмо да појéмо, да *цвркамо* Кал, Воде не-вэсту, *цвркају*, весéле се Во).

342. Место *цејам* срећу се само облици глагола *цејим*. (Опџнци вој *се цејиме* Љ, *Цејимо* вџче за зиму Ш).

343. Карактеристични облици глагола *моју* су: през. *моју*, *можеш*, *можe*, *можемо*, *можешe*, *моју*; имп. *мојни* — *мојнeше*; аор. 1. л. јд. *мојо*, 2., 3. л. јд. *можe*, мн. *мојомо*, *мојосиe*, *мојоше*; имперф. 1. л. јд. *мојао*, 2., 3. л. јд. *можешe*, мн. *мојаомо*, *мојаосиe*, *мојаоше*; р. пр. *мојл*, *мојлó*. (Не *моју* свé да причам Во, *Можешe* ли да идете Бр, *Че можеш* ли да ми позáјмиш Стр, *Мојао* и да играм, и да појем Ду).

Појаву *мож* за сва лица још је Белић констатовао, и објаснио као стари оптатив⁹². Млађи испитивачи имају другачије мишљење: да је у питању редукција *e* из 3. л. јд.⁹³ Овакво *мож* се среће и у данашњем говору Лужнице. (Али он стар, *не мож* да бéга ДС, Свадба *не мож* да бéде ДС, Нештó *мож* и да се сéтим Кам, Штó *не мож* боље да бéде Бр, Нагрéје се па *не мож* да се жњé Во, *Не мож* да остáнемо живи́ такóј З и други).

344. Карактеристични облици глагола *будем* су: през. *будем*, *будеш*, *буде*, *будемо*, *будешe*, *буду*; имп. *буди* — *будешe*; аор. = имперф. 1. л. јд. *бéo*, 2., 3. л. јд. *бeше*, мн. *бeомо*, *бeосиe*, *бeоше*; р. пр. *бил*, *á*, *ó*. (Влáда му *бeше* име, ДС, Мóра учитељ прво да *буде*, па пóсле поп ДС, Бугари *бeоше* овдéк ДС, и ја *бéo* у гробље ДС, *бeомо* на пијац у Бабушницу ДС, Мóј пријатељ *бил* вамилијаз у Богдánовц БД и сл.).

Одступања од ових облика (најчешћих) су у овоме: а) Облици аориста који се приближавају књижевном: *би* (за сва лица у јд.), мн. *би́мо*, *би́сиe*, *би́ше* (Баштá ми *би* по рат Ду, *Бише* у турски рат заједно Ду, Гóдину *бише* у лóгор Рад) и б) Грађење презента по IV врсти (али то ретко бива) (Куде Ђурђовдџн тóј све *будује* З).

345. Карактеристични облици глагола *очу* су: през. *очу* (*чу*), *очеш* (*чеш*), *оче* (*че*), *очемо* (*чемо*), *очешe* (*чешe*), *оче* (*че*); аор. = имперф. 1. л. јд.

⁹² ДИЈС 511.

⁹³ В. Симић, Левач 387—389.

шѐо, 2., 3. л. јд. *шѐше*, мн. *шѐомо*, *шѐосѝе*, *шѐоше*; р. пр. *шѐл*, *а*, *о* (Паре на кѹп колко *оцеш* Бр, Молимо те а ти *нѐчеш* Ду, Тѐл сам да *умрем* И, Некѡј паре *оце* Во, Ми *кѡ чемо* БД, Тѐоше да се избѡју ДС).

И код овог помоћног глагола ваља дати неколико напомена:

а) 2. л. јд. презента често има облик *оц*, које је по Белићу стари опггатив (Квѡ *оц* од мене Бр, ако *оц* да *радиш* Кал, Патња колко *оц* Ду и други).

б) Ретко, али се срећу и облици 3. л. мн. през. *ѡше* — *нѝше* (Која нѐма мираз онѡ ју *нѝше* Во, Која *ѡше* *ѡду*, који *нѝше* онѡ се седѐ при војску Рад).

в) Ређе од наведених облика за аор. — имперф. срећу се и облици: јд. *шѐја* (за сва лица), мн. *шѐјамо*, *шѐјасѝе*, *шѐјаше* (ја *не шѐја* да врљам ГС, Он *не шѐја* да сврне Ду).

346. Од помоћног глагола *јесам* имам записаних примера акценатских форми само за 3. л. јд. (Што *јѐс* — *јѐс* ДС).

Т р е ћ и о д е љ а к

СИНТАКСА

ИЗ СИНТАКСЕ ПАДЕЖНИХ ОБЛИКА

347. У морфологији је указано на падежну проблематику овога говора. Тамо су дата и основна значења падежа. Овде ћу се више задржати на стилским одликама овога говора, подразумевајући под тиме могућност да се између више варијантних језичких средстава за изражавање истог лексичког значења употреби оно које је у датој прилици изражајније. Такве могућности успостављају поједини конкурентни предлози употребљени у конструкцији са општим падежом, образујући кад праве (апсолутне), кад неправе (релативне) синониме. На овакве могућности ћу указивати и код других синтаксичких категорија.

Примери навођени у овом одељку су узети из говора I^a и I^b, али нема битнијих разлика у синтакси између зона I и II.

348. Предлозима *близо* — *близу/докуде/окол(о)* означава се приближна мера: Узел је за њега *близу/докуде/окол шри милиона* ДС, Начекул *близо/докуде/окол њедесе кбла дрва* Бр, Начукалп смо *близу/докуде/окол двајес шиника њасуљ* ГС.

349. Предлозима *врз/од* означава се начин вршења радње и својеврстан континуитет: Пуши цигару *врз/од цигару* Ш, Пије чашу *врз чашу* (у књ. језику ову функцију врши предлог за + инструментал).

350. Предлози *до/џри* и *до/на* употребљавају се у значењу *код ако* су у питању ствари: Градина ни *до/џри сами џуи* ГС, Бунар им *до/на саму меу* Ш, Кућа му је *до/џри задрују* ДС.

351. Предлозима *за/на* означава се: а) време: Че дојдемо *за/на Први мај* Ш, Че уработи *за/на свештиникад* (тј. никада) ГС; б) намена: Купил сам опњци *за/на мајер* Во, Скубем сено *за/на овце* ДС.

352. Предлози *за/од* могу означавати неправи објекат уз *verba loquendi*: *За/од џуј жену* се свашта прича Кал, *Какво ми све не наприча*

међутим када је реч о људима конструкција са *од* не долази у обзир, па ће се рећи: Душан је син на *Сјамена*, а исто тако: Стамен је башта на *Душна* и сл.

б) Алтернативно се употребљавају у конструкцији *на/од збр*: Заврши школу *на/од збр И*, Ожемо га *на/од збр Во* (синонимичност са овом конструкцијом остварује начински прилог *збрле*).

361. Предлози *на/ио* могу бити приближно синонимични у реченицама кад значе:

а) место: Са триста боје (турају) *на/ио образи* (тј. много се шминкају) Стр, Тека смо појале *на/ио седeњеће* Кам;

б) временске прилике: Не излази *на/ио лајавицу* ГС, Гдe си се ситаљ *на/ио ћишуйу* Ш и сл.

362. Предлози *на/с(а)* могу да буду синонимични кад се употребљавају:

а) уз глагол *иовим* (кад је реч о запрживању): Готвимо *на/са зајим* Кам, Некада смо (готвили) кад на *масло*, кад с *маз* ДС;

б) кад је реч о кући (броју спратова): Направили смо кућу *на/с ири сираша* Бр.

363. Синонимском групом *ио/ири/код* означавају се „разни људи исте врсте”: *По/ири/код какви све докиури* га несмо водили Ду, Ишли смо и *код вражалице* и *ири бабе*, и *ио лекари*, и па нема лек за њега Ш.

364. Синонимском групом *ио/у* означавају се „разна места исте врсте” *По/у какве зевне* све неје ситаљ Рад, *По/у какве ии школе* све неје ишљ И.

365. Предлози *иред/на* обележавају намену када је реч о давању хране стоци: Понесо да турим *иред/на краве* пашње Ш, Идем да турим шуму *иред/на овце* Во. Међутим, по подацима којима располажем предлог *иред* не би се могао употребити ако су у питању свиње или перната живина.

366. Предлози *ирикај/до/ио/уз* у месном значењу могу бити мање-више синонимични у реченицама као: Не гази ми градину него иди *ирикај/до/ио/уз крај* Ш и сл.

367. Уз глагол *иосиуим* могу се конкурентно употребити предлози *иrema/с(свс)*: Ви сте *иrema/с нас* много добро поступили Ду, Какó он *иrema/с майер* поступа, текá човек ни са животињу не работи Ш.

368. Поред *уочи* може се употребити и *сиром*: Прасе се не рани *уочи/сиром* Божич ГС.

ИЗ СИНТАКСЕ ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

369. Честа је употреба приповедачког презента, када остварује синонимичност са перфектом. Исти информатор причајући о прошлим догађајима меша индикативни перфекат са релативним презентом: *Имали смо тројица слуге па им носимо вечеру на днѝ Стр, Једнѝ су служили за аљине, једнѝ си служе за парѝ Стр, Ишли смо по седѣње, па љредѣмо, шалимо се, љојѣмо Го, Жѣли смо, а ја сам врзала љуљѣу за границу а онѝ дѝде змија па се завлечѣ при детѣ Кам.*

370. За исказивање будућих радњи среће се презент свршених глагола, али ретко: А, тај рђа више не љредѣ мѝ прѣг Кал, Налетс ја не љванѣм ништа од рабѝ И, Не видѝш тѝ мене скѝро у твоју кѝћу Ш.

371. Синонимичност се остварује између модалног презента и императива у примерима типа: Дѣ да ми љојѣш на кѝћѣ, прво на кѝћѣ, па дѣ на ѝвце, па дѣ на волѝви, па ми љѝј на децѝ по рѣд (кад се домаћин обрађа Лазарицама) Ду, Јѣла да ме љоискаш Рал, и Поискај ме Рал.

372. Приповедачки императив се ретко среће, али га има: Јѝ док да се обрнем брѝт утѣкал долѣко, ја љрчи Ду, Како му кѝпимо ѝпѝнци а ѝн шуѝирај по пѝт камење, шуѝирај по ливѝду лѝпту, шуѝирај квѝ стѝгне, док јѝ не сцѣпи Љ.

373. Употреба аориста је веома жива, и то како од перфективних, тако и од имперфективних глагола. Дистинкцију у односу на имперфекат чини моменат свршености, или, бар, ограничености процеса означеног аористом, и одсуство тог момента код имперфекта. Нпр. Чуѝмо овдѣ си-рѝчѣ из Извѝр, па када се прѣрати баштѝ си га одвѣдѣ и Чуѝамо по пѣтѝјѣс кѝзе Ду. Ограничавање може да се оствѝри и просторном релацијом (што се опет свѝди на временску димензију): Трѝмо по њѝ до Рѣсник па јѝ манѝмо Бр и Трѝмо ко кѝњи ДС.

374. За горње примере имперфекта поред неограничености процеса битно је преношење говорног лица у време у које се радње догађају. То време је одређено самом говорном ситуацијом — овде се ради о младости информатора. Али може да буде детерминисано и експликативнијим средствима: Водице кат су тѝг се зѝлеѝѝеѝе Го, Ми ѝѝдеѝмо компирѝ кат се је на Тѝрчина пошлѝ Рад, А ѝмашѝ Гмиѝтар Даспѝсинсѝи и деда Нака Јѝвинсѝи ДС, Сѝне радеѝше напред ГС и сл. Експликација времена са којим тече напредо оно што се имперфектом износи јасна је: сѝне су радиле — напред; кад су биле Водице (св. Јѝван) тада се дешѝвало згле-ѝување и сл. У претпоследњѣм примеру имперфекат ѝмашѝ поставља Гмиѝтра и деда Наку у временску ситуацију одређѣну претходним током разговора (ради се о бачијарењу које се обављало за живота Гмиѝтра и Наке, а у младости информаторовѝ). Дакле, осим неограничености процеса оствѝрује се и напредност са неким другим моментом, а тако је и у књижевном језику.

375. Крѝд перфекат се среће најчѣшће у приповедању (примери у т. 218). Јѣдино овакав перфекат се употребљава јѝш у клетвама и благо-

сиљању (модални): бeс га *заштл*, вѣшће га *изэле*, не *заштл* га жив, рaне га *нашадле*, *склучило* га; живa *билa* и големa *шорасла*, лѣка му зевнa *билa*, *шозлашћила* ти се рука, што *желели* тoј и *дочекали* и сл. И у емфатичним саопштaвaњимa о актуелним догађajимa: Душaнa вoл *ошоравил*, Смиљу кобила *убила*, Штaлa, брe, на Слaвкa Брaнковскoгa *изшорела*, Вoју грoм *убил* ГС и сл.

376. Плусквaмп-р-фекaт се употребљaвa у временском значењу (примери у т. 219). Осим овквoг плусквaмп-р-фектa срећу се и примери модалног — жељног у којимa се поред жеље дa се изврши оно што се њимa казује осећa и нијансa жaљењa због пропуста дa се учини оно што је требaло: Мaкaр кaквју шкoлицу *дa бeше завршил* Ш, Дa гa бeо *шродaл* кaд се свaћи грaбeше зa имaње ГС, Али гa прeвaри тaј (девојкa), a дa се *не бeше женил*, *дa не бeше шил* у Русију, белћи не би умрл Рад. У последњем примеру плусквaмп-р-фектa је употребљен у протaзи ирeалног кoндиционалa. И ту је, међутим, присутно жaљење због властитог пропуста дa се утиче нa њeгa дa не уради оно што је урадио, a које се завршило кoбном последицом.

ГЛАГОЛСКИ РОД И СРОДНА ПИТАЊА

377. Глаголи са *се*, без *се* или и сa и без *се*:

а) сa *се*: *дебелим се* (Ништа не рaде сaмо *се дебеле* И), *доселим се* (Одaвнo *се доселили* из Врaпчe ГС), *избeзoбразим се* (Ем oстaрeл, ем *се избeзoбразил* Го), *oбoшћим се* (Зa врeмe oкупaциje *се је oбoшћил* ГС), *oлeћивим се* (*Олeћил се* пa *се направил* нa сблaзa Бр), *oћиним се* (*Оћинило се*, али чe прoјдe Рад), *шр-шмкнем се* (*Пршмакни се* дa тe бoљe чујeм Кaм, *шoмљим се* (*Пшoмљи се* из грмaн пa *се негдe завлeчe* Во).

б) без *се*: *крeнем* (*Крeни* ти нaпрeд a јa чу пo тeб Ду), *лeћнем* (*Лeћни* и не мрдaј Ш), *св"внјујем* (Пoчeлo дa *св"внјује* Во), *сврнем* (Бил у Пирот пa *сврну* при нaс Рад), *сeднем* (*Сeдни* ти нa пoлoвин a јa чу нa пoлoвин Ду), *слeзнем* (*Слeзни* oт тaвaнѣт ГС).

в) и сa и без *се*: *бoдeм* (Нaш вoл *бoдe* и Нaш *се вoл бoдe*), *бринем* (*Бринем* што гa нeмa и *Бринем се* што гa нeмa), *дoдијaм* (*Дoдијaлo ми* и *Дoдијaлo ми се*), *дoсaдим* (*Дoсaдилo ми* и *Дoсaдилo ми се*), *журим* (*Журим* и *Журим се*), *зaјнoјим* (*Зaјнoјилa* му рaнa и *Зaјнoјилa* му *се рaнa*), *закaсним* (*Чу закaсним* и *Чу се закaсним* али сaмo *Чу се забaвим* сa истим значењeм), *шeним* (Пoклoмкaј дa видиш *шeни* ли и Пoклoмкaј дa видиш *шeни* ли *се*), *шр-шћирим* (*Пршћирли* дoк прoјдe и *Пршћирли се* дoк прoјдe), *шћиним* (Вoли дa *шћини* и Вoли дa *се шћини*), *чурим* (Мoрa дa су туж — *чури* им oцaк и — *чури*, им *се oцaк*) — увeк тaкo.

378. Глагол *врљим се* употребљaвa и активнo (*врљам* кaмeн) и медијaлно (*врљам се* с кaмeн), a глагол *жeним се* сaмo рeципрoчнo

(Бóшко се оженил с Пёрсу и Пёрса се оженила с Бóшка или Бóшко се оженил за Пёрсу и Пёрса се оженила за Бóшка).

379. Глагол *мóлим* се употребљава као активан (*мóлим те*), али ређе, и као медијалан (*мóлим ти се*).

ГЛАГОЛИ НЕПОТПУНОГ ЗНАЧЕЊА

380. а) Глаголи са допуном у виду експликативне реченице с презентом и везником *да*:

вáнем (Тíће *вáne да дрдње* Ш), *вéрујем* (*Вéрујем да знáйше* Ду), *вóлим* (*Вóле да једу али не вóле да рабóйше* И), *жéлим* (*Жéлимо да ви уóбóйши* Кам), *знáм* (*Знáју да шрбше*, али не *знáју да печáле* Бр), *мислим* (*Мислиши ли да ућушши* Ва), *намерáвам* (*Намерáвaмо да ожéнимо* детиштево Ш), *óчу* (Тí квó *óчеш да рабóйши* Љ), *смéјем* (*Не смéјем да шрчам* јá тој Кам), *сшáнем* (*Сшáну да се замлáчују* Кам), *шрéбе* (Нел' *шрéбе* и *јá да жшвим*, нел' *шрéбе* и *јá да једém* ГС), *úзнем* (*Узó да шóйшам* Ш) и сл.

б) Глаголи са допуном у виду експликативне реченице *са и без везника да*: *мóју* (*Мóју и да се сшшм* понештó Кам; *Не мóју се свз сéчам* Кам), *мóрам* (*Мóрам да рабóйшм* Во; *Мóра се жшви* некакó ГС), *шóчнем* (*Пóчну да једу, да шшју, да шрају* Бр; *Сбг се шóчеше мањују* — тј. развде Љ) и сл.

Запажа се да је изостављање везника *да* могуће само ако допунски глагол има повратну форму (*са се*).

Наравно, допуна може бити и прави и неправи објекат код ових глгола (*Вóли да шшје* је исто што и *Вóли решју* и сл.)

КОНГРУЕНЦИЈА

381. Код именица природног мушког рода на *а* које се срећу у овом говору конгруенција одступа од књижевнојезичке норме у овоме:

а) У множини атрибут се са њима значењски слэже: *нáши* мирашчшје, *мóји* навцијје, *шрóклейш* порешчшје, *добри* слшђе, *сшáлни* муштершје, *шшасни* шáливцијје, *шóлени* пијáнице.

б) Део предиката који разликује род у множини, такође, остварује значењско слагање са овим именицама: *Дошш* мирашчшје да ни дэле имáње ГС; *Ошшш* навцијје у навцилшк Ш; На Вéљу кафецију порешчшје *шшисш* телевизор Ш; Оншја пијáнице се пáк *шшшшш* Бр.

382. Атрибут се са именицом *браћа* слаже облички: *моја браћа, слободна браћа*; али се предикатски део конгруира значењски: *Браћа војкућили машину за прање Љ, Ђиринска браћа се поделили* ГС.

383. Бројне именице на *-ица* могу да означавају и само мушка лица, али и мушка и женска. Атрибут и глаголски придев у предикату у оба случаја је у мушком роду: *ишја двојица старци* (муж и жена) Во; *Десеторица су пођинкули само* из Горњи Стрижевац (само мушкарци) ДС.

384. Кад је именица у бројној конструкцији, конгруенција предикатског дела је опет значењска: *Четри мужа дошли*; *Четри жене дошле*; *Четри деца дошла* — тако свуда.

385. Уколико се ради о именицама м. и ср. р. употребљеним уз бројеве од 2—4 конгруенција је значењска (према старој двојини у књ. језику): *Сви три брата су му умрли* ГС; *Сви четри се вртеше чипави* И.

386. Именице изведене суфиксом *-ло* означавају мушка лица којима се најчешће приступа са дозом омаловажавања. Зато се и атрибут и именски део предиката слажу облички са њима: *Оној гњњало пак дошло* ГС; *Бицинско Цвркало* („Пвркало” је надимак одрасле особе) Ш. И уопште, ако се неко потцењује или сажалева, за њега се каже *оно* а не *он*: *Оно дојде појадло* („оно” је печалбар, одрастао човек); *Оно* би се, завалија, *оженило* да га је некоја тела Рад.

387. У приповедању је чест безлично употребљени радни придев: *Вревиле од свашта па дошло ред* и на сотоње Ш; *Имало је вуци Ду*; *Тројало* је ноћу (ради се о вампиру) Љ и сл.

ИЗ СИНТАКСЕ РЕЧЕНИЦА

388. Реченице са логичким субјектом се реализују и са и без помоћног глагола: *Жал ме за њега* Стр; *Жал ме је за њега* Рад; *Срамотија ме од тебе* Стр; *Срамотија ме је од тебе* Стр — тако и: *срам ја* и *срам да ја* је и сл.

389. У пасивним реченицама код одређених глагола са резултативним значењем могуће је међусобно замењивање конструкције са *се* и трпног придева: *Исијекло се* да не мож боље да буде и *Исијечено* да не мож боље да буде ГС; *Ойрало се* за хев Во и *Ойрано* за хев Го; *Свје се појело* и *појило* и *Свје поједено* и *појижено* Ш.

390. Упитне реченице могу бити образоване:

а) Са футурском енклитиком *че* за сва лица на почетку: *Че се вртеш ли?*; *Че дојде ли?*; *Че рабџимо ли?*; *Че сташете ли?*; *Че иду ли?*; *Че си легамо ли?* и сл. — свуда тако.

б) Са глаголским обликом на почетку и са речцом *ли*: *Окојали ли сте?*; *Оврили ли су?*; *Сидвну ли малко?*; *Урабојилисте ли нешто?* и сл. Не срећу се упитне реченице са *јеси ли* + *ил. облик*.

в) Са ако + *ли* + *ил.* облик: *Ако ли да леїнем Во; Ако ли сам га ѝродал?* И; *Ако ли да идемо при њї?* Рал и сл.

г) Као упитне речи се користе и *не ли* или само *ли* (спорадично се среће и *на ли*): *Не ли ти причам?* Бр; *Тї не ли си из наш крај?* Бе; *Не ли ти рекó?* Бр; *На ли са нејé, Јéво?* ГС; *Па ли ти причам?* Ва; *Бабо, ли сам ја твој унук?* З (овде је узет пример са *ли* из зоне II јер се по овој црти она приближава говору I^б).

д) Са *да ли* + *ил.* облик: *Да ли си ѝїї блéсав?* III; *Да ли си нóрмалан ѝїї?* Бр; *Да ли овроше?* (Овај тип упитних реченица је ређи од осталих).

391. Зависно-упитне реченице могу да буду и са негацијом, и без ње, а да исто значе: Плашили смо се *да ли че ви заїчемо* и Плашили смо се *да ли ви нече заїчемо*; За свó време си причамо *оче ли да дојду* и За свó време си причамо *нече ли да дојду* (у оба случаја жеља је афирмативна: желимо да ви затечемо и да ни дојду).

392. Императивне реченице, ако изузмемо оне са самим облицима императива, најчешће имају следеће структуралне типове:

а) *Нека* + 3. л. јд. и мн. *їрезенїа*: *Нека дојде; Нека донесу; Нека оїїде* и сл.

б) *Да* + *їрезенїї* при чему се осећа моменат изузимања онога на кога се односи заповест: *Тї да занемши* (други не морају); *Какбв је, само он да ћушї* (други нису такви и не морају); *Онї да се смїре* да им не буде после крїв ѣвол (други не морају) и сл.

в) Ако се испред *да* дода *їма* или *мóра* моменат изузимања се губи: *Мóра да їа бїјем; Їма да дадеш* по једно пијéње; *Мóра да се смїришїе; Їма да ми їлáшїши* и сл.

г) Познате су, наравно, и одричне форме: *Немóј да се љуїшїши; Немóј се їрáвишїе вáжшї* и сл.

393. Најчешћи типови дезидеративних реченица су:

а) *Јá би једно ѝїво; И јá би їéчено їрáсе*, ал *нема*.

б) *Јá би си лéал; Мї би ручáли*, ако *їма квó*; *Мóре, децáва би си лéїла*, дé да им намéстимо и сл.

в) *Їде ми се на вáшар; Не рабóшї му се їч* и сл.

г) *Једеше му се јóш; Орáшїеше ми се с њї; Сїéше ми се*, а он ме рáзбуди; *И једеше ми се, и їшїеше ми се, и рабóшїеше ми се*, ал са вїше нїшта не мóгу и сл. Овај тип је доста чест.

394. Поред везника који се користе и у књижевном језику за везивање намерних и последичних реченица за оне од које зависе, овде је у

употреби и везник *ша*: Идемо *ша* бѣремо *сливе*; Дóјду *ша* ни уíдсе бíањ; Збíрамо се *ша* се учимо да *појемо*; Појú *ша* се *преврша* село; Пékло се, пékло *ша* се *направило* на *улен* и сл.

395. За везивање временских реченица за главне поред *док* употребљава се и *дор*: Пуам му у грбину *дор* се *уси* Рад; Нéma да се лéга *дор* *свезда* не *излэзне* Рад и сл.

396. За везивање узрочних реченица срећу се и везници *дек(а)* и *ел*: Болí га грбíна *дека* *мајсиор* бíл па радéл на промају Рад; Мéне нејé вóља за тéј пáре (немачке) *ел* *ми* *смо* с *Немца* *рашували* Рад; За њéг ме срце болí *ел* *друиár* (брачни) *човеку* *шребе* Рад и сл.

397. Изузев ретких примера раздвајања атрибута од именица (*голе-ма* је *ишјаница* бил), и нешто чешћих раздвјања суперлативне морфеме *нај* (*нај* се *сечам*; *нај* ми се *шилó* и сл) ред речи и размештај енклитика одговара књижевнојезичкој норми.

Четврти одељак

ЛЕКСИКА

I. ТОПОНИМИ, ЕТНИЦИ, КТЕТИЦИ

398. У овој тачки ћу навести имена лужничких села, етнике и ктетике. За извештај број места постоји административни назив који је створен у духу нашег књижевног језика, али се не слаже са народним изговором. За поједина места постоје и више изговора у народу, у чему се огледају гласовне промене о којима је говорено. На првом месту сам бележио административни назив а у заградама народне изговоре.

О овој материји је писао др Светозар Георгијевић⁹⁴. Два су разлога што после њега ову материју износим: прво, у његовом раду нису обухваћена сва лужничка места, и друго, када се има у виду шта је речено у т. 128, 129, 130 и 131 јасно је да се не изговара на целом простору Бџиштање, Сливовчање⁹⁵, већ само у говору I^б, што потврђује и мој материјал.

Овај материјал сам бележио у четири места, и то: Братишевцу и Горњем Стрижевцу за I^а и у Вави и Горчинцу за I^б говор. Према томе, изговор назива које бележим важи за ова четири места.

Алекса́ндровац: Алекса́ндровчанин, Алекса́ндровчанка, Алекса́ндровче; мн. Алекса́ндровчањи⁹⁶; алекса́ндровачћи, -ка, -ко

Бабу̀шница: Бабу̀шничан — Бабу̀шничанин — Бабу̀шничачи́н, Бабу̀шничанка, Бабу̀шничанче; мн. Бабу̀шничачи́; бабу̀шничћи, -ка, -ко

Бџиши́те: Бџиши́чанин — Бџиши́чачи́н, Бџиши́чанка, Бџиши́чанче; мн. Бџиши́чачи́; бџиши́ћи, -ка, -ко

Берду́ј: Берду́јан, Берду́јка, Берду́јче; мн. Берду́јци; берду́јћи, -ка, -ко

⁹⁴ Уп. Топоними 199—204.

⁹⁵ Уп. код њега на стр. 202 и 204.

⁹⁶ Облици на -ање типа Алекса́ндровчање наведени су у т. 131б), зато их овде нећемо понављати.

Боїдановац: *Боїданоначин*, *Боїданоначанка*, *Боїданоначанче*; мн. *Боїданоначањи*; *боїданоначћи*, -ка, -ко

Братишевац (*Браїтешевац*, *Браїтошевац*): *Браїтешевачин*, — *Браїтошовачин*, *Браїтешевка* — *Браїтошовка*, *Браїтешевче* — *Браїтошовче*; мн. *Браїтешевчањи* — *Браїтошовчањи*; *браїтешевачћи* — *браїтошовачћи*, -ка, -ко

Бресїов Дол: *Бресїовдолац* — *Бресїовдољачин*, *Бресїовдољка*, *Бресїовдољче*; мн. *Бресїовдољци* — *Бресїовдољчањи*; *бресїовдољсћи*, -ка, -ко

Вава: *Вавџ* — *Вавчањин* — *Вавчањин*, *Вавка*, *Вавче*; мн. *Вавџи* — *Вавчањи* — *Вавчањи*; *вавсћи*, -ка, -ко

Валніш: *Валнішачин*, *Валнішанка*, *Валнішанче*; мн. *Валнішањи*; *валнішћи*, -ка, -ко

Велико Бобњинце: *Великобобњинац* — *Великобобњинчачин*, *Великобобњинка*, *Великобобњинче*; мн. *Великобобњинци* — *Великобобњинчачин*; *великобобњинсћи*, -ска, -ско (или само од имена: *Бобњинчачин*, *Бобњинчанка*, *Бобњинчанче*; *бобњинсћи*, -ска, -ско)

Војниџи: *Војничанац*, — *Војничањин*, *Војничанка*, *Војничанче*; мн. *Војничанци* — *Војничањи*; *војничансћи*, -ска, -ско

Врело: *Врелџ*, *Врелка*, *Врелче*; мн. *Врелџи*; *врелсћи*, -ска, -ско

Горње Крњино (*Горњо Крњино*): *Горњокрњинџ* (или само *Крњинџ*), *Горњокрњинка*, *Горњокрњинче*; мн. *Горњокрњинџи*; *горњокрњинсћи*, -ска, -ско

Горњи Сїрижјевац: *Сїрижјевачин* — *Сїрижјевчањин*, *Сїрижјевка*, *Сїрижјевче*; мн. *Сїрижјевчачин* — *Сїрижјевчањи*; *сїрижјевачћи*, -ка, -ко (ређе од оба дела: *Горњосїрижјевачин*, *Горњосїрижјевка*, *Горњосїрижјевче*)

Горчинце (*Горчинци*): *Горчинац* — *Горчинчачин* — *Горчинчањин*, *Горчинка*, *Горчинче*; мн. *Горчинчањи*; *горчинсћи*, -ска, -ско

Грнчар: *Грнчарац*, *Грнчарка*, *Грнчарче*; мн. *Грнчарци*; *грнчарсћи*, -ска, -ско

Дол: *Дољџ*, *Долка*, *Долче*; мн. *Дољџи*; *долсћи*, -ска, -ско

Доње Крњино (*Добљо Крњино*): вреди оно што је речено за *Горње Крњино*

Доњи Стрижевац (*Добљни Сїрижјевац*): вреди оно што је речено за *Горњи Стрижевац*

Драјинац: *Драјинац* — *Драјинчанин* — *Драјинчањин*, *Драјинка*, *Драјинче*; мн. *Драјинчањи*; *драјинсћи*, -ска, -ско

Дучевац (*Дучевци*): *Дучевац* — *Дучевчањин*, *Дучевка*, *Дучевче*; мн. *Дучевци* — *Дучевчањи*; *дучевсћи*, -ска, -ско

Завидинце (*Завидинци*): *Завидинчанин* — *Завидинчањин*, *Завидинка*, *Завидинче*; мн. *Завидинчањи*; *завидинсћи*, -ска, -ско

Извѳр: *Извѳрац* — *Извѳрчанин*, *Извѳрка*, *Извѳрче*; мн. *Извѳрци* — *Извѳрчањи*; *извѳрсћи*, -ска, -ско

Калуђерево (*Калѳерело*, *Калѳарело*, *Калуѳарело*, *Калуђерело*): *Калѳерѳчанин* — *Калѳарелец* — *Калуѳарѳчањин* — *Калуђерѳлац*, *Калѳарѳлка* — *Калуђерѳлка*, *Калѳарѳлче* — *Калуђерѳлче*; мн. *Калѳарѳчањи* — *Калуђерѳлци*; *калѳарѳлсћи* — *калуђерѳлсћи*, -ска, -ско

Камбелевац (*Камбелѳвци*): *Камбелѳвац*, — *Камбелѳчанин*, *Камбелѳка*, *Камбелѳче*; мн. *Камбелѳвци* — *Камбелѳчањи*; *камбелѳсћи*, -ска, -ско

Кијевац (*Ѓиов^аци*): *Ѓиовчанин* — *Ѓиовчањин*, *Ѓиовка*, *Ѓиовче*; мн. *Ѓиовчањи*; *ѓиовсћи*, -ска, -ско

Линово: *Линовац*, *Линовка*, *Линовче*; мн. *Линовци*; *линовсћи*, -ска, -ско
Лесковица: *Лескарац*, *Лескарка*, *Лескарче*; мн. *Лескарци*; *лескарсћи*, -ска, -ско

Љуберађа (*Љуберађа*): *Љуберађчанин* — *Љуберађчањин*, *Љуберађка* — *Љуберађчанка*, *Љуберађче* — *Љуберађчанче*; мн. *Љуберађчањи*; *љуберађсћи*, -ка, -ко

Мало Боњинце: вреди оно што је речено за Велико Боњинце

Масуровац (*Масуровци*): *Масуровчанин*, *Масуровка*, *Масуровче*; мн. *Масуровчањи*; *масуровсћи*, -ска, -ско

Мезираја: *Мезирајац*, *Мезирајка*, *Мезирајче*; мн. *Мезирајци*; *мезирајсћи*, -ска, -ско

Мѳдра Сѳјена: *Мѳросѳјенац* — *Мѳросѳјѳчанин*, *Мѳросѳјѳнка*, *Мѳросѳјѳче*; мн. *Мѳросѳјѳнци* — *Мѳросѳјѳчањи*; *мѳросѳјѳсћи*, -ска, -ско

Осѳјајовица: *Осѳјајовчанин*, *Осѳјајовчанка*, *Осѳјајовчанче*; мн. *Осѳјајовчањи*; *осѳјајовсћи*, -ска, -ско (и *Осѳјајовачћи*, -чка, -чко)

Провљеник (*Провљеник, Провљаник*): *Провљеничанин — Провљаничанин, Провљеничанка — Провљаничанка, Провљеничанче — Провљаничанче*; мн. *Провљеничањи — Провљаничањи*; *провљеничћи — провланичћи, -чка, -чко*

Радињинце (*Радињинци*): *Радињинчанин, Радињинчанка, Радињинчанче*; мн. *Радињинчањи; радињинсћи, -ска, -ско*

Радосин: *Радосинац, Радосинка, Радосинче*; мн. *Радосинци; радосинсћи, -ска, -ско*

Радошевцац (*Радешевац, Радошовцац*): *Радешевчанин — Радошовчањин, Радешевка — Радошовка, Радешевче — Радошовче*; мн. *Радешевчањи — Радошовчањи; радешевачћи — радошовачћи, -чка, -чко*

Раков Дбл: *Раковдблцац — Раковац, Раковдблка — Раковка, Раковдблче — Раковче*; мн. *Раковдблци — Раковици; раковдблсћи — раковсћи, -ска, -ско*

Раљин (*Ралин*): *Ралинац, Ралинка, Ралинче*; мн. *Ралинци; ралинсћи, -ски, -ско*

Ресник: *Ресничанин — Ресничањин, Ресничанка, Ресничанче*; мн. *Ресничањи; ресничћи, -чка, -чко*

Сјобл: *Сјоблиц — Сјоблчанин, Сјоблка — Сјоблчанка, Сјоблче — Сјоблчанче*; мн. *Сјоблиці — Сјоблчањи; сјоблсћи, -ска, -ско*

Стрелац (*Сјирелиц*): *Сјирелчанин, Сјирелчанка, Сјирелчанче*; мн. *Сјирелчањи; сјирелчансћи, -ска, -ско (и сјиреличћи, -чка, -чко)*

Сјудена: *Сјуденац, Сјуденка, Сјуденче*; мн. *Сјуденци — Сјуденчањи; сјуденсћи, -ска, -ско*

Сурачево: *Сурачевац — Сурачевчанин, Сурачевка, Сурачевче*; мн. *Сурачевци — Сурачевчањи; сурачевсћи, -ска, -ско*

Црвена Јабuka: *Црвенојабучанин, Црвенојабучанка, Црвенојабучанче*; мн. *Црвенојабучањи; црвенојабучћи, -чка, -чко*

Шљивовик (*Сливовик*): *Сливовчанин — Сливовчањин, Сливовка, Сливовче*; мн. *Сливовчањи; сливовачћи, -чка, -чко*

Шћирбовац: *Шћирбовчанин, Шћирбовчанка, Шћирбовче*; мн. *Шћирбовчањи; шћирбовачћи, -чка, -чко*

II. МИКРОТОПОНИМИЈА И ХИДРОНИМИЈА

399. Наводим извeстан број микротопонима и хидронима. Наводим их онако како сам чуо да се изговарају у народу. Користићу ове скраћенице: *б.* — баште, *ба.* — баре, *бр.* — брдо, *в.* — виногради, *во.* — воћњаци, *вр.* — вртача, *г.* — голет, *и.* — извор, *ј.* — јаруге, *к.* — камењар, *л.* — ливаде, *ле.* — ледине, *њ.* — њиве, *й.* — пашњаци, *йо.* — поток — поточић, *ју.* — пут, *р.* — река — речица, *ру.* — рудина, *у.* — утрина, *ш.* — шума.

а) Микротопоними

1. Атар села Братишевац

Асирџика ш., Баћеловица њ., Ббиковица њ., Бурча ш., Врвине ш., Габровик њ., Гуцаљ ш., Длауница њ., Душино ш., Јарчарица њ., Колџа ш., Кбџина долиња ш., л., Лемје л., њ., Млаџика ш., Мосак њ., Пањевје њ., Породин ш., Рачин врџој ш., Романџа њ., Селмише њ., Слџина њ., Средњи рид ш., Тулумово ш., Ујавица њ., Цијанско ш.

2. Атар села Брестов Дол

Бџинац њ., Ббџина бџа њ., Брес њ., Гумнишије њ., Јџинац њ., ш., Јеџичка џадиња њ., Језершије во., б., Јџиње вс., њ., Оџаљеник њ., пу., Раскрсе њ., Рџова њ., ле., Руњџула ш.

3. Атар села Вава

Бџа п., ш., Беседина бџа ш., л., Врџоји њ., Глбџ л. њ., Голџма ливада њ., Јџсен л., ш., Кбџес ш., л., Лџскова џава ш., Мрџивина њ., Наџословица њ., Пбџланци њ., Рудина п., ш., Рџздоџи л., Раџраџ њ., Тиселица во., Ућерџичевица л.,

4. Атар села Горње Крџино

Бачишије п., ш., Бџми џуџи њ., Бџло џбље ш., Ббболовац ш., Брџевџица ш., Вейреница њ., Главџиџинци ш., л., Голџми бачџичџ ш., њ., Гомџла њ., Грабашиџа њ., Длџџи џуџови њ., Дуња њ., Зелџнишије л., Ивбрска џољана ш., Лешџџак њ., Лбква њ., Луџови њ., ј., Лука њ., Мџли бачџичџ ш., Мџџа долџ а ш., Мрџивило ш., њ., Орловац њ., Падиње ш., л., Проваџиџа њ., л., Рџвна њ., Радуџица во., њ., Туџџан њ., Туџџуџи њ., л., Царџина њ., Цџрје ш., л., Црешџишије в., њ., Чешма б., њ., Чуџклџ ш.

5. Атар села Горњи Стрижевац

Базина бара во., *Барје* л., во., *Башиј* њ., *Бербеч* њ., во. б., *Бревенџи* ш., *Бујак* во., њ., л., *Венџ* ш., п., *Габрица* њ., ш., *Голџи* бр., *Големе расове* ш., *Горњи беланов дол* ш., л., *Гусица њадица* ш., л., *Дебелџи дел* ш., у., *Дисџи* ш., п., (назив потиче од две вртаче које посматране издалека личе на бисаге), *Долњи беланов дол* ш., њ., *Душин врџио* ш., *Жишарова њадица* њ., *Забел* ш., њ., *Заједница* ш., њ., *Зајковца* њ., *Заноја* ш., *Савни камен* у., п. (по предању ту је некада избијало јако врело. Латинима, који су ту напасали своја стада, удавило се у њему дете. Из освете они га запуше рунима и камењем, а оно пробије планину и избије крај Беле Паланке, где и данас постоји под именом „Врело”. Када се прислони ухо на том месту из утробе земље дошире шум крклања воде. Отуда назив *Савни камен*, тј. камен који звони), *Ивџи* п., *Јамје* њ., *Јермија* њ., в., *Кайарица* п., *Каракачка* њ., *Клувчарка* њ., *Ковачев рид* њ., *Кондирица* ш., *Кориџа* и., б., њ., *Койлине* њ., ш., *Круше* њ., *Лице* п., *Лука* л., *Луџина бара* њ., *Мале расове* ш., *Машијка* њ., *Меџак* њ., ш., *Мрљања* њ., *Неновџа* ш., њ., *Нерџина* л., њ., *Пеџров крс* њ., ш., *Пиљаковац* л., њ., *Побџџинско* њ., в., ш., *Пџд* л., *Поџиџиџи* њ., *Полоџиџица* њ., ш., *Поџова бирања* л., б., *Привџ* ш., *Прџденица* њ., *Прџаља* њ., *Равниџи* њ., ш., *Раменовџа* њ., к., *Расове* ш., *Риџе* ш., њ., *Рвине* њ., в., *Самовилска сџрана* ш., *Среџи дол* ш., п., *Сџрање* ш., *Сумџнџо* њ., ш. (Имовина откупљена од неког Турчина Сулимана), *Треџиџеница* ру., *Трџине* л., *Трџи* њ., л., во., *Трџе* л., во., б., *Уџовац* њ., *Цџанка* њ., *Чолџе круџи* њ., *Чука* ш., *Цџринсџе џоџи* ш., њ., п., *Шџиџњак* њ., *Шџи камен* ш., к., *Шџи* њ.

6. Атар села Горчинац

Бџџ л., *Блаџуџи* њ., *Врџка долиџа* ш., *Вџрџина брџица* ш., *Гџрџа врџијања* ш., *Двоџенац* ш., *Двоџиџи* њ., *Длиџи дел* њ., *Долиџе* вџ., њ., *Јабучје* њ., *Јасичје* њ., *Карамџанац* њ., *Кључева њадица* њ., *Корделџица* њ., *Корџача* њ., *Лџије* ш., *Малиџе* њ., *Манасџџрџи рид* ш., њ., *Оџрања* л., *Окџлџи брџиџи* ш., *Орловица* њ., *Прџиџи* њ., *Сџранџиџи* њ., *Тарачџиџица* њ., *Треска* њ., л., *Тџрџи дол* ш., *Чџл* ш., *Шџеварина бара* њ.

7. Атар села Доње Крџино

Бџиџа чука њ., *Брџе* њ., *Воџнов рид* ш., п., *Глоџиџ* њ., *Голџо брџиџи* ш., *Гџли дел* њ., *Груџина бара* в., њ., *Дџл.* њ., *Динариџа* њ., ш., *Длабока долиџа* ш., *Кавџаџица* вџ., *Крсџаџица* њ., *Лџине* њ., *Луџак* л., ш., *Мџрџи дел* њ., *Миџак* њ., *Падџина* вџ., *Плџнџиџи* њ., *Расџрџе* ш., њ., *Слџиџа* њ., *Сокџе* ш., *Сџџволиџа* ш., *Треџиџеница* ш., у., *Црџенка* њ., вџ.

8. Атар села Дучевац

Алавојда њ., Гóрсџи рид њ., Зайађе ш., Коња́рница њ., Лишков дѣл њ., Тиволица л.

9. Атар села Извэр

Врело во., б., Долина њ., Бѣрем њ., Корења́ча њ., Присађе л., ш.

10. Атар села Калуђерево

*Брандѣл њ., Бунáја њ., Вљкови́ја њ., Врбје п., ш., Вршо́йје њ., ш., Гло-
ви́њнице ш., њ., Гради́ншиће б., во., Гуси́аџи ш., ј., Дóђина орни́ца ш.,
Једно́ дрво ш., Коси́бл к., п., Манасти́р њ., ш., Мочарје л., Оли́фа чука
њ., Перјáнов дѣл во., њ., Плосни́ца њ., Преко рид ш., Си́мина јабука њ.,
Слани́шиће ш., Слѣвница во., Смрдѣлац њ., Срѣ́њи дѣл ш., Сѣра́ђе ш.,
Суво дрво њ., Тика́р њ., Трња́џи њ., Ђи́рине круши́ће њ., Чукарје њ., Ши-
рока́ орни́ца ш.*

11. Атар села Камбелевац

*Беривоји́ца в., л., Бóђишиће њ., Голѣмо бра́ншиће ш., Дебѣла чука њ., ш.,
Змѣ́ л., Крс ш., Мачу́а ш., Обрши́на њ., во., Прѣслај њ., Плужди́на њ.,
Сий њ., Цурџови́ца ш.*

12. Атар села Кијевац

*Ајдучи́ћи кладенац п., Бъзова њадина ш., Босá зевна́ њ., Бука ш., Воде-
ни́шишиће њ., Вуварѝ л., Говедáрсџе врвине ш., Горунџе ш., Грѣбен ш., Дрѣ-
ње ш., п., Живкова ѝора п., Жóрин дѣл л., Зájчи рид ш., Ива́к ш., Камѝло
ш., Кóзја но́а л., Лани́шиће л., Мрѝви́на њ., ш., Пауново ѝојáишишиће л.,
Пе́шков ѝрбб л., Песка́ча л., Пѣч л., Плб́ча л., Појóво ѝарино ш., Прѣслај
ш., Ра́нчин рид ш., Ридáр л., Рњос ш., Свейá вода мк., Сѝудѣни клáде-
нац ш., Та́шина ѝодина ш., Тойи́ло п., Три́ кладенца ш., Тумба ш., Ђи́шка
к., Цвѣш́ков вршо́й ш., Црвѣна лóква ш., Цркви́шиће њ., Црна ѝбра п.*

13. Атар села Љуберађе

*Бра́нковица ш., Бурча бр., ш., Бу́чје њ., Дѣдови́ца ш., Завој во., њ., Їз-
би́шиће ш., њ., Јамје њ., Караљóковица ш., њ., Лазни́џе ш., Лу́и њ., Не-
рѣзина њ., Седла́р ш., Соко́лица в., њ., Средорѣк ш., Сѝа́ђевица во., Сѝранá
ш., Црѣш́ња во.*

14. Атар села Мезграја

Бачевшиће во., њ., Бучје ш., Горња лука њ., Долња лука њ., Крс ш., Селшиће њ.

15. Атар села Проваљеник

Баншибр л., Баре л., Баћеловица њ., л., Бурдёл вр. л., ш., Врбице ш., по., Врело и., б., Вучура рџа ш., л., Глама л., во., њ., Големá ливáда њ., Грујина арница ш., Гуљак њ., Гуцáл ш., њ., Длџа ливáда л., ш., Длџи лáз ш., Злаиáр њ., л., ш., п., (име настало по злату које су Турци закопавали на том подручју), Илијина њива њ., Јазбиње ш., Јарчарица њ., ш., Коњарник ш., п., Косиáл ш., к., Кременáишица њ., Мáркова сивука ш. (име настало по удубљењу у стени — ивори — налик на отисак људског стопала, које је направио, по легенди, Краљевић Марко ставши једном ногом ту а другом на Ситолсћи кáмен — окомита чука изнад Стола удаљена око 10 км.), Рáкош ш., (то је у ствари огранак Суве Планине), Свињарник ш., ба., Сечено брáнишиће ш., Ситáровац п., ш., Слáишина њ., Ситáро лáндишиће ш., п., Тойíла њ., л., б., Црквешиће њ., Цреви иуи пу., Чукар ш.

16. Атар села Раков Дол

Дрвен коњ њ., Дрење њ., п., Дулáн и., ј., Јаловáрник ш., Лeије во. њ., Зау́зје п., Ора во., Осоје њ., Па́йраишина п., Товáрница њ.

17. Атар села Радошевац

Влáдовац во., л., Главeцин дeл њ., л., Грми́кожа ш., Дрезíа ш., њ., Кладeнчишиће њ., Лóква ш., Љи́љак ш., Мáла њива њ., Сливница л., њ., Годбóрова иáдина ш., п., Триeвина ш., њ., Цeрје ш., Цeбало ш., Шумје ш.

18. Атар села Ресник

Бeла вóда њ., (постојало је и село Бeла Вóда, сада је припојено Братишевцу), Белeшeвина њ., Бeлкова иáвá њ., Врeсина бáра њ., Габрови́к њ., Голубáча њ., ш., Грозјáр ш., Дeл ш., Дивјáчка ш., Дóска сиврáнá ш., Ивáк ш., Ивóрсћи рид ш., Калуђeрица ш., њ., Кáчи рид ш., Краи́ујница ш., Колáра њ., л., Криве иуи ш., Криву́љица њ., Лескóвац ш., њ., Ливáђе л., Мeчји вр ш., Мривинá ш., Орни́че пу., ш., Пáдина л., Па́йраишумá ш., л., Пóришица њ., Разбóјница ш., њ., Рáкош њ., Рeи́ћи рид ш., л., Росу́ља њ., Сив њ., Средоридина л., Сиврáжа ш., Сувó дрво њ., ш., Три́чковац њ., пу., Цeрје ш.

рија ш., њ., *Леније* њ., в., ш., *Локва* вр., ш., *Мајдин дел* њ., *Мешиковица* њ., *Момчиловац* и., ш., ру., *Неина њадица* њ., *Николчиница* њ., *Нониште њојаше* њ., ш., *Ограња* њ., во., *Орашје* и., б., њ., *Паждрине кошаре* л., *Панцарев вршой* вр., *Печни дол* ру., к., *Приовица* п., њ., ш., *Прибаница* ру., к., *Прибов дел* њ., ц., *Пржљак* њ., в., *Равно бучје* ш., *Рамин кладенац* и., б., њ., *Раскрсје* л., ш., *Ројак* и., б., *Риш* ш., њ., п., *Слајина* њ., л., *Сливје* и., б., њ., л., в., *Смрдан* и., њ., б., *Спјејска мивада* л., *Спјару* р., п., *Спешине орнице* у., *Спшојловица* л., *Спшојаново леније* и., њ., л., *Спшање* њ., ш., *Спшуарица* њ., ш., у., *Тасин вршой* вр., *Тешиловац* њ., *Тричковац* њ., ш., *Тивриница* њ., в., *Уличје* и., л., *Цер* њ., *Првена круша* њ., *Чейурица* њ., *Чейуриес иворе* ру., *Чуњшисхе миваде* л., *Широће миваде* и., л., *Шбиљак* њ., *Шћабук* ш.

б) Хидроними

Арговица р. — десна притока Лужнице, *Балван* р., *Валнишка река* р., *Изворска река* р., *Јабланица* р., *Јерма* р., *Комарица* и. (врело из кога Лужница добија највише воде. Налази се у Љубераћи. Одмах испод врела налази се дубок вир познат као *Комарићњи вир*. Због његове дубине мајке плаше малу децу да ће их, ако не буду добра „караконца да однесе у Комарићњи вир“), *Линовиница* р., *Лужница* р., *Масуровачка река* р., *Муровица* р., *Проваленичка река* по., *Равна* р., *Рајна* р., *Ралинска река* р., *Росуља* по., *Сицина река* р., *Слаништије* р., *Спшолска река* р., *Тејвиница* р.

III. АНТРОПОНИМИЈА

400. Мушка лична имена: *Адам*, *Аксентија*, *Алџса*, *Александер*, *Андон*, *Андреја*, *Анђелин*, *Анђелко*, *Арсеније*, *Бојоја*, *Бојдљуб*, *Бојдсов*, *Божидар* (*Божидер*), *Божан* (ново), *Боривоја*, *Борислав* (*Борислов*), *Бобино*, *Бранислав* (*Бранислов*), *Бранисов*, *Бранко*, *Брајиислав* (*Брајиислов*), *Будимир*, *Васа*, *Ваца*, *Велизар* (*Велизор*), *Велимир*, *Велко*, *Велько*, *Веселин*, *Виден*, *Видојко*, *Вийко*, *Вшибмир*, *Вишеслав* (ново), *Владимир*, *Влајко*, *Војин*, *Војислав* (*Војислов*), *Вујица*, *Вукадин*, *Вукашин*, *Вучко*, *Гмишар*, *Голуб*, *Греда*, *Гроздан*, *Груја*, *Грујица*, *Давњан*, *Данил*, *Дарко* (ново), *Дејан* (ново), *Димитрашко*, *Дина*, *Добривоје* (*Добривоја*), *Доброслав*, *Добросав* (*Добросов*), *Добромир*, *Дојчин*, *Драиша*, *Драјоја*, *Драјдљуб*, *Драјомир*, *Драјослав* (*Драјослов*), *Драјушин*, *Душан*, *Ђора*, *Ђорђе*, *Ђорђија*, *Ђура*, *Еротије*, *Жарко*, *Живадин*, *Живко*, *Живојин*, *Зарија*, *Злашан*, *Злашко*, *Јван*, *Јпа*, *Јпнаш*, *Јпор* (ново), *Илија*, *Јаков*, *Јаначко*, *Јанко*, *Јаћим*, *Јеврем*, *Јевша*, *Јеленко*, *Јеначко*, *Јован*, *Јованча*, *Јордан*, *Јонча*, *Јосив*, *Јујослав* (ново), *Камен*, *Кршиа*, *Кршиивоје* (*Кршиивоја*), *Кршибмир*, *Лазар*, *Лека*, *Лисандрија*, *Љубен*, *Љубенко*, *Љубисав* (*Љубисов*), *Љубиша*, *Љубомир*, *Маноил*, *Маринко*, *Мијаил* (*Мијаил*), *Микаил*, *Микајло*, *Миладин*, *Милан*, *Милен*, *Миленија*, *Миливоје* (*Миливоја*), *Милија*, *Милисав* (*Милисов*), *Милић*, *Милован*, *Милоје*, *Милојко*, *Милорад*, *Милосав* (*Милосов*), *Милош*,

Милѣн, Милуѣин, Милча, Минча, Миомир, Мирко, Мирча, Мишбдија, Мица, Мича, Младѣн, Момир, Момчил, Најден, Нака, Небоша, Нејован, Ненад, Никбдије (Никбдија), Никѡла, Никѡлча, Нѡвица, Обрад, Оѣган, Паве, Пана, Пѣја, Пѣча, Пѣрко, Пѣтар (Пѣѣр), Пѣѣрачко, Пѣѣроније (Пѣѣронија), Прѡвир (Прѡвир), Рада, Радѡвоје (Радѡвоја), Радѡсав (Радѡсов), Радмило, Радѡѣца, Радѡјко, Радѡмир, Рајко, Рака, Рањѣл, Рајко, Рѡзмир, Сава, Самайа, Свейѣслав (Свейѣслов), Свейѡзар, Свейѡблик, Свейѡбмир, Сѣбин, Симиѡн, Сѣнѣша, Селѣмир, Славко, Славѡлюб, Слобѡдан, Сѡкол, Срѣѣн, Срѣчко, Сѣѡврија, Сѣѡјко, Сѣѡмен, Сѣѡанимир, Сѣѡанѣслав (Сѣѡанѣслов), Сѣѡаноѣца, Сѣѡаноја, Сѣѡанојѣл, Сѣѡанојча, Сѣѡанко, Сѣѡаномир, Сѣѡанѣл, Сѣѡанча, Сѣѡојко, Сѣѡојмир, Сѣѡојадѣн, Сѣѡојан, Сѣѡојанча, Сѣѡојко, Таѡа, Тикѡмир, Тимѡѣија, Тѡдор, Тодорѣѣца, Томѣслав (Томѣслов), Трајко, Тиѣра, Урош, Хрисѣѡвоје, Цвѣѣтко, Цѡла, Чаѡслав (Чаѡслов), Чедѡмир, Чуѣра.

401. Навешћу најчешће и најтипичније примере мушких хипокористика и пејоратива.

а) Хипокористици: *Бѡка* — *Бѡћа* (од Богѡлюб — Богѡсав), *Бранча* (: Бранѣслав), *Вѣчко* — *Вѣца* (: Векѡслав), *Вѡја* — *Вѡјча* (: Војѣслав), *Драѡа* — *Драѡша* (: Драгѣтин, Драгѡлюб), *Дѡна* — *Дѡбра* (: Добрѡсав), *Бѡка* — *Бѡле* (: Бѡрѣје), *Жѡка* — *Жѡћа* — *Жѡле* (: Живѡрад), *Лиѡка* — *Лиѡћа* (: Илија), *Кѡда* (: Никѡдија), *Крѡѣа* — *Крѣле* (: Крѣѣвѣја), *Лѣка* (: Алѣкса), *Љуба* — *Љуѣца* (: Љубѣсав, Љубѡмир), *Млаѡа* (: Младѣн), *Мѡша* (: Момчил), *Миѡћа* (: Милуѣтин, Миѡдраг), *Мѡле* (: Милѡсав), *Мѡка* (: Милѣвоје, Милѡрад), *Нѡћа* (: Нѡѡица), *Нѡша* (: Нѡнад), *Кѡла* (: Никѡла), *Пѣра* (: Пѣтар), *Раѡша* (: Радѡмир), *Срѣја* — *Чѣја* (: Срѣтен), *Санда* (: Алѣксандар), *Тиѡка* — *Тиѡћа* (: Тикѡмир), *Тѡза* (: Светѡзар), *Тѡма* — *Тѡмча* (: Томѣслав), *Цвѣја* (: Цвѣтко), *Чаѡла* (: Чаѡслав), *Чѣда* (: Чедѡмир) и сл.

Заслужују пажњу дублетне форме типа: *Бѡка* — *Бѡћа*, *Драѡа* — *Драѡша*, *Вѡја* — *Вѡјча*. Први пар није тешко објаснити: примарно је *Бѡка*, вжкатив од њега је *Бѡће*, а према њему је формиран нови номинатив *Бѡћа*; код примера типа *Драѡша*, *Вѡјча*, *Љуѣца* и сл. хипокористичност се појачава додавањем наставака *-ша* и *-ча* на већ готове хипокористике *Драѡа*, *Вѡја*, *Љуба* и сл.

б) Пејоративи: *Божѡлак* (од Бѡжа: Божѣдар), *Владѣѣѣина* (од Владѡда : Владѣмир), *Вѣѡмиѣрчина* (од Витѡмир), *Војѣѣина* (од Вѡја : Војѣслав), *Грујѣѣина* (од Груја), *Дуѡанѣчина* (од Дуѡан), *Живадѣнѣчина* (од Живадѣн), *Злаѣѡѡс* (од Златко), *Кѡлѡс* (од Кѡла : Никѡла), *Лазѣѣина* (од Лаза — Лазар), *Лѡѡѡс* (од Лѡка — Алѣкса), *Љубѣѣѣина* (од Љуба : Љубѡмир), *Миѡјѣѣѣина* (од Миѡјѣл), *Миладѣнѣчина* (од Миладѣн), *Пѣѣрѡѡс* (од Пѣтар), *Раѣѡѡѡс* (од Ратко), *Славѡѡѡс* (од Славко), *Свейѡмиѣрѣчина* (од Светѡмир), *Сандѣѣѣина* (од Санда : Алѣксандар), *Чедѡѣѣина* (од Чѣда : Чедѡмир), и сл.

Типичност ових примера огледа се како у наставцима помоћу којих су саграђени (*-ес*, *-ѣѣина*, *-ѡлак*, *-ѡс*) тако и у могућности да се и од хипокористика, а не само од пуног имена, додавањем ових наставака добије пејоратив (*Војѣѣина* од *Вѡја* за *Војѣслав*; *Лѡѡѡс* од *Лѡка* за *Алѣкса*) и сл.

402. Женска лична имена: *Александра* (нов^о), *Ана*, *Анкица*, *Бисерка*, *Божана*, *Божика*, *Божура*, *Ббука*, *Босана*, *Босанка*, *Борисовка*, *Буда*, *Варадинка*, *Васка*, *Верица*, *Верка*, *Бесна*, *Вида*, *Видсава* (*Видсова*), *Виолетта* (нов^о), *Војисловка*, *Вона*, *Вукана*, *Вукосава* (*Вукосова*), *Гајиана*, *Гмијра*, *Голубинка*, *Гордана*, *Господинка*, *Давина*, *Данијела* (нов^о), *Даница*, *Дарина*, *Даринка*, *Дарка*, *Даца*, *Денка*, *Деса*, *Десанка*, *Деска*, *Дивна*, (нов^о) *Добрија*, *Добринка*, *Добриња*, *Доброславка*, *Досијана*, *Драја*, *Драјана* (нов^о), *Драјиња*, *Драђина*, *Драјослава* (*Драјослова*), *Дрина*, *Дука*, *Душанка*, *Душица* (ново), *Душка*, *Ђука*, *Ђурђија*, *Евђенија*, *Ђвица* (нов^о), *Живана*, *Живадинка*, *Живка*, *Живојинка*, *Зајорка*, *Звезда* (*Свезда*), *Здравка*, *Злата*, *Златиборка*, *Зоријанка*, *Зорица*, *Зорка*, *Сена*, *Ика*, *Иконија*, *Јаворка*, *Јадранка* (нов^о), *Јана*, *Јасмина* (нов^о), *Јевра*, *Јевросима*, *Јевросимка*, *Јелена*, *Јеленка*, *Јеливорка*, *Јелисавка* (*Јелисовка*), *Јелица*, *Јеличка*, *Јелка*, *Јесенка*, *Јерина*, *Јована*, *Јованка*, *Јорда*, *Јоса*, *Јосивка*, *Јула*, *Кадивка*, *Калина*, *Каменка*, *Кашарина* (нов^о), *Ковилка* (*Ковилка*), *Косанка*, *Косара*, *Крсјена*, *Крсјана*, *Крсјана*, *Круна*, *Лазарка*, *Лена*, *Ленка*, *Лейосава* (*Лейосова*), *Лина*, *Лбза*, *Љиљана*, *Љубара*, *Љубинка*, *Љубица*, *Мајдалена*, *Малина*, *Мара*, *Марјица* (*Марђица*), *Марија*, *Марица*, *Марица*, *Марјонка*, *Милана*, *Миланка*, *Милева*, *Милевка*, *Милена*, *Миленија*, *Милика*, *Милинка*, *Милица*, *Милкана*, *Милванка*, *Милојка*, *Милоска*, *Милунија*, *Милунка*, *Мирка*, *Мироска*, *Мирослова*, *Мирословка*, *Мирсовка*, *Младена*, *Младенка*, *Нада*, *Надица*, *Најда*, *Насја*, *Насјасја*, *Најалија*, *Невенка*, *Недеља*, *Николетка*, *Николка*, *Николија*, *Николина*, *Николица*, *Никонија*, *Никосава* (*Никосова*), *Новка*, *Обренка*, *Ола*, *Оливера* (нов^о), *Павлија*, *Пека*, *Перса*, *Персида*, *Пејра*, *Пејрија*, *Пејривка*, *Радмила*, *Радуна*, *Радушка*, *Рајна*, *Рајка*, *Рисјена*, *Роса*, *Роска*, *Ружа*, *Румена*, *Руса*, *Русанка*, *Русија*, *Савка*, *Савика*, *Санџурка*, *Сара*, *Светлана* (нов^о), *Севда*, *Селима*, *Селинка*, *Сибинка*, *Силвана* (нов^о), *Симка*, *Слађана* (нов^о), *Славица*, *Славка*, *Слободанка*, *Словенка*, *Смиљка*, *Смиљка*, *Совија* (*Софија*), *Совијанка*, *Сјасенија*, *Сјоменка*, *Србијанка*, *Србислава* (*Србислова*), *Сјамена*, *Сјаменка*, *Сјаменија*, *Сјајана*, *Сјајанка*, *Сјањкија*, *Сјевана*, *Сјевка*, *Сјојанка*, *Сјојна*, *Сјојка*, *Сунчица* (нов^о), *Сузана* (нов^о), *Талија*, *Тана*, *Танка*, *Таска*, *Ташијана* (нов^о), *Тодбра*, *Тодорка*, *Трајка*, *Требенка*, *Убавка*, *Улијана*, *Улијанка*, *Цана*, *Цветија*, *Цветица*.

403. а) Женски хипокористици се граде као и у другим говорима. Указаћу на ове моменте: 1. и овде се срећу, као и код мушких хипокористика, дублетни хипокористици, од којих други представља пјачану хипокористичност: *Биса* — *Биска* (: *Бисерка*), *Лейа* — *Лейка* (: *Лепосав*), *Срба* — *Срика* (: *Србијанка*) и сл. и 2. пјачавање хипокористичности се постиже и употребом вжативног наставка *-е* (м. *-о*). На пример од *Биса* вжатив без појачавања хипокористичности је *Бисо*, а са појачавањем *Бисе*, или у још већој мери *Бисће*. Такви су и ова примери: *Даре* (од *Дара* : *Даринка*), *Десе* — *Десће* (: *Деса*), *Зађе* (од *Зага* : *Загорка*), *Лейе* — *Лейће* (од *Лейа* : *Лепосав*), *Мире* (: *Мира*), *Наде* — *Најће* (: *Нада*), *Мине* (од *Мина* : *Гмитра*), *Оге* (од *Ола* : *Олга*), *Пере* (од *Пера* — *Перса*), *Србе* — *Сриће* (од *Срба* : *Србијанка*) и сл.

б) Женски пејоративи се граде само наставком *-ејина*: *Дарејина, Зајорчејина, Зоричејина, Јованчејина, Јордејина, Лозејина, Љубичејина, Милунчејина, Мирчејина, Олчејина, Персејина, Талејина, Тодорчејина* и сл.

404. Мушки надимци: *Авијајика, Алвајија, Бабин, Басаија, Баре, Баксуз, Бицо, Бенца, Бившић, Бобар, Бокче, Бели, Брца, Брзи, Бубе, Бубалка, Буковија, Бумбар, Билба, Васковарија, Везир, Вилушкар, Варнава, Војвода, Вражальц, Врждало, Врчреј, Врчуја, Газибара, Геца, Голубар, Горолџ, Грк, Греч, Гуја, Дсвейјакоња, Дебелија, Дишља, Дрвоклун, Дрцо, Дујоушко, Дунивејше, Бена, Ера, Жљеба, Жийарац, Зајак (Зајац), Зарезанија, Зајланац, Заврња, Зекоња, Зузоња, Сонсар, Јајанац, Јеврејин, Јблјаз, Калаија, Каравула, Карча, Карайанца, Качамура, Квачка, Кирида, Кинез, Клоушан, Клудрво, Кмеј, Коцкар, Кослевац, Комисија, Комирија, Кондуктер, Кордељ, Корубач, Кривошија, Кржа, Кршица, Крњи, Кукумавка, Кукаља, Кушула, Курјак, Кулак, Ларча, Ласа, Лаф, Лейошија, Линда, Мамушко, Масер, Мањез, Мачк, Малица, Мајор, Мечка, Мешљавец, Мекеке, Мерицац, Медар, Месар, Мечкар, Мишик, Мишрољезац, Моравец, Мџдри, Мрле, Муња, Мурца, Мурије, Носоња, Ошрчани Бајс, Овицир, Оријак, Палаверко, Парса, Парца, Парије, Пандур, Пасишрко, Пајучар, Палевина, Панињак, Поднаредник, Покорбињак, Пейелуја, Пуздра, Прајорак, Рџа, Ројуца, Самовил, Сезоншија, Секирче, Симиција, Сирница, Сивко, Сица, Сбјчуло, Сбшир, Сиваћи, Сисаљак, Сифриел, Сури, Табан, Тавралија, Теслоша, Тианџица, Торча, Тракиорче, Трба, Травар, Тркач, Тракало, Трубач, Трушица, Тујанџија, Тосак, Уји, Умијаљка, Урнебес, Фазан, Фирма, Фирши, Фу, Цар, Цвиља, Цврле, Цврца, Цвркало, Цџка, Црни, Црирко, Чарайан, Чачко, Чивијаш, Чичко, Чврја, Чубра, Чуљко (Чуљко), Чулуман, Чушура, Чуча, Цезве, Цида, Цџа, Цуна, Цурка, Шваја, Шейендер, Шимишрко, Шийаре, Шмрк, Ширјц, Шушула.*

405. У овој тачки ћу се осврнути и на неколико уобичајених начина ословљавања који, наравно, не представљају имена, али у одређеном смислу врше њихову функцију.

а) Једну групу имена за ословљавање чине имена која је млада по доласку у мужевљеву кућу надевља деци из његове фамилије. Ова имена су се надевља за цео живот тако да су за младу од апелативних прелазила у властита са свим особинама властитих именица. Имена која су се користила за ову прилику требало је да буду инкарнација нечег лепог, отменог, или жељеног, и она у доброј мери одражавају свест ових људи. Ево нека од њих:

женска: *Беофрајка, Варошанка* (жеља да се живи у граду), *Големџа* (да се буде велик, славан, богат), *Голујка, Грлица, Грђина* (инкарнација љупкости), *Деверка, Заовица, Лейошица, Пловдина, Трендавила, Убавица, Шамишрка* и сл.

мушка: *Анђелко, Бајћа, Војвода, Голуб, Девер, Минислар* (у вокативу *Минисларе*), *Пиisar, Сџкол, Убавенко*.

б) Посебну групу имена за ословљавање чинс она која се употребљавају унутар породице и која следе родбинске везе у њој. Те везе су, како је познато, крвне и некрвне. Ако крвно сродство представимо вертикалном линијом а некрвно хоризонталном, онда систем ових имена изгледа овако:

1. Вертикална линија: Њу карактеришу имена којима се обраћају млађи старијима, можемо је назвати узлазна, и старији млађима — силазна линија.

Ако на почетку узлазне линије ставимо најмлађег члана, нека то буде унук, а на врху најстаријега, нека то буде деда, онда су за ову линију у употреби оваква имена: старији брат је *ба́иша* и ословљава се са *ба́ише*; старија сестра је *да́да* — *да́де*; отац је *ша́иша* — *ша́ише*; мајка је *на́на* — *на́не*; *де́да* се ословљава са *де́до*, а *ба́ба* са *ба́бо*. Рођени стриц може да буде старији од оца и млађи од оца. У првом случају он је *си́ари баиши́а* а ословљава се са *си́ари ша́ише* или само са *ша́ише* (касније је, као иновација унесена са стране, уведено и *си́арко* ради дистинговрања у ословљавању оца и стрица); његова жена је *си́ара ма́ша* или *си́ара ма́ши* и ословљава се са *ма́мо*. Млађи стриц је *чи́ча* — *чи́чо*, његова жена је *си́рина* — *си́рино*. Очева рођена сестра је *ше́шка* — *ше́шко*, њен супруг је *ше́шин* — *ше́шине*. Исти је случај и са мајчином рођеном сестром. Мајчин брат је *ју́ша* — *ју́шо*, његова жена је *ју́на* — *ју́но*. Њихова деца се, пошто су браћа од стрица, тетке или ујака ословљавају са *ба́ише* или *да́де* ако су старија, или по имену ако су млађа.

Ако на почетку силазне линије поставимо најстаријег члана — деду или бабу — онда њихов систем имена за ословљавање може бити тројак: а) редуциран на само једно: *сине*, без обзира коме се обраћају; б) *сине* и *че́ре* или *че́рко* (*че́ро*) и в) вокативи властитих имена онима којима се обраћају.

2. Хоризонтална линија: Од многобројних родбинских односа који се успостављају на овој линији поменућу само оне у којима долази до изражаја типичност ових имена. Тако нпр. зет таста и ташту ословљава са *де́до* и *ба́бо*, али снаха свекра и свекрву са *ша́ише* и *на́не*. Ако у кући има више зетова, то су *ба́меви* и међусобно се ословљавају са *ба́мо*. Млађа јетрва старију ословљава са *да́де*, старију заову са *да́де* а млађу са *се́жо* или *сестри́це*, девера старијег од свог мужа са *ба́ише* а млађег са *бра́це*. Зет шурака старијег од себе ословљава са *ба́ише* или *ба́је*, а његову жену са *да́де*. Пријатељ пријатеља ословљава са *и́ријешељу*, а прију са *и́ријешели́це*. Кум се ословљава са *ку́ме*, а кума са *куми́це*. И тако даље.

в) За ословљавање у бесу и љутини користе се посебна имена. У свима њима говорно лице настоји да истакне неки недостатак — физички или психички — онога коме се обраћа. Забележио сам следећа таква имена:

а́лшавиши́на (: алтав), *ба́жави́ја* (: бађавци́сјем), *баиши́оша́н* (: башта), *бесни́к* (: бесан), *би́шлес* (односи се на неуредну, неподашипану особу), *биро́в* (гласно говори, виче), *блесви́на* (: блесав), *брбљави́шина* (: брбљам), *ви́шља* (: вшшљив), *води́црѐв* (много воде пије), *и́нђало*

(: гунђам), *iaipriца* (: шкртос), *iajdap* (држи накренуту главу), *iluyча* (: глүв), *ibља* (: го), *iradolесник* (дере одчу и обућу), *daviјap* (: дзвiја), *дремшиа* (: дрёмем), *дрљавишиина* (: дрљав), *дронча* (: дрончав), *дрйльа* (: дрпiв), *дрибйиина* — *дрильа* (: дрт, матор), *дрчник* (: дрчан), *дурла* (: дурлес), *заiлавка* (: незгодан карактер), *заiомильач* (: загомiльам), *задбрица* (склон свађи), *закрибйиина* (склон дангубењу), *залуавко* (: залуа :), *замабйиина* (: замзјавм се), *замлайбйиина* (: замлiтен), *зайекльбйиина* (: стегљан, неокретан), *исйришиче* — *исйришико* (: истресём, последње дте у родитеља), *карабонца* (: не врди рачуна о преступцима и речима, обично женя), *клойойар* (: клепетушя), *коколан* (: коколiм, бечим се), *кочка* — *кочко* (: кочав), *кракљавишиина* (: кракљав), *крнча* (: крн), *лжља* (: лажем), *лжар* (лукав, пiдмукло), *лийцбйиина* (: липшем), *лькшиа* (: льйђе, бал), *мађушан* (: мађа, мати), *међишар* (: мек), *метильавишиина* (: метильав), *мижља* (: мижiв, не види добро), *мурдар* (: мурдарим), *недъiља* (: недъгав), *недодржа* (не држи га место), *недоильченко* (незавршен, неоформљен), *нёмча* — *нёмшиа* (: нём), *иййравйиина* (: пiтрiв), *йейлйчко* (: петлић), *ййжља* (: пiжав), *ййскало* (: ййскам), *йлёвња* (има влика уста, или их држи отвореня), *йоаленко* — *йоальос* (: поален), *йоваливечера* (много се хвали), *йовирбйиина* (: пiвiрам се), *йоiанија* (: поган), *йомжар* (: помiје), *йомбчко* (онi ко мокри у кревету), *йоселар* (по селу скитя), *йосмийбйиина* (: посмiтам), *йрбйшак* (: просјачим), *йузља* (: пiузав, не вди добро), *размазбл* (: размiзим), *разокља* (: разокiв), *расийник* (не знi да штеди), *саможивник* (: сам живiм), *скайбйиина* (: скапэм), *скрчља* (: скрчiв), *слейча* (: слеп), *слуњало* (: слуњам се), *смкља* — *смакљан* (: смакнут, неуредан), *смбйиља* (: смбтан), *смрдљуйа* (: смрдiм), *сойуљан* (: сопуљав, синiв), *шавралија* (: тiвзiм се), *шiракало* (: тракам — брбљати), *шiрбшиа* (: тром), *ћишча* (: килiв), *ћбйиша* (: ћбiв — хром), *ћбриша* (: ћбрав — слеп), *улбiавишиича* (: улбгав), *умрiальа* (: умргујем се), *усйурбйиина* (: устiрам се — наметати се), *цйброња* (: цйбрав), *шашиља* (: шашав), *шльййча* (: шльйiам — неспретно газити), *шольћач* (: шольћам се), *шћемба* (: шћембав — трбушаст).

IV. РЕЧНИК

406. Речи које наводим овде вћином су коришћене као примери у раду. Највћи број је познат на целом простору, а оне које п итичу из различитих зона посебно су истакнуте. Трудно сам се да дам само оне речи којих нема у II издању Вуковог Рјечника, или оне које се одликују посебним значењем, родом или обликом.

абр глас, порукя. „Пратил ми *абр* да iдем нешто при њi”.

ађиди црил. скоро, често. „Мрy *ађиди* свћи дбн по нећи”.

аем хајем, марим (за нешто); *не ае* доброг имовног стан а. „Којi *йбнеае* (богатији), он си седi дiм” (а не иде у печалбу).

аир корист

ајдук 1. лопов, 2. натега

акъл памет

акам се радити нешто бескорисно, или са мало користи. „Нема корис а *ака* се без потребу”.

акнем ударити (обично песницом). „Чу те *акнем* да те расипем”.

алавужда скитница, покварењак. „Трчи од једнога до друћега и само проноси вѣсти”.

алиав са телесним, а често и психичким, недостацима; за дете које се пренемаже мазећи се каже се „да се *алиави*”.

алиавишина пэјоратив изведен од *алиав*

ајем гризем, уједам

аралица врста шљиве, цанарика

ард буре

арно 1. прид. добро, 2. прил. снажно. „*Арно* га удари”.

асли исти, сличан. „*Асли* је Турчин бјл”.

баба 1. баба, 2. ташта

бабина душица ниска миришљавѣ трава, лековита

бабица 1. акушерска сестра, 2. неоформљен клиц кукуруза са ретким зрнима, обично касно сазри те се као последњи кува или пече

бабичка хипок. од баба

бађавија ленштина, бадавација

бађева прил. бадава

бакъл I / *бакъл* II бокал

балдишем преморити се, спасти с ногу од умора

баница пита. подврсте: 1. *б. на колейија* — пита од једног *сукара*, тј. навџа коре за питу — *обје* смотаног у круг, више таквих кругова — *колейија* — испечених у тепсији чини *б. на колейија*; 2. *б. сукана* је она код које се обге праве сукањем са *сукълђу* в.; 3. *б. расипсана* је она када се обге развукују рукама; 4. *б. налџана или дрђава* је у виду бурека; обге се слажу једна преко друге а између се ставља сир или јаја са машћу; 5. *б. ћисела* се прави од обичног теста (са квасцем, остале су биле без квасца); направе се сукари, наређају у тепсију у виду круга, прелију машћу и кад стапу — кад се *ћодџину* пеку.

бајка округао каменчић у дечјој игри *бајке*

бардак врсте шљиве, слична маџарки

барабар једнако, исто

басма циц, танка материја за летњу гардеробу

бајишием се 1. укварити се, 2. увампирити се. „Ја ви́дим кад *се* човек *бајишие*”.

бач човек који је био задужен на бачији да прерађује млеко док су постојале *шупе*, тј. заједничке прерађивичке станице за цело село. Са смањивањем броја оваца шупе су нестале, и свако *бачује* за себе.

баца пашеног

баши́м крити, порицати, тајити (нешто)

башка́ прил. посебно, обашка

баши́а отац

баши́ојџан } дете слично оцу ликом или карактером
баши́оџан }

бѣз зова

бѣњѣ^к бадњак

бѣцкам боцкати

бѣбѣ ср. р. 1. беба, 2. лутка

беђева́ бадага

бели́ја врста пшенице, цењена по добром брашну за питу

бѣлнсвѣи́ прил. много, доста

бѣли́ца врста крушне шљиве, добра за ракију

бѣлка беланце

бѣлму́ж умуђено и укувано пројно брашно и млади несољени овчји сир

бѣлчу́и беоцуг, употребљава се као брњица за свиње

бѣрданка старинска пушка са оловним мецима

бѣи́че врста питомог цвѣћа

бѣрѣв викач, оглашивач новости

бѣча́ло в. под *којра́ља*

бѣчим дебло издуж тестером половити

бѣчи́ија I / *бѣчкија* II ручна тестера

бѣи́дан } дан у коме се не пости
бѣи́ден }

бѣлѣсан I / *мазѣ^н* II мастан

бѣлажичка врста ране јабуке, ситна али слатка

бѣлажнинá мрс, масноћа уопште

бѣлзним саблажњивити; за некога ко прави неприличне поступке каже се да „*бѣлзни свѣи*”.

блáнишам причати неповезано, без смисла
блесóишина пэј. изведен од *блэсав*
бљушáвица неукусна шљива, само за ракију
бобóвњак овчији паразит без ногу, крпељ
боáишлѝк богатство
бодѝк чиода
болíво II | *бóлка* — *бóлес* I болест
бóика богињица; ожиљак од палцовиња
босáнѝ врста крупне шљиве, јако укусна
бранá широка даска на коју се причврсти трње, оптерећена каменом
 служила уместо дрљаче
брáнишшѝе браник, забран
брбáвшишина пэј. изведен од *брбóлим* в.
брбњем } непрекидно, досадно причати, брбљати
брбóлим }
брдо 1. брег, 2. део разбоја за ткање
брзица врста кукуруза од кога се праве кокице — *булке*
брзобéрина слаба, посна њива
бришá цепни ножић на склапање
бркам завлачити руку у нешто. „*Брка* ми по цéпови”.
брндóшка врста кађуна, в. *качун*
бробињак мрав
бробињало мрављњак
буáлђа пракљача
бубáлђа I | *бубáлка* II буба, инсект уопште
бубули́на сова
бука буква
бука дрвни или лимени сврдник вóде код поточара, врх је ужи и усме-
 рав: вóду на точак и зов: се *цивун*
булес, ша, шó говече са белом пегом на челу
булка 1. цвет, 2. в. под *брзица*
бурђија сврдло
бурђичé сврдлић
бучáло I | *буцáло* II цилиндар за *бучку* в.
бучка дрвни узани суд за млеко
бучкам бућкати, *бучка* се млеко с *бучкало* у *бучку* да се добије масло

ва́да канал којим се води вода до воденице

ва́л вео, обавезни део младине гардеробе

ванéла цемпер

ванџи́рал, *а*, *о* излапео. „Да ли си ти *ванџи́рал*, бре, данџс?”

ваџи́р вампир

ва́рим кувати, спремати јело

ва́ркам чувати (нешто од некога)

вашьла пеј. изваден од *вашьлив*, *вашљивац*

ва́шка ваш, уш

Вели́ден Ускрс

верџе вериге

видело 1. светлост, дан, 2. очињи вид. „Остадо без *виделце*”.

викам II | *думам* I говорити, причати

викам плакати

вила ж. р. виле. Подврсте: 1. *железна в.*, 2. *дрвена в.* која може да буде с два и три рога

виљањ шољица за кафу

виџел 1. витао на бунару, 2. кратак штапић помоћу кога се *упредала* пређа

виџиљ фитиљ

виџилошка 1. дрвени засун на вратима, касније је почела да се употребљава гвоздена — в. *рајбер*, 2. витлић код петролејки помоћу кога се *покреће виџиљ* и тако регулише величина пламена

водениц врста крушке погодна за стављање у кацу у воду попут туршије — каже се *џисади воденици*

водени кољц колац за ношење већих котлова

водени коџл котао који запрема већу количину

водоџев особа са особином да пије доста воде

вољајем ваљати (обично у смислу доброг здравља). „Нешто њч не *вољајем*”. (слабог сам здравља).

вољашан, *а*, *о* пр. добар, послушан, вредан

во́чка назив за суво воће; в. може да буде или од шљиве, али без *контитце*, или од крушке или јабуке, суши се искључиво *на сунцу*

воја II | *Лазар* старији човек који је ишао са Лазарицама по селима да их штити од паса, оне су њему лети узвраћале у *жетви*

вра снопови пшенице наслагани уз *сѣбжер* на гумну док се врло воло-
вима или коњима

вражалиц, *-ица* врачар, а

врањ широки правоугаони отвор са поклопцем на бачви

враји трава кроз пшеницу, сазрева кад и пшеница, те њено семе, ако се
не уклони пре млевзња тријером, изазива повраћање и мучнину
од хлеба умешеног од таквог брашна

врвина путања, стаза

ври дрвена здела у којој се туца обично бели лук и у којој се прави *ћисе-*
лина в.

врија бубуљица

врѣвим причати

врѣсем везати

врз предл. на

врзач човѣк који не жање, но везује сноплѣ за жетевцима

врзачка } краћи зашиљени и мало повијени штапић којим *врзач* везује
врзачица } сноплѣ

врљам бацати

врскѣра кошница исплетена од прућа

вршам (се) враћати (се)

врца јачи канап; в. може да буде од кучине или од козине — *козињава*
врца

врцкам (се) 1. обазрети се („*Врцну се* та ме погледа”), 2. за пса кад маше
репом каже се да *врца с реј*

врчѣа I / *муцумка* II велика земљана посуда у којој се чува зимница

врша вршидба

вршина врх брда или планине, а затим и површински слој зимнице који
се баца. „*Вршину* од *вурду* ми *врљамо*”.

вршик поклопац испод кога се пече хлеб у препуљи — *врѣњи*, сач

вуждѣм зврјати — рад мотора производи *вуждѣње*

вузнем ударити штапом

вунѣја левик

вурда млечни производ. У Лужници се прави овако: млеко се скува,
поткисели, процеди кроз крпу, усали, а онда се у суд (качица, врчѣ
и сл.) ређа ред в. ред свежа паприка до врха, притисне са каменом
и чека да преври

вуска бубуљица

вуснем в. под *вўзнем*

вусўкле кратке чарапе, сокнице

вуйафра сукња са уздужним шарама која се носи само у зони II

їабар граб

їаїрица 1. инсект паразит (обично се налази у бобу), 2. шкрт човек, шкртица

їајдар } 1. гајдаш, 2. човек са особином да држи накренуту главу
їајдарїја } на страну

їасарче светиљка на петролеј, али без стакленог цилиндра. Г. је са *вїїлошку* в., а без *вїїлошку* је *їашче* или *їурче* или *їуйче*

їњћало пеј. изведен од *їњћам* в.

їњћам гунђати

їїжа II / *їїжа* I чокот, трс

їлавїна део точка, главчина

їледьц зеница

їлїшав, а, о недопечен хлеб

їлейо длето

їлоћїна глогиња

їлбїшан, а, о хлеб умешен од *урбдичаво жїїшо* — жито у којем је било уродице, али није шкодљив као кад је присутан *враїї*, једино што није леп на изглед

їдїшам гутати

їлїїка } гутљај
їдїїка }

їлушча пеј. изведен од *їлув*

їњаснем гурнути, одгурнути целим телом некога

їњейем набијати, сабијати (нешто у нешто)

їодечїї прил. намерно

їолемо їосје кад се млада одведе сутрадан јој иде у походе *їолемо їосје* — шира родбина, после две-три недеље *мало їосје* — ужа родбина

їолшїїар још необучени птић

їорчїв, а, о прид. горак

їошвїїћа дрвена кашика, врјача

їошвїв готовити, кувати јело

јоца прил. много

јрабам дохватати, отимати, брзо радити неки посао

јрадина башта

јрадолесник човек — најчешће дете — који брзо дере обућу и одећу

јраница 1. граница, међа, 2. хрст, хрстова шума

јрањћа I / *јрањка* II грана (дрвета)

јрајам се чешати се, грепсти се

јрбина леђа

јрбница део одеће који долази на леђима

јрваљам (се) ваљати, котрљати се

јрдим роктати (свиња *јрди*)

јребенаџ алатка за гребенање кучине

јребен петлова креста

јребуља I / *кишка* II грабуља

јривес -џа, џо пас или овца са белим пегама око врата

јрман жбун

јрбшиџа гробље

јроза ме 1. голица ме, 2. одвратно ми је (од нечега)

јроздовац дрозд

јрозјанџ врста крушке

јрозје грожђе

јрозљив, а, о 1. голицљив, 2. гадљив

јрсница конопља

рјум (се) љуштити, ораси *се јруле* када су сазрели и када почну сами да падају

јруџка грудва, најчешће се мисли на *јруџку сирење*

јула богата пена у кориту у којој се пере или купа

јука израслина на кожи, најчешће на врату

јуња покривач од густо ткане вуне, ваља се у ваљавици, најчешће је ткана у бело-црним коцкицама

јуџур употребљава се у клетвама: „*Јуџур* те изел” — и под тим се подразумева да не може да гута, да му стане залогaj у грло

давија сплетка, свађа

давијар сплеткарош

двође двојнице

девети́на деветодневни помен
деја́н м се бити још на ногама, још се кретати, још по мало моћи радити
де́к(а) везн. јер
де́лник радни дан (супротно њему је *и́рзник*)
дибиду́с прил. начисто, скроз, уопште. „*Дибиду́с* ме напустише”.
дивља́чка некалемљена, дивља воћка, најчешће јабука или крушка
ди́йшелен в. под *дибиду́с*
диса́си бисаге
дла̀бѐм дубити, издубљивати (нешто)
дла̀бина́ дубина
длабо́к I | *длибо́к* II дубок
дла̀и́ дугачак
дла̀и́одри́шка крушка са дугачким петелкама
до́жсињ крај жетве, обележава се кићењем последњег снопа и пригодним песмама
дозо́рим сазрети; за човека пред смрт се каже *да је дозорѐл*
домáмим довабити
доми́шња́р човек који ради послове по кући; ако је више браће један је *доми́шња́р*, један је *и́ечалбник* — који иде у зараду, један је *и́ојаи́ња́р* — који чува овце и живи на појати; тако се наизменично мењају на годину дана
доу́цујем (се) додиривати се, дотицати се (нечега или некога)
дра̀и́ам се в. под *и́ра̀и́ам* се
дрвни́к дрвљаник
дрдѐм в. под *брѐм*
дрѐза̀во ми прибојавати се, имати страх (од неког посла или уопште)
дрѐја́ дреха, синоним за одећу уопште
дрѐмем дремати
дрѐмча } пеј. изведен од *дрѐмем*
дрѐмиа }
дрѐља крмеља
дрѐлав крмељив, неумивен
дрѐлави́штина пеј. изведен од *дрѐлав*
дрѐндав похабан, поцепан
дроњѐк најчешће поцепани део одеће, али може да буде и нов: „*Купи́л* ми некакѐв *дроњѐк*” — ако му се не свиђа.

- дрóњав прид. поцџпан, похабан
 дрóнча пеј. изведен од дрóњав
 дрóйав прид. трапаџ; човек испрскан блатом је удрóйав
 дрџав в. под дрóњав
 дрџља пеј. изведен од дрџав
 дрџбљ } в. под дрóњџк
 дрџбљџак }
 дрџи стар
 дрџиља } пеј. изведен од дрџи
 дрџибиџина }
 дрóснем снажно ударити (некога)
 дрóшка другарица
 дрчан прид. халапљив, јешан
 дрчник пеј. изведен од дрчан
 дрџиљам зубима кидати; обично пси или вуци дрџиљају нешто или некога
 дубџм стајати усправно; дете дубџ док још није проходило, или човек
 дубџ на глави
 дудњџм грмети, за временску непогоду или за пуцњаву у рату каже се
 да се удудњџло
 дудулејџа } додола
 додолица }
 дóвка рупа
 думџ на тестији шири отвор кроз који се пуни водом
 дóмам в. под вџкам
 дунџ врста дунџе са крупним плодовима
 дунџним правити рупе; дунџни се свињска кожа при прављању опанака
 дурла пеј. изведен од дурлес в., или дурлим се в.
 дурлес са великим образима и уснама
 дурлим се срдити се, дурити се
 дунџка осушена стабљика џрснице в., служила за осветљавање, али се
 кроз њу и ракија пије из бурета или балона
 душамџ в. под канџиџе
 дунџим џушити, мирисати

ћићештуле

ћижа в. под њижа

ћилкам голицати

ћувечарка I / војан II велика земљана посуда попут чорбалука, некада су сви кућни чланови јели из ње

ћушуре прил. преко реда

ејал пролаз којим пролазе овце при мужи

жаало 1. жаока у пчеле, 2. тучак у звону, 3. змијски језик

жајка закачка од коже на опанку кроз коју пролази врца в. или кајика

жаарес, ша, шо црвенкаст (обично во)

жаџнем жаџнути, осмудити главњом

жаја врућина, припека

жајала дрвена или гвоздена палица на јарму, не дозвољава говечету да из њега изађе

жајжък прид. врућ

жајжница несношљива врућина „ко јод вршник“

жаљћа корњача

жаљуд желудац

жајнка баштенско цвеће

жајнићина женскадија, женскиње

жајарка простирка од козине, служи да се простре испод вршанице да се не стрви жито

жајика барница, искра

жаљб жлеб

жаљбина непце

жаљна II / кљундрво I детлић

жајм жмурити

жајчић прил. жмурећи

жајјаћа птичица

жајјеница трава кроз жито

жајица златник

жајика

жајика

} врста шљиве, веома добра за ракију, али и укусна

жајчка — жаљчка I / жајика II жуманце

жаљав прид. мршав, кржљив, неразвијен

забáвим се закаснити се

забáкнем се занети се, заборавити се

забрáдим се уградити се

завáнем се заузети се неким послом, преокупирати се нечим

завалија неко ко је за сажаљевање. „Онó би се, *завалија*, до сá оженíло да га је неká телá”.

завéнем повенути, изгубити нешто од свежине

завијам (се) 1. покривати се, 2. нарицати, 3. вук *завија* а пас *йодвија*

завирам се завлачити се

заворња железна, ређе дрвена, палица којом се причвршћује јарам за руду

завршиам заокретати, гонити овце у жељеном правцу

заврнем се окренути се

заврчујем 1. зашправљивати, 2. закључавати (врата)

заглавка ж. р. 1. заглавак, 2. човек са незгодним карактером, онај ко се убацује у свако друштво

заћњети́ем (се) забијати (се), завући (се)

зајоми́љам зановетати

зајоми́љач пеј. изведен од *зајоми́љам*

зајон в. под *ејал*

зајребци када се гребенају кучине најквалитетнији производ је *йовесмо*, мање квалитетан је *бйреб* — то је што остане на гребенцима, када се и огреб изгребена добијају се *зајребци* — од њих се ткају само поњаве

зајрнем се огрнути се (нечим)

зајри́ање I / *најри́ање* II друго по реду окопавање кукуруза; прво је *којање*

зајубим погубити (некога)

зада́вим се загрцнути се

заде́вам се задиркивати се

задври́ца пеј. изведен од *заде́вам се*

задушчи́к зепара, оморина пре кише

засирам гледати пажљиво, гледати са свих страна (нешто)

засрем се загледати се (у нешто), бавити се неким послом

заимање међусобно испомагање у пољским пословима

за́јак зец

зака́чушка 1. чивилук, 2. зихернадла, 3. човек који воли да се задиркује
за́крѣка закрпа

закрше́н 1. заломљен али не сломљен (колац), 2. задрт (човек)

закрши́бина пеј. изведен од *закрше́н*

зальже́м се почети са забављањем. „Зальи́ди се а да ли че се оже́не че
ви́димо”.

зали́мам се бавити се нечим, занима́ти се неким послом

зали́шачѝи прил. изатрке

за́лок залогај

залу́ав, а, о није при чистој свести

залу́авко пеј. изведен од *залу́ав*

замсја́ло ја психичка сметња, без моћи расуђивања

замаја́бина пеј. изведен од *замаја́ло ја*

замі́нем 1. престићи некога, 2. изгубити се из видног поља

замлаш́бина пеј. изведен од *замлачу́јем се в.*

замлачу́јем се заштитивати без потребе, зановетати

зайеклѝбина спетљанко, шепртља

зайојес народно коло када се играчи хватају за појес

зайошај́ло ја остати без ваздуха услед астме

зайрне́м попрскати рану леком (приликом осипа код деце некада су
жене жвакале конопљино семе и њиме директно из уста штрцале
по оспама, в. текст „О болестима и лечењу”).

зайу́авѝл, а, о прид. закржљао

зайу́авѝл в. под *зайу́авѝл*

засі́нем заклонити некога од нешто, прикрити нешто

засі́ељам врећу напуњену мливом затворити да не испури. Стави се
засі́еља — крпа, па се *с врце* увеже около

засі́еља в. под *засі́ељам*

засі́рузи } дрвена здела са поклопцем: мањи за со, већи за сир, пржену
заші́руси } паприку и сл.

зашај́ло ја в. под *зайошај́ло ја*

заші́рем изгубити, уништити

заші́рујам I / заші́рујам II затрпати нешто (најчешће земљом)

зауба́вим ја учинити нешто супротном лепом — *на убаво*

зашћукнем онесвестити се

зџва заова

збелџвим урадити нешто надве-натри, било како

звонџ веће звоно које носи ован предводник

звџно црквено звоно

звончџ мање од *звонџ*, носе га јагњад

зџлеџос згледавање. З. је био на Водице (св. Јован) код цркве у Драгинцу

Тога дана су из свих места долазили момци и девојке да би видели једни друге са циљем одабирања брачног друга.

зџлеџување згледавање уопште, није везано за верски празник

зџрабџив, *а, о* егоиста, онај ко хоће да је све његово

зџриџам грабуљати, *зџриџа се* најчешће сено

зџрџозим неумесити и недопећи хлеб како ваља. „Тиџе *зџрџозен* лџб”.

зџдуџан, *а, о* прид. труо

зевџњиџа 1. дем. од *зевџа* — земља, 2. подрум

зевџњосан, *а, о* пред самрти, онај ко већ мирише на земљу

зеленџ клип кукуруза млечца, зелењак, пурењак

зелџни лџк прازی лџк

зелџаниџ пита са купусом, спанаџем или ливадским зељем

зелџћа главица купуса

зџаџиџм хватати зџала

зџрле прил. јџдва, с муком

завџниџм звонити, јџчати

зџснем } ударити некога пџсницом (обично у леџа). „Чу те *зџснем* у грџбину
зџнем } да те провџлим”.

зевџрим се чудити, се, запрепастити се

зџивра некакво јџело од кромџира

зџирџкам кришом мотрити (некога или нешто), гледати кроз какву рупицу
— *срџкало*

срџкало в. под *сирџкам*

зубрџуџем бадаваџисати. Кад неко стоји беспослен каже му се: „Штџо *зубрџуџеџ* та не рабџотиџш неквџ?”

- ивбра* удубљење у стени у коме се задржава кишница
- џжа* просторија породичне зграде са огњиштем у којој се спремала храна и пекао хлеб; синоним за кућу
- изџџим се* добро се наставати
- изџџам* нарицати
- извлечџм* (се) извући (се)
- издџџем се* 1. прејести се, 2. кад говече угине пошто је пасло младу детелину каже се да *се издџџло*
- џземак* младаца која је потерала из пања; млада биљка ишчупана са кореном
- изџџа* халапљивац (човек или живинче)
- изџџкам* позвати некога
- изџџиџим* искочити
- џнџџам* 1. куњати, 2. за дете које мазећи се ко бајаги плаче каже се да *џнџџа*
- џмање* } имовина, богатство
џмоџџљк }
- џсџџбим се* крავа или кобила кад побаци каже се да *се џсџџбила*
- џсиџџем се* дете које је добило богиње утопљава се док *се не џсиџџе*, док не избију богиње
- џсџџкам* биштати
- џсџџкарам* истерати
- џсџџкаџблџм* (се) прејести се; препунити нешто
- џсџџкоџџиџиџим се* избавити се
- џсџџкоџџим* изаћи. „*Искочи довечер на корзу*”.
- џсиџџљускам* (се) 1. умити се, 2. ишамарати (некога)
- џсиџџраџџим* послати
- џсџџкубџм* ишчупати
- џсџџфкам се* ушмркнути се, усекнути се
- џсиџџџнем* охладити (се)
- џсиџџфриџџко* } последње дете у родитеља се од милоште тако зове
џсиџџфриџџче }
- џсиџџровџм* изгубити
- џсџџкџлим* избежити се
- џсџџџерџм се* искезити се
- џсџџибриџл*, а, о блед, без руменила, испијен
- џшиџџџџим се* в. под *џсџџбим се*

јајцѐ јаје

јакá оковратник, крагна

јајѝка клица у биљке; плод у ораха

јевѝика туберкулоза, сушица

јеја́ 1. прил. можда, вероватно; 2. им. турпија

јејлѝчје јаглика

једнојѝци истих година

једну́ш прил. једном

јеђе турпијица

јѐла доћи, ходи. „*Јѐла* да ме појскаш”.

јецѝк торба, јанцик

јесѝк јастук

јечмѝнка врста крушке, зри када и јечам

јечмичѝк чмичак

јѝман халапљив, са добрим апетитом

јујѝре(дѝн) сутра(дан)

ка́вав, *а*, *о* неотпоран, неспособан, нежног здравља

кабајѝ крив за нешто, онај ко је изазвао какву штету

каврма́ суви чварци; *к*. није кавурма

кадивѝ 1. кадифа, 2. врста баштенског цвећа

калкан *в*. под *канајѝе*

каљѝишѝе блато

камѝлка обрамица

ка́миш предл. *ка*

канајѝе две шире даске на колима, спреда и позади је *калкан*, одоздо *душамѝ* — у њима се вози растресити товар, за разлику од *лијѝре* у којима се вози сено и сл.

кани́ца тканица

кањѝорим се нећкати се, отезати са постом

кајѝка кап

кајѝсѝнем преморити се, малаксати

кајѝчујѝ стреха, заправо део плаца захваћен стрехом; *кајѝчујѝ* не сме да пређе у туђи плац

карако́нца 1. наднаравно биће из прича, 2. жена која не води рачун о својим поступцима и речима

ка́рам се свађати се

кайи́нчак зихернадла

качами́ља дрвена палица слична оклагји којом се меша качамак

ка́чим се пењати се

качу́н каћун; к. је жут, ако је модар зове се *брндушка* в.

квачка квочка

кишка II в. под *требуља*

кладём ложити ватру

клане́ша ж. р. кларинет

кльца́м } туцати (паприку, со или пшеницу)
кџца́м }

кльчник туцало, гвоздена послуга којом се туца у *чушуру* в. паприка и сл
клеца́м скакутати на једној нози. *Клецају* деца кад играју *небо* тј. школице

кльчка палидрвце

кли́мам (се) њихати (се)

кли́ча клипан

кџн клека, клен

кльне́м } кунути, клети
кџне́м }

кльче́м } в. под *кльца́м*
кџче́м }

кџчи́на — *кльчи́шица* I / *кучи́на* II просто влакно конопље, кучине

кломка́м мућкати

клопоша́р 1. клепетуша, 2. в. под *брбљави́шина*

клу́вче клупко

кљоца́м лупкати нечим металним о нешто

кљундрво в. под *жљуна*

кно́чи прил. довече, вечерас

коврџда́н пециво које се спрема за Бадње вече и даје коледарима

коколáн пеј. изведен од *коќлим* в.

коќлим бечити се

- колија* дугачак женски капут са рукавима од *клатиње* — ваљано вунено сукно, чоја
- комџи* парче хлеба
- комџин* широк димњак над огњиштем у *ижи* в.
- комџине* смуљано грожђе из кога још није оточено вино
- комиња*к вјно из комџине, шилер
- комџио* в. под *кџио*
- коњбџиџи* ровац
- коџање* в. под *заџијање*
- коџачка* пољопривредна алатка којом се *шиџија* кукуруз пре ручног окопавања, вуку је волови; данас се *фреџија* моторном *фрезом*
- коџраља* метална плочица са ушицом која се надене на дужи прут — *остџи* или *бичало* — штап на коме је привезан бич; њом се чисти раоник од земље при орању
- кордељ* кочанка од кукуруза
- корубач* пендрек, носили га жандари
- косица* алатка, глодалица за прављење држалица
- коџљ* катао
- кџав*, а, о пегав по лицу
- кџак* преграђени део тора за јагањце
- кџина* свињац
- кџина* кост
- кџичка* коштица
- кџчка* } пеј. изведен од *кџав*
кџчко }
- кошарџина* в. под *врскџара*
- кошџина* в. под *кџина*
- кравџ* мања псгача, кад се премаже медом (о Младенцима) добија се цењени *медени кравџ*
- кравља*в са дугачким ногама
- крављавиџина* пеј. изведен од *кравља*в
- крџав*, а, о закржљао
- крџаџ* овчарска батина мало повлјена при врху
- крџивим* 1. храмати, шепати, 2. окривљавати некога за нешто
- крџивуџица* део запрежних кола; две су к. помоћу којих се повезују задња кола преко *расџоке* са предњим

лѣцам се штрѣцати се
лијар лукавѣц (човек или животиња). „У чутуру не мѳж да га згѳдиш.”
лијшем липсати, црћи
лиѳѳѳина псј. изведен од лијшем
лисес, ѿа, ѿо коњ са белом пегом на челу
лисковина обрштена грана
лисник стог зденуте шуме спремљене као храна овцама за зиму
лиѳре лотре, в. под канѳиѳе
ложѳца кашика
ложѳчњак сандучић окачен на зиду у коме стоје кашике
лѳзје виноград
ломѳк најмање квалитетне конопље на конопљишту, последње се беру
лѳчка локва, бариѳа
луѳење комишање
луѳим комишати кукуруз

љѳђе бале
љѳкша балавко, онај ко пушта ѳѳђе
љѳљак јоргован
љѳљћа I | ѳѳшало II колевка, бешика
љѳснем ошамарити
љѳѳѳавина мраз са зубатим сунцем и снегом који ветар подиже са земље

мѳам махати
међѳлка — међѳлка I | меѳар II камен међаш
мазѳн 1. гладак, 2. в. блѳжсан
мазуљ 1. жуљ, 2. размазано дете
маѳја састави на крову покривени посебном врстом црепа и замалтери-
сани
мѳла дѳо села, ред куђа обично исте фамилије
мѳло ѳѳсје в. под ѳѳлемѳ ѳѳсје
мѳмим вабити
маѳѳца шумска јагода
мѳндам махати руком или нечим

ма́рен употребљава се у клетвама — „*Ма́рен* га уби́г” — а свакако је у вези са смрћу која се овде зове још и *мрѣчка*

маи́и́ка мотика

маи́и́на мотка о коју се беси — веша месо над огњиштем да се суши

маи́и́очина миришљава трава којом се одбегли ројеви примамљују у кошници

ма́ћа } мајка
ма́јћа }

ма́ћија } маћеха
ма́чава }
ма́чоја }

маћуша́н дете слично мајци ликом или карактером

маи́и́на поред обичног значења још и шибица

мъзи́а мезгра, поткорни сок

ми́шкав, *а*, *о* прљав, неопран

ме́здрим комадати, сећи на комаде; заклан брав *се ме́здри*

меју́р мехур

мери́кан врста платна

мери́ек дирек куће

мери́ечим правити или постављати *мери́еке*

месáл крпа којом се умотава хлеб пошто се извади из фуруне — *вурњу* или *цре́ињу в.*

меи́ем мести метлом; ако се мете укруг на једну гомилу каже се да *се смийа*; авлија се мете метлом направљеном од грања која се зове *умий*

меи́и́лави́и́ина пеј. изведен од *меи́и́ла́в*, означава трому, млитаву особу

меи́и́ша́р пеј. изведен од *ме́к*, означава слабашну, неотпорну особу

меи́и́на стомак, трбух

ми́жав, *а*, *о* онај ко не види добро

ми́жља пеј. изведен од *ми́жав*

мини́че пас ситне расе

ми́ска ћурка

мирашчи́ја човек који је оженио *мирашчи́ку* — девојку јединицу са добрим миразом

млади́ња младеж

мле́чиц в. под *зеле́нц*

- мјџам* муцати (као говорна мана), в. *скомјџем*
мојарица в. под *камјлка*
морџа кукуруз
морџница проја
мрдодујка врста птице
мрџка в. под *марен*
мрџим се кад осврџи врућина овце престају да пасу и каже се да су почеле да се *мрџе* и да треба да иду у *јландниште* (*јландиште*)
мрџак цркотина
мурдар пеј. изведен од *мурдарим* в.
мурдарим хранити (на речима) и појити оним што се не једе и не пије „Жене *мурдаре* и клну а мужи псују и бију”.
муџк мућак, укварено јаје
муџав, а, о нем
- набадња* I / *ројала* II виле са два рога којима се снопови набадају
наваџија проваџија, просиоц
наваџиљк I / *јрошџнка* II проваџисање, прошевина девојке
наваџџем наваџивати башту, залевати башту пуштањем да вода тече између расада
наџињем се пођи (негде). „*Наџињу* се па отиђу чџк у Пјрот пџшћи”.
наџмиќнем намигивати
- наџвам* }
наџвам } надевати надимке, звати по надимку (некога)
- насадљк* назадовање, немање успеха у свему
наџрам назирати, видети по мало
наџнем навирати, провирити
накоњче мало дете из момкове фамилије које доносе младој да га дарује пре него што уђе у кућу
налоја навалица, гужва
намалџем смањити, привести крају (неки посао)
наџарџсим оштетити нешто. „Убав манастир бџше, али сá свџ напџштено, све *наџарџсено*”.
најенџрим се расрдити се
најорачћи прил. попреко гледати
најредљк напредовање, имање успеха у свему

наџриџус прил. без реда, без ограничења. „Пуштџл ђвце да џду *наџриџус* по поље”.

насъкам напуџдати псе (на некога)

насиџичав, а, о брз, прек, џут, али се брзо и разљути

наџџкнем натакнути, набости (нешто на нешто)

наџџквџсим се наднети се (над нешто или некога)

наџџруџам нагомилати, наслагати

наџџџраџам нагазити на нешто

небо в. под *клеџкам*

невџска ласице

невџделица прил. узалуд, у празно, бескорисно. „Проџде ми вџк у *невџделицу*”.

неџџав, а, о болешљив, једнако нездрав

неџџља пеј. изведџн од *неџџав*

неџџдрџжа онај кога не дрџи место, ко не може да се скраси на једном месту

неџџљченко онај ко је неоформљен до краја, ко је несазрео; постоји и врста снега са ситним и ретким пахуљама који се тако зове

неџња прил. прекјуче

неџџи

неџџа

неџџиа

онај ко је нем, без моџи говора

неџџици маказе

неџџник клозет

неџња в. под *неџња*

неџкалица џушка, али се односи и на човека. „Чу му разџијем *неџкалицу*”.

џџа в. под *џџица*

џџкаљам обилазити

џџкло одеело, одећа уопште

џџчџм се обуџи се

џџчије стидни поступџи, брука. „Праџи *џџчија* по свџт”.

џџљим савладати

џџвљујем оговарати

џџџица в. под *џџџџак*

џџџица демин. од *џџџа*

џџлавник коњски улар

бледи обичај да после просидбе момкова најближа родбина иде код младе са даровима за њу, при чему се врши договор о свадби; тада и она даје своје дарове њима

бреб в. под *зајрејци*

ојризине остаци од хране, најчешће сточне, али и људске. „Че дојдемо јутре на *ојризине*”.

одаџел, а, о умро

одијало рупица кроз коју пролази ваздух (из лопте нпр.)

одим ходати

ожџи лопатица којом се жар ставља на *вршник* в.

осрнем се обазрети се

бишће део рала на коме се причвршћује раоник, иде све до јарма

окам викати, галамити, дерати се

оклајчина добитак без уложеног труда. „Живи све на *оклајчину*”.

ојка 1. замка, 2. пролаз кроз плот или тарабе

ондрџам климатати се у ходу, гегати се

онодим забављати се нечим, радити нешто неодређено. „Кво *онодим*?”

ојељујим танак слој првог снега — *јељуји* који је тек покрио земљу

ојрељача прегача

ојузнем покиснути до голе коже

ора срах I^б, II, *орџ* I^а

орайја говор

орайшим говорити

орайница рачвасто дрво испуњено сламом или старим гумама, запаљено витла се око себе о Покладама; каже се „вртимо *орайнице*”.

орџ в. под *ора*

орџ } орао
орџ }

оружам се обући се, чешће је *облечем* се

осџи боца, трн

осиљ осје, плева

оскомина трњење зуба после једења киселог воћа. „Иде ми *оскомина*”

осиџи в. под *којраља*

осирило брус

осироја на тору високо рачвасто дрво о које се вешају ведро да их не дохвате пси

осирушка в. под *кука*

осири ивица стслице. „Седи на *осири*”.

осиришим одломити део нечега

йейлицяћ парадајс

йейличко пеј. изведен од петлић — *йейлэ*, означава малу, неспособну а насртљиву особу

йечэнка врста бундеве, веома укусна кад се испече, лудаја

йешћирчэ марамица

ййжэв ситан, закржљао

ййжэла пеј. изведен од *ййжэв*

йййэр паприка

йййика кокошја болест, често се спомиње у клетвама: „*Пййика* ји ванула даббгдедал”.

йййрэк коров

ййськ писак, део свирале који производи звук

ййскало пеј. изведен од *ййскам* в.

ййскам пиштати, говорити пискавим гласом

ййшиало чеп (флаше или тестије)

ййшиуујаљћа пиштаљка (фудбалског судије)

йлашило 1. страшило у пољу, 2. прерушени младић или девојка (ређе) који увесељава учеснике уличних прела — в. *седэћћа*

йлэвња зграда у којој се држи сено, плевара

йоолим размазити некога

йооленко } пеј. изведен од *йоолим*

йоољбс

йоваливечера хвалисавац

йованем не дирнути, не пипнути никакав посао

йовирам се потуцати се

йовирбйина пеј. изведен од *йовирам се*

йоврзан, а, о суд — шерпа, грне и сл. крпом поклопљен и канапом околo увезан

йојанац миш или пацов

йојанија човек нечист или поган на језику; или било каква поган

йојанич онај који гони стоку, гонич

йодвржсем се опасати се

йодбелујем попреко, зло гледати некога

йодвијам в. под *завијам* (се)

йодлајам у дечјој игри штаповима — *йййикање* в. оно дете које се нај-краће добади штапом *йодлаја* тј. свој штап стави на земљу докле се добадило да га остали гађају својим штаповима

йодланица боца кроз пшеницу, јако смета при жетви

йодручаък II/ручък I доручак

їдђанці II походе младој тек што је доведена момковој кући (ове речи нема у зони I)
їосверци дангубљење, ишчуђивање без потребе. „Пробди му време у *їосверци*”.
їојаїа стаја за овце ван села
їојаїаџ в. под *домаињаџ*
їоканим понудити некога нечим
їола предња два дела код јелека, позади је *їрбница* в.
їолаїџка прил. лакше, спорије, тише
їолої I/*їнездб* II гнездо
їольвица кљизава, расквашена, блатњава стаза
їолаќ чувар поља, пољар
їомейина плодова постелица код домаћих животиња
їомијаџ пеј. којим се означава онај што не бира храну, ко покуци и поједе и све остатке
їомијбїина в. под *їоальбс*
їоминем проћи без неке потребне ствари. „Живим на *їомињуику*”.
їомотќо пеј. којим се означава онај ко мокри у кревету
їомотљм се појавити се на тренутак једним делом тела
їонадвбџ нужда (физиолошка)
їоноїлавац II/*їуљоїлавац* I пуноглавац
їоодќ полазак, транутак поласка. „Де на *їоодќ* да попијемо још по једну”.
їбї 1. свештеник 2. слеме куће, 3. сноп на врху крстине (17. на крстини, 13. на *їрећаќу*)
їоїќ цврчак
їбџ твор
їоселјаџ скитач по селу, дангуба
їослбн добро ограђена настрашница где леже овце преко лета, п. чини саставни део појате у којој леже овце зими
їосмешим се урадити нешто због чега се човек застиди
їосмешљќ поступци којих се човек стиди
їосмїїам сметати некоме у нечему
їосмїїбїина пеј. изведен од *їосмїїам*
їбсїавци постава код одела
їбсїаї део њиве који се захвати бројем копача или жетелача
їосїџруиће огреботине од теста које остане у посуди
їоїќаџујем гонити овце при мужи да прилазе ономе ко музе

ѝрибѣрем се опасати се појасом, утегнути се
ѝривѣј ремен од јаке коже којим се јарам везивао за *ѝишиѣ* в.
ѝривѣремим временски се приближити неком догађају („жена *ѝривѣ-*
мила” — значи пред порођајем)

ѝриѝрнем загрлити

ѝрид при трампи ствари додатак у новцу за мање вредну ствар: раније
је младин отац био дужан да уз мираз даје и *ѝрид*

ѝриѝѣчина припека, место највише изложено сунцу и заклоњено

ѝриѝрѝи 1. узан пут 2. стрма узбрдица

ѝрисад в. под *воденѝи*

ѝрисѣбљив, а, о себичан

ѝровлачушка узан и низак отвор у плоту кроз који се може провући
само пузећи

ѝромаѝѝиѝам провлачити нешто кроз нешто

ѝронѣсим оговарати некога. „Немѣј да ме *ѝронѣсийѣ* по свѣт”.

ѝрооднѣа пропутовање, шетање

ѝрѣмљак просјак

ѝрошѣѝиушка врста народног кола

ѝрѝвѣјем успевати, напредовати, расти

ѝрѝненѝа } платно или одећа од кучине
ѝрѝнењак }

ѝрѝчка 1. пругић, 2. шара на земљаном суду или хаљини

ѝѝам дисати, дахом загревати (руке нпр.)

ѝѝѝам се в. под *ѝѝѝам се*

ѝѝдѣр отпаци од конопље при млађењу на трлици

ѝѝзав, а, о слец, не види добро

ѝѝзла пеј. изведен од *ѝѝзав*

ѝѝл I/ѝѝлка II дугме

ѝѝљѝас уродица кроз жито

ѝѝѝулѣ в. под *ѝѝѝк*

ѝѝѝулѝк пуцѝлак

ѝѝѝулѝѝк пупавац, врста птице

ѝѝѝѝудѝлѝѝа препелица

ѝѝѝѝкало дечја пуцѝлка од зове

ѝѝѝѝѝа ротква која се бере у јесен и већа је од ротквица које се беру
у пролеће

ѝѝѝѝѝнем разапнути, развући

ѝѝѝѝѝѝѝ в. под *ѝѝѝѝѝѝѝ*

разма́нем одустати од неке намере, посла и сл.
разнема́јујем се пренемагати се, одуговлачити са неким послом
разо́кав, а, о разрок
разо́кла пеј. изведен од *разо́кав*
рајбер гвоздени засун на вратима
рајса́љ врста пшенице
расави́ња се свиће
расади́љћа I/*расада́љка*/II кратак повијени штапић којим се расађује поврће
расеф́љам разбацати
раска́рам растерати
раскль́шам } размицати, откривати
раскђ́шам }
расова рачва
расшо́ка в. под *криву́љица*
расћислим се расплакати се, распекмезити се
расук оклагија
раши́јумим се размекшати се у течности, раскиснути се (нпр. хлеб удробљен у млеку *се раши́јуми*)
рашчевр́љим (се) разбити (се), распући (се), озледити. „Чу се врљим с камен да ти *рашчевр́љим гла́ву*”.
рђа пејоративно ословљавање некога
ред поред обичног значења још и перчин, плетеница косе
резилк велики стид, срам, брука
рејтежак проређена шума, ретка гора
рећија ракија
рецељ ређи пекмез, сируп од укуваних шљива
рид брдашце
ри́шам скакати
ри́шам шутирати
ркам хркати
рко́љ испљувак
рња II/*рња* I ноздрва
ровем рикати (за марву)
ројбожа асура
ројожа́р зубун са уздужним шарама „на *йручће*” в., подсећа на *ројожу*
роднина рођак
рскам хрскати
ру́б 1. поруб, шав, 2. окрајак хлеба
ру́жим грдити, карати некога

рукáйка земљана посуда са дршком као у корпе у којој се носи чорбасто
 јело на њиви
рукóљка II/*рукóљћа* I в. под *йаламарка*
рúс мрва, трун
русá кожна болест, осип
руцáло бас код гајдета
руцáм плакати. „Којí вí је ђáвол та сте се *разруцáле*”.
риá рђа (код метала)

сáбљница баштенско цвеће
сáдрце шипчица у чунку код разбоја — *совéљћа* на коју долази *цeвкá*
 на коју је намотана пређа
сáлаш в. под *йрéсек*
самoжéвник егоиста, онај ко гледа само своје интересе
сáце чађ
сáблаз пејоративно ословљавање некога, али у блажој нијанси од „рђа”
 „У, *сáблазе* један, штó не ўзнеш да работиш некаквó, нéло се сáмо
 слўњаш”.
сáн сан
сáњўјем сањати
сá“сáйем (се) 1. преморити се („сá“сáйá се од рáботу”); 2. уништити („йч
 ме не слўшају дечíштана, сá“сáйáице ме живў”)
сáш саће
свéйтíм осветљавати
свéњница } мањи камен или пањíћ који чобанчад штаповима утерују у
свéњћа } ископану рупу у земљи док један брани да не уђе унутра
свéйка ж.р. свитац
свёркам свирати устима без неког инструмента
свлáчбйина клизиште
свлéчém се склизнути се низ нешто
свóзим довозити сноплé са њива до места вршидбе
сврдел сврдао
сврнем свратити
сéбáм се штрéпати се
седéњћа прело уопште; посебно прело уз ватру кад мину главни пољски
 послови (после вршидбе) обично на *крсйойўйини* в. Учесници су
 млађе жене, а највише девојке (*седeњћáрице*) које уз песму, шалу
 и смех раде ручни рад. Код њих, наравно, долазе и момци, али они
 не раде ништа.
сејбйја власник, сопственик

сѣкнем 1. мало засећи нешто, 2. нагло тргнути, „*на сѣц*“ нешто ишчупати
сѣња сенка, хлад
сѣрѣ дугачка мотка; два *сѣрка се ѿдбоду* испод *навиљка* сена и њима преносе
сѣруша нека трава
сѣћирка нека трава
сѣцам вући, теглити
сиска на тестији — *сибона* — или кондиру ужи отвор кроз који се пије,
 в. *дулич*
сирењарница зграда у којој се прави сир на бачији
сирењарка крпа кроз коју се цеди сурутка из сира
сирење сир
сируйка сурутка
сиѿнак ситна, још неотета гора
сиѿничка в. под *аралица*
скакуѿка ж.р. скакавац
скаѿем 1. иструлети, 2. скапати нпр. од глади, од умора и сл.
скаѿѿина пеј. изведен од *скаѿем*
скѿнем обухватити рукама нешто или некога, сакупити нешто рукама,
 привити на груди
скѿѿам се прибијати се, приљубљивати се уз некога или нешто
скѿѿем стуцати
скљувѿим се укљувчати се, згрчтити се
сколѿубица зулуф
скомѿѿем мрмљати, неразговорно причати сам са собом; дете кад се
 спрема да заплаче „*скомѿѿе*“
скоѿѿе кољча
скорѿвим се спећи се, постати несавитљив
скѿрња штитник за колено од козје коже (обично их носе пастири)
скрѿвим повредити некога да му потече крв
скрежѿило се ухватило поледицу, тек што је почело да се леђи
скриѿѿѿ врста гљиве
скрѿѿам шкрипати. „*Скрѿѿа* са зуби кад се наљути“
скрѿѿав, а, о себичан, шкри
скрѿѿља пеј. изведен од *скрѿѿав*
скриѿѿѿѿим сломити нешто или некога, пребити
скубѿем чупати
скуѿѿим скичати (пас или свиња *скуѿѿи*)
сламѿњача сламарица

- сланинар* } врста птице певачице
сланиношка }
- сланопаја* крушка која сазри са сланом, сланопаја
сльба стубе, лестве, мердевине
сльза суза
сльнце сунце
сльчбилед сунцокрет
сльччишем бити омамљен сунцем, скоро добити сунчаницу
сльчка грана дрвета
слэзем сићи
слэйча пеј. изведен од *слэй*, али се њиме никада не ословљава слепа особа, већ несмотрена, непажљива и сл.
слыва шљива
слви међа између две њиве које нису у истом нивоу тако да с. чини необрађени део површине обрастао травом или трњем
слуњало пеј. изведен од *слуњам се в.*
слуњам се луњати, вуцарати се
слушан, а, о са неким телесним или психичким недостатком
смькнути, а, о неуредно, непедантно обучен човек
смькља }
смькљан } пеј. изведен од *смькнути*
смакнотина }
- смешана* кајмак, павлака
смийам 1. сметати неком при раду, 2. в. под *мейем*
смшан, а, о сплетен, неокретан, неодрешит, несналажљив
смшља пеј. изведен од *смшан*
смрдљуба 1. инсект, 2. птица, 3. синоним за нечисту особу
смущам се в. под *слуњам се*
сносім доносити снопове жита до онога ко прави крстину (уп. *себзим*)
соблечем се свући се
собујем се изути се
савелька II/совельна I в. под *сдрце*
соларче сланик
соленик дрвени сандучић у коме се чува со
сойлийам (се) саплитати (се), запињати ногом о нешто
сойуљ спине
сойулан пеј. изведен од *сойуљ*, слинавко
сбћа креја
сийирим склонити нешто на сигурном месту

сишиџра склоњеност, брига о нечему
сиаџирам се луњати се, скитати, беспосличити
силџиџ плетеница косе, перчин
сибињем притегнути некога (да нешто уради или призна)
сиоревам полемисати, противуречити. „Ја би пред влас станула па би нешто *сиоревала* од рат”.
сиџрбм(а) предл. спрама, уочи
сиџузнем се в. под *свлечем се*
сџбам сркати (чорбу)
сџедорџек средокраћа
сџецало средиште села, простор без кућа где се праве игранке, корзо исл.
сџриџим скочити са неке висине
сџриџам сусретати некога
сџрдџак врста гљиве
сџрџкав, а, о спор, неокретан (човек); неодметан посао, посао који изискује доста пажње
сџрџа стакло уопште, а најчешће разбијени комадићи стакла
сиџвни се смрачи се
сиџари башџиџа стриц старији од оца
сиџеџам се потући се
сиџџџам стуцати
сиџбвна в. под *сиџска*
сиџојџџка гвоздена или дрвена (ређе) шипка на руди од воловских кола углављена на врху (где долази јарам) да не лежи на земљи
сиџојџџи прил. стојећке
сиџрџниџиџе стрџика
сиџрџоџим сломити, поломити нешто
сиџруџа в. под *еџал*
сиџруџар учесник у *сиџруџарџиџиџи* в.
сиџруџарџиџиџина обичај да момци иду на нечијој свадби увече. Они, пошто нису позвани, не седе за столом, него чекају напољу да им се да да нешто поједу и попију. Уколико је домаћин тврдица понекад му и какву штету направе (истерату кола из авлије и сл.).
сиџуџрим се сићи са или из нечега. „*Сиџуџри се* из аутобус”. — „*Сиџуџри се* од таџан”.
сџињем искидати, покидати
субоџињџак човек или жена рођен уочи задушница који, по веровању, може да види вампира

суде прил. свуда
 сука́ља I/сукáља II в. под *расук*
 сука́р в. под *ба̀ница*
 суко́б женска горња хаљина без рукава од клашња
 су́нем (се) пружити (се) руком
 сури́нем (се) оборити (се), срушити (се). „Сури́нула му се кама́ра”.
 сучка́ суварак, суво дрво
 сушени́ца дужи комад меса осушен над огњиштем или у пушници
 су́шина место под кровом, синоним за кућу
 си́еџим поцепати

ша̀вња́н тамњан
 ша̀вра́ удешавање, кињурење, помодарство
 ша̀врали́ја особе која воли да се ша̀ври
 ша̀слица манжетна на рукаву кошуље, зарукавље
 ша̀ћиница врста крушке
 ша̀внина́ I/ша̀мнина́ II мрки мрак, тмина
 ша̀кним слагати на гомилице (при чему се води рачуна и о класификацији)
 ша̀ка́ I/ша̀ко́ј — ша̀ко́ј II прил. тако
 ша̀џам (се) тући (се)
 ша̀ра́јеж јеж
 ша̀скоча́ тескоба
 ша̀икам се губити се
 ша̀иква бундева
 ша̀ил потиљак
 ша̀љкнем ударити песницом одозго по глави
 ша̀љчник в. под *кљ́чник*
 ша̀љца́м } в. под *кљ́ца́м*
 ша̀џца́м }
 ша̀вари́ја плосната дрвена посуда за воду (може да сакупи и више десе-
 тина литара воде), жбан
 ша̀оја́а батина (демин. у зони I је ша̀оја́шка : ша̀оја́ме у зони II)
 ша̀оџило место у реци где се потапа конопља
 ша̀оџв прил. тек
 ша̀равник крпељ. Т. је са ногама и налази се и на говедима, док *бобов-*
њак — *овчица* в. нема ноге и искључиво је овчији паразит
 ша̀ра́к уже од вунене пређе, саставни део *љу́ље* в. или *цеди́лке* в. за но-
 шење на леђима, упртаци
 ша̀ра́кало брбљивац

шрiоџ шљива маџарка (пожегача)
шрендáвил некаламљенз ружа
шрејкá трепавица
шресém се дрхтати (од грознице нпр.)
шрећáк в. под *шбi*
шркáљам (се) котрљати (се)
шрљáк тор за овце, поставља се на њивама после жетве ради гнојива
шрмкa кошница
шроá мрва хлеба, мрвица
шрóвим (се) губити (се)
шрóm спор
шрómша пеј. изведен од *шрóm*
шрóйам 1. лупати, 2. причати без смисла
шрóскaм трескати, снажно лупати
шрóскоӣ коров
шрóшим 1. ломити, 2. крунити кукуруз
шрошiнкa в. под *шроá*
шрујáло отров
шрúчем се бацакати се , превијати се
шуйáн бубањ
шуйáнција бубњар
шуйáм бубњати
шúрам стављати
шурчé в. под *шáсáрче*
шуйтáм нуткати
шуйулица суд за воду од дрвета, лима или рога који се привеже за ногу или о пасу и у коме се држи брус при косидби

шенáр врста танког памучног платна
шеримција црепáр
шијéц тег на кантару
шијáм кихати
шилeр остава, шпáјз
шилaв, а, о килав
шилша пеј. изведен од *шилaв*
шимáм махати руком, позивати руком некога
шијéлншa хлеб или јело тек скинуто са ватре

ћиселина I/*сирке* II сирће. Под *ћ.* се у зони I подразумева и јело направљено од стучаног белог лука, нарицаних краставаца, сирћета, соли и хладне воде, једе се са хлебом за врелих летњих дана

ћиселица куване зреле шљиве па згњечене — *йрешрљане*, ако је сувише кисело додаје се шећер

ћислав, *а*, *о*, нерасположен, безвољан, плачљив

ћишир шећерна репа

ћиџка I/*киџка* II кита гвџа, мали букетић

ћоџав хром, онај који храмље на једну ногу

ћоџша пзј. изведен од *ћоџав* в.

ћорав слеп

ћорча } пеј. изведен од *ћорав*, в. под *слѣйча*
ћорша }

ћосовац I/*кóсов* II кос

ћошѣ ср. р. I/*ћошка* ж.р. II угао, ћошак

ћунац 1. чунак код псћи, 2. сливник на чесми

ћуне ми падне ми на памет, досетити се нечега

ћуџук пањ који вири из земље

убав, *а*, *о* леп

увивам умотавати нешто

увлечѣм се увући се

уводљив, *а*, *о* снебивљив, попустљив

уџршиџиѣ одмах после жетве поорана њива

уџоврим се верити се

уџчим се укочити се

удаџиц удовиц

удумам се за верену девојку се каже да *се удумала* — дала реч да ће се удати за одређеног момка, после чега до свадбе не изилази из куће (по старом моралу)

узимало нож којим се праве дрвене кашике

узеѣрим се учудити се

узирам се угледати се у нешто, забленути се у нешто

улоџав, *а*, *о* непокретан; одузет

улоџавиџина пеј. изведен од *улоџав*

уџиџ в. под *меџѣм*

умриџаља пзј. изведен од *умријујем се* в.

умријујем се исмејавати некога уз истовремено успијање уснама, правити негростојне гримасе

умјусим се замислити се, онерасположити се, бити потиштен

уїла велики страх; кад се дете пристраши води се да му се баје од *уїлу* (в. текст „О болестима и лечењу“)

уїрчим учинити да нешто штрчи (животиња кад накостреши длаку, или подигне реп каже се да је упрчила длаку односно реп)

усїїим се поређати се као ћелије у саћу (код народног кола кад се игра)
усамїасим се олењити се, постати без икаквих обзира према икоме или ичему

усмївам се осмехивати се

усмркнем се усекнути се

усмрцам плакати

усїруїац

усїруїачїи } прил. из места (скочити)

усїурам се наметати се. Кад неко није способан за неки посао, или до-
растао неком друштву каже се „да се *усїура* ко бело јагње на Цур-
цовдњ“.

усїуробїина пеј. изведен од *усїурам се*

усучем (се) усукати (се)

уїруїам затрпати, нагомилати нешто (на нешто или некога)

уїуїшк прил. убрзо, ускоро

учаїкам се наквасити ноге, загазити у воду

уїшїиван, а, о поштен, уљудан

цѣвїїим цветати

цѣклим упорно гледати, наметљиво гледати; бечити очима

цвѣїас, ша, шо животиња са белом пегом на челу

цвркам ојкати, подврискивати на весељима

цврс чврст

цврка 1. цев уопште, 2. цевчица на којој се намотава пређа при ткању

цедїлка четвртаста изаткана вунена тканина отприлике метар са метар,
са два ушивена *їрака* в. на две супротне стране у којој жене носе
на леђима храну или што друго

целївка пољубац

целїенка цепаница

цїброња пеј. изведен од *исцїбрїл* — измршавео, убледео, пропао у лицу

цївнем пустити гласа од себе. „Да несї *цївнул!*“

цївун в. под *бука*

цїнка в. под *соїуљ*

цврѣнка 1. врста шљиве, 2. врста гљиве

цврѣни лук црни лук

цврѣк црв

црѣйња } земљана тепсија у којој се, пошто се загреје на жару и по-
црѣйуља } клопи вршником преко кога се наставља жар, пече хлеб
 крај огњишта

црѣйушиња поломљени цреп или тестија

црѣшња трешња

црѣта покривач у виду ђебета, али се не ваља у ваљавици, в. *љња*

црница 1. врста шљиве, 2. врста земље (често се у клетвама употребљава као *црничка*: „*Црничка* га појела дабогдал“).

чамрѣјем чамити

чайур код виле рог који долази одозго; в. могу да буду са два или три рога а ч. је или трећи или четврти рог

чебрњак в. под *водени кољу*

челадинка врста гљиве

челѣнка чворуга на глави од ударца

чѣмбаба в. под *брајиница*

чѣйка одломљена грана дрвета, али се и од цвећа узима *чѣјка* да се пресади

чѣјвѣрка више запрега упрегнутих у једна кола

чешњ чешањ белог лука

чешљив штиглица

чибирчав, а, о пробирљив на јелу, слабог апетита

чивилѣк чивилѣк

чивилѣк дечја игра погађања: један узме неколико каменчића у руци, остали погађају са „чѣв“ — паран број или „тек“ — непаран

чиним фарбати, бојити нешто; радити нешто

чий, а, о кратких сиса (обично овца)

чийавѣн, а, о исти по лику или карактеру

чийча 1. стриц млађи од оца, 2. име при ословљавању старије особе

чѣлав, а, о са осакаћеном или тако рођеном руком

чудило чудесо

чукам 1. ковати чекићем, 2. млатити орахе или пасуљ

чулумка цѣт са семеном празилука

чуѣр дим

чуѣура дрвена ступа у којој се туца алева паприка, в. *кљцам*

чаколим гаљамити, лармати

чибан дрвени суд у коме тече ракија док се пече

чийкам се дечја игра штаповима. *Чийкање* може да буде *седечји* када се седи а штапом се једним крајем удара о земљу да што даље отскочи, и *шикѣ* када се штап баца руком и при том стоји.

чѣвѣло део рала којим се учвршћује раоник

чомаданче мушки јелек без рукава

шкнуй 1. бачен, 2. несташан, мало на своју руку

шйчем шапутати

шаренó брo коло у коме се наизменично хватају мушко-женско. Игра се ноћу пре него што млада скине вео. Млада се изведе на *дрвник* в., кума јој скине вео са главе — *вал* в., повеже марамом, одигра се *шаренó брo* а онда се младожења и млада утркују ко ће пре да стигне до кућних врата да би у браку био „старији”.

шáйкa пловка

шáшка I/шашáйкa II комушина

шáшлa шашавко, шашавац

шевйтелiја кајсија

шейендёр земљани бокал за вино

шйкало лук (али без стреле)

шйкáње в. под *шйкaм* се

шйльк 1. шиљак, 2. в. под *бардáк*

шшe 1. флашица, 2. в. под *жшйкa*

шлáйaм трапаво газити прскајући себе и друге

шлeйнем ошамарити, ударити

шлййчa пеј. изведен од *шлáйaм* в.

шoлђaм се ругати се и у исто време *умрйивaйш* се некое

шoлђáч пеј. изведен од *шoлђaм* се

шйáрам штедети

шйáрйшaм в. под *койáчка*

шшáкље штаке

шшрáнiа краћи конопац

шшрáйкa отисак стопала

шшрк рода

шшйукнем понирати (за воду); затурити се негде, изгубити се (за ствари или човека).

шђембав, а, о трбушаст

шђемба пеј. изведен од *шђембав*

шђембe I/шкeмбe II. стомак, трбух

шўждав, а, о са честом главобољом, са неком маном у глави

шулe земљана џепна пљоска за ракију

шўшлaк отпаци, све што треба да се почитсти по поду или авлији.

П е т и о д е љ а к

ЗАКЉУЧАК

407. После разматрања говорног материјала у појединим одељцима овога рада могуће је констатовати следеће:

а) У говору Лужнице издвајају се две зоне: зона I, коју чини права Лужница, и зона II, коју чини лужничко Заплање.

б) У зони II се укрштају црте из зоне I и заплањског поддијалекта.

в) Ни зона I није сасвим јединствена. По неким цртама она се може поделити на два говорна типа: северни — говор I^a и јужни — I^b. Говор I^b је по извесним цртама ближи тимочком поддијалекту.

г) Ово је условљено историјским и географским разлозима. Под историјским се подразумева млађе становништво лужничког Заплања, насељено са Косова средином XVIII века у популацијски донекле испражњеном простору. Под географским се подразумева тешка приступачност брдовитог терена који настајују становници који се служе говором I^b.

ЗАЈЕДНИЧКЕ ЦРТЕ ЦЕЛЕ ГОВОРНЕ ОБЛАСТИ

408. Следеће црте се срећу у обе зоне, а нису типичне за целу при-зренско-тимочку област, или одступају од Белићеве грађе:

I. ФОНЕТСКЕ

1. У обе зоне се среће $лѣ < л$ иза дентала. Белић је наводио примере употребе $л$ у зони II. Такве употребе данас нема.
2. У обе зоне се среће $у < ј$ иза лабијала.
3. $Л$ се добро држи на крају слога на целом простору.

4. Контракција финалне секвенце $-a(j)u > u$ у 3. л. мн. презента.
5. Промена $\check{h}$, $\check{h} > \check{c}$, μ се јавља у обе зоне, али је распрострањења у зони I.
6. Групе $-дл-$ и $-ил-$ се јављају на целом простору у неколико радних придева.
7. И по прозодијским особинама овај говор је јединствен. Опозиције по квалитету и квантитету акцента су истрвене, и он је сведен на експираторни удар гласа на местима где је стајао акценат у старом језику. Али за разлику од неких говора ове зоне (призренски, приштински, врањски) овде се јавља акценат типа *жена́*, *деи́е*, *вино́* и сл. Успостављање нових дужина, иако ретко, једнако је на целом простору (*сњá*, *шéсé* и сл.).

II. МОРФОЛОШКЕ

8. Плуралски наставци $-ове$ и $-е$ код именица м. р. које је записао Белић, данас се не употребљавају на целом простору.
9. Распрострањени су деминутиви ср. р. на $-е$ и $-че$ изведени од именица м. или ж. р. (стóвна — *стиовнé*, шерпа — *шерпé*; ашóв — *ашовче*, по́друм — *подрумчé* и сл.).
10. Колектива од именица ср. р. често се образују веома продуктивним суфиксом $-ишија$ (*јарешија*, *иллеишија*, *девојчеишија*, *момчеишија* и сл.).
11. Одступања у употреби именица уз бројеве од стања које је бележио Белић су знатна и огледају се у овоме:
  - а) Именице м. р. уз бројеве долазе увек у бројној форми на *а*, а никада у множини
  - б) Код именица ж. р. наставак $-и$ се среће само код именице *душá*, а без икаквог наставка се употребљава само именица *стиош́иша*.
  - в) Код именица ср. р. нема у употреби старе двојине коју помиње Белић (*двé мéсите*, *ш́ири јушире* и сл.).
12. Збирни бројеви су ретки. Њихово појављивање изискују најчешће именице плуралзија тантум (*ш́иróја ко́ла*, *дво́ја јáсла* и сл.)
13. Глаголски прилог садашњи постоји, али је редак у употреби.
14. У императиву је уопштен наставак $-еи́е$ м. $-иши́е$ у 2. л. мн. на целом простору.

РАЗЛИКЕ ИЗМЕЂУ ЗОНЕ I И II

409. 1. У зони II се не употребљава *д*.
2. $У < д$ иза *ж* и *к* среће се само у зони II (*жyт̄ӣ, кучина* и сл.)
3. Велари *к, і* у позицији испред палаталних вокала *е, и* дају гласове *ћ, ђ* у зони I. Зона II у највећем броју примера не зна за ову промену.
4. *К* иза *ј, љ, њ* прелази у *ћ* само у зони I.
5. Група *иш-* > *ић-* само у зони I (*иченица*).
6. Група *вн* > *мн* у зони II (*одамна, рамно* : *одавно, равно*).
7. У зони II је *чѐро* (: *чѐрко* у зони I)
8. У зони II је *іосӣи* (: *іосје* у зони I)
9. У зони II је *људи* (: *љуђи* — *љуђе* у зони I)
10. Члан се не употребљава у зони II

11. Као последица културне посебности (обичаја, начина одевања и сл.) и у лексици се уочавају разлике. У зони II се срећу поједине речи којих никако нема у зони I. Такве су на пример: *он віка* (у смислу он каже) — еквивалент у зони I је *он дума*, или *каже*, или *вели*; *воіан* II : *ђувечарка* I; *вушара* — *вушарка* (сукња са карактеристичним шарама каква се у зони I уопште не носи); *кишка* II : *іребуља* I; *іођаниці* (походе младој тек што је доведена момковој кући, таквог обичаја и речи нема у зони I); *ірашење* II : *заіришање* I; *роіаља* II : *набадња* I; *цуцумка* : *врчва* I и још понека. А облички је интересантан однос једног броја речи: *кава* II : *кавѐ* I; *кирѐч* II : *крѐч* I; *кришак* II : *крсишеӣина* I; *кукичка* II : *кочичка* I; *лушкало* II : *љуљћа* I; *јулка* II : *јул* I; *шакој* — *шекој* II : *шека* I; *ӣрла* II : *ӣрљак* I; *шашиње* II : *шашиће* I и сл.

ОСОБЕНОСТИ ГОВОРА I⁶ У ОДНОСУ НА I⁴ И ЗОНУ II

410. 1. Секундарно *ц* у прилогу *ӣац* (= *опет*) само у I⁶
2. Партикуле *в* — *ва* (*ӣӯв* — *ӣӯва*) само у I⁶
3. Група *-јк-* > *-јћ-* (*девојћа, мајћа*) само у I⁶
4. Група *-иш-* у *кошчина* (= *кост*) се одржала само у I⁶
5. Наставак *-је* за ном. мн. им. м. р. (*балње, мужје, љуђе, Ципање, Камбелѐвчање* и сл.): додуше, у топономастици и збирним именицама овај наставак се среће на целом простору.
6. Хипокористички плуралски наставак *-ијица* и *-ишица* (*девојчеӣијица, ја̄ӣишица*)

7. Облици ном. мн. л. зам. *ни* — *није* само у I^б
8. Облик ном. мн. л. зам. *вије* среће се само у неколико места говора I^б — она која су на додирима црноотравских села.
9. Енклитички облици акузатива *ћи*, *ћу* (= их, ју, је) срећу се само у три места говора I^б: Радосину, Раков Долу, и Црвеној Јабуци.
10. Напоредо са показном заменицом *иџ* употребљава се и *иџа* само у I^б
11. Облици глагола *знам* по IV врсти (*знајеш* — *знајете*) само у I^б

ЗАЈЕДНИЧКЕ ЦРТЕ ГОВОРА I^б И ЗОНЕ II У ОДНОСУ НА I^а

411. 1. Рефлекс јата *a* у *орá* — *орáси* (: *орéј* у I^а)
2. Синкопа изостаје у броју *чеиџри* (: *чеиџри* у I^а)
3. Антиципирање *j* из *ћ* (*брајћа*, *кујћа*, *срејћа*, *иџрејћо* : *браћа*, *кућа*, *срећа*, *иџрећо* у I^а)
4. Група *-мн-* се одржала у *иџмно* (: *иџвно* у I^а)
5. Група *-мљ-* > *-мњ-* у *земња* (: *зевња* у I^а)
6. Тип упитних реченица образованих упитном речцом *ли* (: *не ли?*, у I^а)

ОПШТИ ОСВРТ

412. Приликом разврставања говора источне и јужне Србије на три говорна типа, Белићу је као критериј простирања тимочко-лужничког говора послужила употреба *ч*, *и* за прасловенске групе **tj*, **dj*. Полазећи од овога критерија он је сва места која припадају зони II сврстао у лужнички говор. Ако би се пошло само од *ч*, *и* и данас би се могла ова зона посматрати као саставни део лужничког говора, јер се *ч*, *и* које води порекло од ових група у заглањскоме не употребљава. Међутим, по другим цртама, а најкарактеристичније су: одсуство *д*, непалатализација *к*, *г* испред *е*, *и*, односно иза *ј*, *љ*, *њ* и одсуство члана, ова би зона чинила саставни део заглањског говора. Али, нити је *ч*, *и* стопроцентно присутно, нити су преостале три црте, изузев *д*, стопроцентно одсутне. На основу овога се могу поставити два питања: 1. припадност ове зоне лужничкоме или заглањскоме говору, и 2. како објаснити и присуство и одсуство ових црта. На прво питање се може одговорити давањем предности заглањској припадности. Дакле, она би чинила саставни део сврљишко-заглањског говора са унетим *ч*, *и*. У том случају Белићева граница заглањског говора би се померила нешто источније и идући

Сувоm планином спуштала би се између Љуберађе и Грнчара и онда продужавала на југ. У давању одговора на друго питање морају се узети у обзир две тенденције: тенденција становништва ове зоне да сачува свој изворни говор, и тенденција његова да се интегрише у лужничко становништво, при чему неминовно долази и до интеграције појединих црта лужничкога говора. Најдаље се у овој интеграцији отишло са усвајањем *ч*, *и*, најмање са чланом.

413. У последње време и у зони I и у зони II присутна је нова тенденција, условљена општом интензификацијом друштвених промена, а то је усвајање књижевнојезичке норме. Она ће у ближој, или даљој, перспективи довести до нестајања разлика у говору ових двеју зона, али и овог говора у целини у односу на прогресивније штокавске говоре. У том правцу снажно делују школа и средства масовне комуникације. Овоме би се могла додати и традиционална покретљивост мушког дела становништва, при чему, не тако ретко, долази до склапања бракова са девојкама из других крајева, што, опет, има реперкусија на језик и непокретнијег дела становништва.

ТЕКСТОВИ

НАРОДНА ПРИЧА

Били два старца како побогу нашиви. Двојица. Па немау деца. А тикве једну њиву насадили што не мож боље да буде. Они узели па брали, брали, брали тиквете. На кола турали. Али једна тиква била здувана. А она рекла: „Леле, дедо, гле каква је тиквава, голема а здувана. Чу ју ритнем”. А тиквата рекла: „Немој да ме риташ, бабо. Узни ме па ме тури врз^е кола”. Она узне па врз^е кола ју тури. Баба тиквуту. Па отиду дом. Па куде да ју остави? А она каже: „Поди црепњу, бабо, да ме оставиш”. Она узне па ју остави поди црепњу. Онџи тикву. Е, били сиромá, сиромá донде. Кат се дигну јутром, кат погледау — има кво да виде: само — какво ти нема: и брашно, и паре, и дрва, и леб, и с леб, и свашто!

А она узела, бабата, клапа бгањ тека на огњиште, а седела и турила црепњу та да пече леб. А из^е тиквуту думало, исподи црепњуту. Каже: „Бабо, да кажеш на dedu да погоди мајстори, па да погоди најубаву кућу да напраји”. А она думала: „Е, дете, ко би ми напраили! Али, дете, немамо паре, душо”. — „Ништа се ви за паре не сеђирајте. Ми како умејемо, само он мајстори и да му даду кључ”. И ништа. Они дњом тека оратили, работили какво работили, кад увечер кат погледају — паре на куп колко очеш. Направили кућу, све уградил, све то лепо, кључеви, све . . . Најсиромаси, а нигде не иду, а двојица били старци . . .

„Бабо, можете ли да идете за царову черку да питате?” Каже: „Сине, ако речеш, че идемо”. Они се надигну та кот цара. Питали. Цар се урекъл, дал черку. Е, че иду за њу. Не, донели дар. Кад донели, дар оставили на клупу, он погледал како преметил, онодел, правил тека, и тој све лепо тека, све гледал. Погледа баба: „Море, дете се дигло — каже — па гледало дар. Мора да има нешто у тиквуту” — думала. Али, узели, надигли се, че да буде свѣдба. Отишли с кола, тупањи, згоде, работе, отишли за њу. Седли сватови. Они узели тикву па турили при сватови. Они јели што јели, невеста се направила у вал, прменила се царова черка. Дошли дом. Туј све вршили адет, мазала врата, грнци там, сипувала воду, свашта . . . Младожења па поди црепњу. Терај — терај, увечер легли

си. Ништа. Јутређн дошла баба, дошли гости, све то лепо. Али баба черку питувала. Рекла: „Сине, како, дадомо те за тикву?“ — „Море, мамо, убав, убав, убав па слнце ти неје дал бог! Слнце, знаш што је слнце?“ Она каже: „Како ја да останем?“ — „Па и ја не знам“. Е, сви си отишли, бабата остала да види зета. Али свечицу узела па усукала. И че да легну младожењата и невестета. А она узела па полк оставила врата и легла си. Кад легли, она узела свечицу а над њи думала: „Лел-ће, лел-ће изедем га, кѡв је убав!“ Кад оно капне от свечицу па на образ му, на младожењу. Она — „У!“ — и полк се изм^акнула па си отишла. Кад он после полк, полк . . .

Море чека невеста једну вечер, море другу вечер, нема. Нема младожења да спи при њу. Нема никакѡв да дођи. Она како че, што че, па се надигне па отиде при матер и при башту, при цара и при царицу. Каже: „Убаво си ми, мамо, направила!“ — „Зашто?“ — Каже: „Никакѡв га нема. Еве три-четри вечера не долази да спи“. — „Па куде је?“ — „Па и ја не знам. Нело, каже, де ти да ми направиш железни опѡнци и железан штап, па има да одим, да одим, да одим јега га најдем“. Она узела тоѡ, направила штап, направила воѡ опѡнци, и надигне се од овчара на овчара, од свињара на свињара, од овчара на овчара и нашла га. Али ко че га познаје? По белегу га познала. Каже: „Па ти си, бре!“ — „Ма какѡв сѡм ја?“ — „Ма ти си, каже, бил мој човек, а са неси!“ — „Ма јок, каже, несѡм!“ „Орагли цел дѡн, и све он завртал на газду, туѡ онодел, торбичку . . . „Ма, каже, гладна саѡм“. — „Па, каже, ако си гладна ја чу ти дадем лебѡ“. Он узне и даде воѡ лебац. Појела. Али, вѡч стѡвнило се, трѡбе да си иде. Она думала: „Леле, леле, куде це ја денем?“ — „Па, каже, куде знаш. Зашто ти да си пристала на матер да тоѡ урабѡти, каже. Мати си ти је за кабат“. — „Па, каже, где чу ја? Ја чу довечер при теб да спиѡм“. — „Јок при мен, како причаш? Тоѡ си ти је матери за кабат, Заврни се, каже, натѡм“. Она се заврнула и он ју дунул и она преди царова врата падла. Дотле знам, одотле не знам.

Вукана Јовановић, 74 г., неписмена, БРАТИШЕВАЦ

О ШАНЦУ

Има око деведесѡт године како е правен. Њѡга јеправила цѡла Србија. Таѡ Шанац. Чѡк су из Ужицу дођили. Там ја идѡ у Ужицу, у Ивањицу идѡ. Па пре пешѡс године — море, има си десѡт — како ја идѡ. И онда они причау, оваѡ, говѡре при мен: „Где си ти, одѡкле си?“ — Рекѡ: „Ја сам из Бабушницу“. — „Па ти си, море, близу до Јеремѡино брдо“. — Рекѡ „Близу сѡм“. — „Па има ли Шанац туѡ?“ — Рекѡ: „Има“. — „Е па, вели ми смо правили таѡ Шанац. Србија га е радѡла“.

Па кад је почет ѡга је правил, прѡво га почѡл краљ Милан. Да, почѡл га је он, краљ Милан је бил. Са не знам које године тоѡ бѡше. После Турци кат су изишли онда је он наступил та правил таѡ Шанац.

Али правил га за годину дѣна. Па он умре. Па његов син Алексанѡар, он је га довршил друге године. Та две године је раѡен Шанаѡт. Пуње две. Е, туѡ су доодили из^о цѡлу Србију. Па су камење носили на коњи овамо из Модру Стѡну. Онда, туѡ се тѡша камење, и има који раѡе мајстори, а друђи па копали рѡвови — ти си виѡѡл рѡвови ѡколо, два рѡва наоколо свѡ. Е, кат се заврше рѡвови, онѡ па овѡе по њиве пирак трава имаше, ониѡ доѡде: једни дојду па пирак носе горе, па они ѡду нагоре, друђи па озгор ѡду, те пирак па по зевњуту укопују да се оперињаѡи, да се не свлаѡи зевњиштето.

Ја знам кад бѡше војска на Шанаѡ. Пре петнаѡсте године. Имаше једна ѡѡта. Па имаше пѡѡта. Јеремија кѡчка имаше једна, а ѡпасна пѡѡта и друга имаше две-три. Малко ли се појаѡиш одсѡде до шумаѡан, кат се стѡгну озгоре, брѡ, има да те живѡга изедѡ. Тѡлко гадна бѡоше пѡѡта. Али ми браниште имаомо до Шанаѡ. Е са ми јаѡимо на команѡира горе, таѡ штѡ је команѡир ѡѡте, те он наредѡ те вржу пѡѡта та сечѡмо горѡ. Инаѡе не смеѡемо да пријѡемо. Докаруѡали су за туѡ ѡѡту лѡб из^о Пирот оди трећи пѡк. Там па трећи пѡк бѡше. Онѡ оди трећи пѡк таѡ ѡѡта се одвојила овѡе, а трећи пѡк је у Пирот. Отѡд докаруу слеѡовање туѡ.

Имаше једѡн магаѡин топови. Па имаше једѡн магаѡин топовска мунѡиѡија. Пѡн магаѡин позаѡи. Отѡд, а овамо сѡбе су билѡ за војску, а посаѡи имаше пушѡана мунѡиѡија, топовска . . . Е, они туѡ се као бојаѡи од Бугари. Затѡи су направѡили тоѡ утврђење. Ел Бугари ѡѡе да нападну оди Зѡѡнци. Саѡ овѡија ко пронашли да направѡ Шанаѡ, и направѡили га. Тако ако нападну Бугари ониѡ одѡтле бију. Има паѡ па бију: а на овѡиѡ страну, а на туѡ с топови. Али Бугарин неѡ нападѡл пре петнаѡсте на Шанаѡ. Они су нападѡли на Пирот. Али петнаѡсте године и овѡе на Зѡѡнци. Али трећи позѡв, трећи позѡв је билѡ туѡ. Па Бугари нападну. А имаше берѡанѡе пушѡе. Берѡанѡе, несѡ караѡини него берѡанѡе. Олово му метаѡ^т. И бѡше се туѡ наѡи и Бугари. Од Зѡѡнци па наѡи Стрѡљѡ имаше Таламбас рѡд. Па ми глеѡамо тека од Цѡганску сѡнѡу. Онѡ кат се учуриѡло од берѡанѡете пушѡе. Кад Бугари, брѡ, ониѡ заѡзну понештѡ и барјаѡичи белѡ туѡре. Онѡ се виѡи од наѡиви рѡд. Али наѡи бѡоше укопаѡи рѡвови, направѡили коѡко, мѡжда има триста метара рѡвови. Па заѡрили озгоре понапред, па ѡнда маскираѡи сас граѡак, па зевњу озгоре. Онѡ па бѡе има па граѡак коѡко ѡѡ. Али ѡтвори сѡмо два имѡло: једѡн ко одѡѡе ѡтвор, а друђи па озгорњу страну. И з Бугари се бѡше туѡ. Кад Бугари неѡкаѡ на јѡриш, кат си ударѡше, брѡ, наѡиѡи не мѡж^ш се извучѡ. Јер треѡа ѡтвори да има на више мѡста, а не . . . Па коѡи су билѡ поѡлизо овамо и там, ониѡ излѡзѡ, а коѡи су билѡ поунутра свѡ ѡи бѡоше Бугари поѡили. Али после неѡа војска. Малко ѡстѡли. Остѡли сѡсвим малѡ. Изѡиѡени. Ониѡ баѡанѡети, и наѡи имѡоше баѡанѡети, баѡанѡети — тоѡ мѡжда не знаш? Онѡ дојѡе троѡглесто, а дѡго овѡѡко, па ѡнда шиѡѡаѡо, а на пушѡку се натѡкне. Та бѡоше, брѡ, Бугариѡи свѡ сѡс тија баѡанѡети . . . Заѡланѡи свѡ изѡинѡше там. Заѡланѡи су веѡином, а наѡи маѡе. Наѡи су тѡг пођинуѡи Таѡа Клуѡчарѡв, Јѡѡан Ђѡирѡѡи, не знам јѡш тамѡ, али малко пођинуѡи. Бѡѡи от краѡ па извѡкли се та побѡгли. Али коѡито там, онѡ пуно изѡстѡли, не могли да се извучѡ . . .

Докараше послегњу одбрану ис Стáру плáнину. Послэгња одбрана дојдѣ. Па јелечегѣја белá. Стáра тоѣ ношњá. А нѣмаоше трѣћи пóзив војничко одѣло, нѣго сáмо Русѣ им бѣоше пратѣли грúдњаци. Ко памуклија, али овдѣ се преклáпа; а нѣма рукави, сáмо туѣ преклáпа се пóд мишку, и текá. Једни дрѣце донѣли длѣђе. И туѣ Јанáчко командир, командáнт ис Палáнку. Он топови веч ѣма, али нѣма коѣ да гѣца с њѣ. Па: „Брѣ, ѣма ли, кáже, некѣ нишáнција од вáс?“ А једѣн: „Јá сам, брѣ, нишáнција” — а стáр прѣко седомдесѣ гóдине. — „Сѣди, велѣи, при топ, инáче Бúгари че дојду да ни побѣју, и нáс”. Он сѣдал, а стáр, не мóж да бѣга, па сáмо: „Дáјте, рече, штó пре муницију” — онó ѣма прѣви додавáч, дрúги, додавáју штó пре. Та моѣ баштá прѣчаше, рече: „Кат почѣ да бѣје, одбѣмо, рече, Бугарѣти”. Али њѣг стрá. Ақо не бѣје не мóж да бѣга.

Никодија Тодоровић, 73 г., 4 р. о. ш., ДОЊИ СТРИЖЕВАЦ

О ВАМПИРИМА

Једанпúт отѣдемо јá и, етѣ, брáт ми у воденицу. Јóш смо билѣ заједно. А онó в деница неѣ долѣко, еј овдѣ овáм. Нáша си. А месѣчина. Прóлет бѣше. Месѣчина као дѣн. И јá узѣ, искáчамо из воденицу, и јá с кљúч заврчујем да заклóпим воденицу. Брáт кад ме дрúсну: „Бѣж, брѣ, бáте, енѣ Лепóсовѣино миничѣ?” Јá брже кљúч довану, турѣ у дѣп па — у! — јá док да се обрнем брáт утѣкал долѣко. Јá трчи: „Ма гдѣ е, брѣ, велѣим, миничѣ?” — „Енѣ га прѣко градѣну рѣпа!” Товá, а инáче вапирѣ, какó да ти кáжем, и дѣ^анѣс ѣма. Онó вапирѣ смо свѣ готóво, али па тија штóто вапирѣ чѣне штѣту — ѣма. Мојá сестрá умрѣ шѣс трѣћу гóдин куде Блáговести. Свóѣ врѣме. Да ли бѣше пред Блáговести, или по Блáговести — умрѣ. Тóлко шпирѣцовѣ је онá добила, тóлко чúдо, тóлко, коѣ знá ко́лко. И отóмо на четерѣсницу. А онó при крѣс, кудѣво е крѣс, а онó — еј, рúпа текáјете. Искочѣла до гóр. Јá узѣ па згазѣ, згазѣ, згазѣ, згазѣ — че дојду на четерѣсницу лúди — да не глѣдау рúпуту. Згазѣ, згазѣ — а јá бѣо сáм. Штó си несѣм отишѣл и јá тáм? Дојдоше лúди тóвѣ, работѣмо како работѣмо . . . Брѣц, кáда си, брѣ, отóвѣ некудѣ ме некаквó úвѣну, та, брѣ, сáмо да . . . Турѣше тóвѣ текá овó-онó, па у једѣн таѣѣр ѣисело млекó. Али је билó по Велѣгден. А пáнтим товá: ѣисело млекó. Дојдѣ једѣн из^о Тѣовѣ^иц, тóвѣ рóдѣина. Рекó: „Де, брѣ, сѣдни — онó голѣм кáмик — де, брѣ, сѣди ти на полов ѣн, јá чу на пóлов ѣн”. Онáја, свекрѣвѣ штó е, и онá отóде, та у онѣја таѣѣр. Кусáмо га, брѣ, та свá пóсле да пóмремо. Брѣ, каквá је рáбота тоѣ, свá да пóмремо? Поболѣмо се. Онѣја лежáше и дѣгоше се, а јá, отóвѣ какó ми е билó не знáм. Не вољáе. И текá, и текá.

Па дошѣл в ѣд сѣн, уѣѣа. Кáже: „Брѣ, запáлимо гасáрче — онó нѣмаше струја јóште, шѣсѣ и трѣћу гóдин је билó — запáлимо гасáрче па тóримó на срѣт собу. Па тáта спá тáмо у крѣвет, у једѣн, а јá и Стáна, кáже, спимó овáмо у дрúѣи крáѣ, у дрúго ѣошѣ. А онó, гасáрчето, запáлимо га, онó горѣ-горѣ, тиѣе; кáже, брѣ, овáк речѣ: оп — и угáсне. Нѣ га запáлимо

пајц. Оно, каже, нема-нема, па тиће: оп — угасне. Бре, нана га гаси” — он текá ми прича. — „Бре, рекó, Бсћо, овде нема никад ништа, али мене, ви сви знајете да који смо кусали у тија тањир, да смо одболували”. Они су одболували и прошли, а ја сь^м настави́л. Неце ми добро. И текá . — „Много па пути, каже, она си пајц текá. Дојде и текá рече”. — А сна́та па, покојна Стáна, оно свóнци наkáчени у ћилерче, трém, таквó га ни зовемо, ћилер — óставка једна. Сá су шпéзи. Наkáчени свóнци на цивилџк, а она: дрн, дрн, дрн, дрн, дрн. — дрн, дрн, дрн, дрн, дрн, а таја Стáна: „Нане, па поарно, поарно да чујемо!” Она кад њи приклíма. Оно се не вíди ништа, а приклíма њи. Текá каже. Приклíма њи, и, каже, они притрéпу. И текá, текá, док се изгубíла. И то верујем да је. Да има. Тóџ има.

А имаше једн Јóса Бошкóвић, Чéдин баштá, бре, бре Брáнчо. Е па знајеш га, какó да га не знајеш. Он кáже: „Јá мóгу змију да вíнем и ништа ми не́. Нíти ме она дíра. А, каже, и вíдим, кúме — нí смо и бацéви, и кúмови, и трíста . . . , млóго смо и жéвљили — вíдим, каже, кат се батíше човéк. Јá га вíдим. Он се ствáра: а на мáчку, а на кúтре, али већíном, каже, на мáчку се ствáра. И, каже, јá тó вíдим. Отó јá у Сурачéво, каже, умрл ми пријетелъ, на чéрку дéвер. И јá отó, каже, онэм. Нíшта. Кáт, каже, изнесоше га та пóп појá, читá му. А оно, каже, мáчка óди, па ко пóпат че да поé и мáа тóвz, каже, а мáчката бéше на сандџкат па рíпуну па еј онамо чúчну нá страну и глéда, каже, у сандџкат. Мáчка, каже, нíшта дрúго. И, каже, текá терá-терá, óпоја пóп, áјде че га тéрамо у грóбишта. А оно, каже, íде по, еј, али не íде, каже, по човéпи, нéго еј на стрáну. Текá, каже, íде и текá. Па тíће дојде, каже, па рíпне па на сандџкат чúчне. Кат чúчне на сандџкат, каже, оно влóвити пó се запíњау. — Оно нанагóр ли је билó, бém ли га, не знам. — И текá, íде на грóбишта. Нí га, затрупáше тáм, дојдóмо дóм та, каже, чинíмо адét каквó трéбе, áјд јá ци íдем, вech се ств́ни, долéко је Дучéвци. Чу си íдем. Áјде, каже, јá áјде-áјде, тíће — осрнó се: пријетелъ íде по мене. Мáчката íде. И јá, каже, ништа, ништа, сáмо си íдем, тојáгу у рúће и áјд. Áјде-áјде, áјде-áјде па ка(д) дојдó овде на Ливáђе, Брáне, — па че вáне долíну, нéче да íде уз Лíшков дéл уз^о пúт, нéго уз долíну, пóнаправо уз ливáде па нагóре, — та, каже, дојдó тóвz нагóр уз бáруту: Мá, рекó, бре, пријетелу, мá штó тóлко обикаљаш? Áјде сас мене, па ци íдемо зáедно. И, каже, изгуби се. Вíше га нема”. И по тóме верујем да и дáнас има тó.

Бура Живадиновић, 79 г., неписмен

ДУШЕВАЦ

О СВАДБАМА

Билé смо дéвóиће. У сукна́. Па шамíје. Па свéнџи опънци. Па врце. Оди козú врце. Па кад заíграмо — дур дéвóиће!

Кáда дојде врéме да се жéнимо, да се удéвzмо, па се кријемо од мајћу, од баштú. Да не знаé кугá јá волим, с кугá јá врéвим. И угóворим

се. Дóјду вéчером свéкр, свекрва, дарују онí мéн, ја њí. Пóсле отíду. Пóсле за двé-три нéдeље не излázим нíгде от кúђу. И пóсле прáймо весéље. Закóљу овнá, донесу гóре, мóј баштá спрéми. За ручк бóјду гóсти, напрéвимо весéље. Já невéста у кóла, волóвска кóла. Једн вóди и невéста и дéвэр у кóла. И вéнчамо се. Врнемо се. Свдéва свáдба, пуна сóба свáдба . . .

Невéсту кáда доведу па свекрва изнесé сíто са жíто. И невéста врља жíто. У њéг с'íдсно хíтка, бонбóне, шíћер и сítне пáре. И она врља. А двé поју. Кáже: Не врљај, не врљај, невéсто, не врљај жíто, неси га жéла, неси га врла; дéври врли, јетрве жéле, не врљај жíто — Двé поју кад врља невéста. А сá не поју. Сá нумеју. И сá — невéста се оженила, прé мéсeц дýна за момчé, ошлá па пóсле прéве. А онáк је билó: невéста кад улáзи у кúђу, о, товá је билó! . . . За цéлу гóдину се пáнти товá кáкó че да íде напредлк. Невéста улéзла у кúђу.

Е накóнче, знајеш, íсто кá(д) дóјде невéста и кá(т) товá поју и донесу мúшко детéнце које е из вамíлију. И она га пољуби у обрáз и даде му дár и дóбро га исплúска по обрáзи дск се не увáка. Кад^т се упиштí детé она си отíде, невéста, а детé улéзне у кúђу. И пóсле невéста прво замáже с мéд гóре, па доле на прáг, па овáк на ћошé, па овáк на ћошé. А свекрва брише сас крпу. С чíсту крпу.

Јутрeдн па дóјде ми из баштú гóсје. Шéсé дýши, седомдесé. И дáвамо дár: кошуље, чорéпе, пешћирí, јастгци, свé таквó старинскó. Дáвамо на овú родú гдé сьм дошлá. Свé њí подáримо: кућáни и њíну фамíлију којí су пóзвати, то свé подáримо . . .

О БОЛЕСТИМА И ЛЕЧЕЊУ

Тýг нејé имáло тóлко бíш лúди да болују. Сá ти слéпо превó, сá ти свáкакве болести. А тýг нејé имáло товá. А мрлó се је. Пó се е мрло. Залeжí си, заболí га мешíна, ув'взу му пúпак сас грне, сас еднó-дрúго и умрл човéк. Нејé се знáло лéкови. Пр'врже се превó сá човéку, отíде, аперíшу га — óди си. А напред: пр'врже се превó — óдма мрé. Текá е нáрод болувáл. А кá(г) детéнце затéра бс'пће, мађна му даде медк, даде му хíселко, винцé, натáм-новéм, поугрéва га, онó се исíпе. Сá óдма при лекáра íде. Текá е билó. Децá: свíнсци оп'нши, нéма гáче, нéма нíшта, кошуље, прóсто је билó. Сá е па сасвím дрúкше. У мојé врéме текá е билó.

Бáјáло се от стрá. От стрá се је бáјáло. Товá стрá и úпла тóј е једнó. И íду при бáбу тáм те бáје с пéпел. С пéпел му бáје. И врља на дúвэр пéпел. Ако се залéпти на дувчр'т пéпел — úпла е. Пóсле острúже от пeпл'т о(д) дувчр па у чáшу с вóду и даде му та испíце. Е, íма кóе се лежí оди првéни вéтр, једнó-дрúго. Жéне лéче св'с хíсело млекó, морузно брáшно. При дóктура се нé íшло. Женé бéру трáвће и лéче се. А при дóктура се нé íшло. Али тéј трáвће јá сам заборавíла, дéк јá сá товá не

рабóтим. Зна́м, ма́јка ми бе́реше тра́вље. Сва́какву тра́вку зна́е ко́ја е за каквó и ко́ја се какó зове. А ни са това́ ману́мо. Има тра́вље за оди ба́пље, ете́, жлѣта трава́ има за русу́, руса́ у зову́. То́ј руса́, зна́ш кад излѣзну не́ке вуче́ по чове́ка такó, па га опсипе, па га ле́чи боа́ђи до́ктур, ле́чи — не мо́же, руса́. И не мо́же, не́ло да иде́ при жену́ ко́а се зове Стоја́нка. И ўзне се́ме конóпно и сажва́че га са зу́би и за́прсне га и оно́ оздраве́је. А са све́ код лека́ра.

Нада Пејчић, 66 г., неписмена, СТРЕЛАЦ

О ИСХРАНИ

Има́ла сь^ам сна́је, бра́ћу, ма́јку. И то́ј ко́ чемо? Сва́ри се кúпус у о́нија лóнци, грнци што пра́ви је́дн у о́ноја та́мо. Грнци, земња́но. То́ј има тека́ете, че си нату́рамо на со́вру, на аста́л. Има́ли смо и со́вру ову́и ма́лу кад има деца́ по́више, па тѣг ма́ле столи́це, па се́днемо. Тронóшке, не́је ко овóј да се изврне сьг ба́ба. Е по́сле сьм пости́гла, отишла́ сьм у ја́ку за́другу. За́друга ве́лика. Исто тека́јете со́бра, кúпус, пасу́љ, што велé гра́ там по о́ној, па тѣг је́ла си и от кромпíр напра́вимо на љувéч. Таквó је се је́ло. Па млекó, па сýр. Сто́ку смо чува́ли мло́го.

А за здраве́је, ви́ше здраве́је има́ло не бо́лѣво. Сво́ј е сьг мло́го бо́ливо. И мло́го ра́зне бо́ље има. Ово́ј не́ било напре́дг. Ја́ се чу́дим с је́дење. Де́цу си има́м, сна́је, уну́ци, пара́унучета има́м, шес ли су, се́дом ли су? Све́ тека́јете. То́ је па дру́кше сьг живóт. — „Па какó је, ба́бо, ти си по́, ма ти си по́здрави́ од нас?“ — „Е па мо́ж да сь^ам, сине. Мо́жда сь^ам по́здрави́“. Не мо́гу сьг да зна́м. Де́ да ви́димо. Сьг ја́ мислим ова́к: ви́ мло́го дру́го сьг зна́те да је́дете, да пи́јете, да о́ноја . . . Ми несмо́ зна́ли. Сьг не́ке сала́те се пра́в, сала́цин да се ту́ра у сва́што. Ја́ мислим ти́ја сала́цин да је отров, о́ни велé: не́, при́јатн. Добро, ако е при́јатн, тека́ е, а́јд не́ка бу́де тека́. Исто за је́ла. Тѣг ми ко́је смо пра́вили, о́ни сьг нао́де ману́. Њи́но бо́ље. Е па ја́ мислим да је њи́м исти́на бо́ље. Мене́ си је па о́ној било́ бо́ље. Мена́ је при́јатно било́. Ја́ ўзнем, сьг о́старела́ сьм, квó је мене́ добро́: парада́јс и пшри́ка. И ка(т) то́ј поје́дем мене́ добро́. А не́-му не́, то́ј не годí. Си́н си ми до́јде. Ка́же: „Ма́мо, па шта́ ради́ш? Па је́ц ово́ј је́ло?“ — „Па не мо́гу, си́нко“. А зашто́ не мо́гу не зна́м. Да ли сьм сьг обо́ле́ла, да ли сьм о́старела́, не зна́м.

И тека́ је било́. Сьг, да ли смо греше́љали она́к, да ли смо згаца́ли, да ла́ смо мло́го буда́ле били́, да ли су про́сти љу́ди били́, какó је, не зна́м.

Драга Благојевић, 78 г., неписмена,
БРЕСТОВ ДОЛ

НАРОДНА ПРИЧА (одломак)

Једна баба текá имáла једно унученце. А сиромá си билí, у слáмњу кúћицу седéли. И оно дрáво, дрáво. Баба га променеу́је, крпи га, оно све дрáво. Она реклá: „Сине, како, не мóж да остáнемо тако́ живí, но áјд да те вóдим негдé да те дадém на некí занатк”. А он рекъл: „Па áко, бáбо”. Она га окупé и попремéни га, па га вáне за ручíцу, оно то-јáшку, па ишли́ пúтем, ишли́, ишли́ . . .

Оно ђи срéтне једн. Премени́л се лéпо, мáшна, шиши́р. „Добар дáн, бáбо?” — Она: „Бóк ти помогáл, дéте?” — па овéк тúри рúку, не вíди бíш добрó. Кáже: „Кудé, бáбо, вóдиш то́ј унуче?” — „Сине, вóдим да га дадém на зánат. Сиромá смо, па нéма квó да једéмо, нéма квó да пи-јéмо. Па да нау́чи некí занатк, да íма лéба^ц да јéдне и да се ору́жа”. — Кáже: „Бáбо, дáј га мéне. Já чу га нау́чим”. — „Па добрó, дéте, да ти га дадém”. Али оно билó ђáвол из мóре. И ништа. Бáбо дадé унуче. Па га не пíта кудé че да бúде да га нáјде некýд да га вíди. Па си бáба се врне пá у ону́ј коли́пку да си лежí кудé су си лежáли.

А он одведé га до мóре. Кáже: „Áјде, рíпац!” — А оно: „Не смém” — „Ма рíпц, брe!” — „Не смém”. — „Ма како не смéш?” — вáти га он за ши́у па кад га гúрне у мóре. Па га водíл, водíл . . . , кад оно у срéд мóре једна кúћица. И тúј он отворí кúћицу, па га ђúшне на врáта, па затворí врáта и отиде си. А оно поглéда, оно трí детéнци седé уз^о ку-бéнце тúј. А оно сéдло па разглешувáло овáко. А оно чивилк íма па кáпе накачене на чивилк. А оно рекло: „От кт сте вí овдé?” — Кáже: „Мí смо од одáмна. Па ће нáс веће да пúшти, а тí íма, кáже, по нáс гоцá да бúдеш”. — „А он рекъл: „А овéј кáпе заштó су?” — Кáже: „Че ти кáжемо и то́ј. Он íма да те учи, учи, учи, учи па кад рéкне: знáш ли, а тí свé да вíкаш: не знáм, не знáм. Ако не знáш, кáже, он че те пúшти. Ако знáш он че те уби́је и кáпу че ти овдé тúри. Че те удáви”. Ништа. Оно́ј детé запантíло то́ј. Он пуштíл она́ј децá па си отишлá, а оно сáмо остáло. Он га учил, учил, учил и питувáл га текá: „Знáш ли, дéте, знáш ли, знáш ли?” — „Не знáм, не знáм!” — Али једног дáна он рекъл: „Кад не знáш” . . . , он отворí врáта па га гúрне. Али оно тúј имáло једна шáренá тојáшка, па му тáц децá реклá: „Кад бúдеш . . . тí ову́ј тојáшку скрши́ па турí у појес”. И оно скрши оно́ј па тúри у појес. А он како га в.ти за ши́ју па кад гúрне од врáта у мóре, оно се сéти па ўзне ону́ј тојáшкy п. кад удáри оно се мóре пресьне и направí му пúт. И оно по онíја пúт пројде и излэзне на обáлу и отиде си . . .

Зорка Гроздановић, 72 г., неписмена, ЗАВИДИНЦЕ

О НОШЊИ

Вутáра пребрáна, па нéма, сíнко, како сýг штó се пребíра и ко сýг, но тúримо лопáтицу па у испéгламо. Угоримó лопáту па у пéгламо. Па се тýг, дéте, облечéмо. Оно си и тýг имáло . . . Па тýг косá, то́ј су редóви,

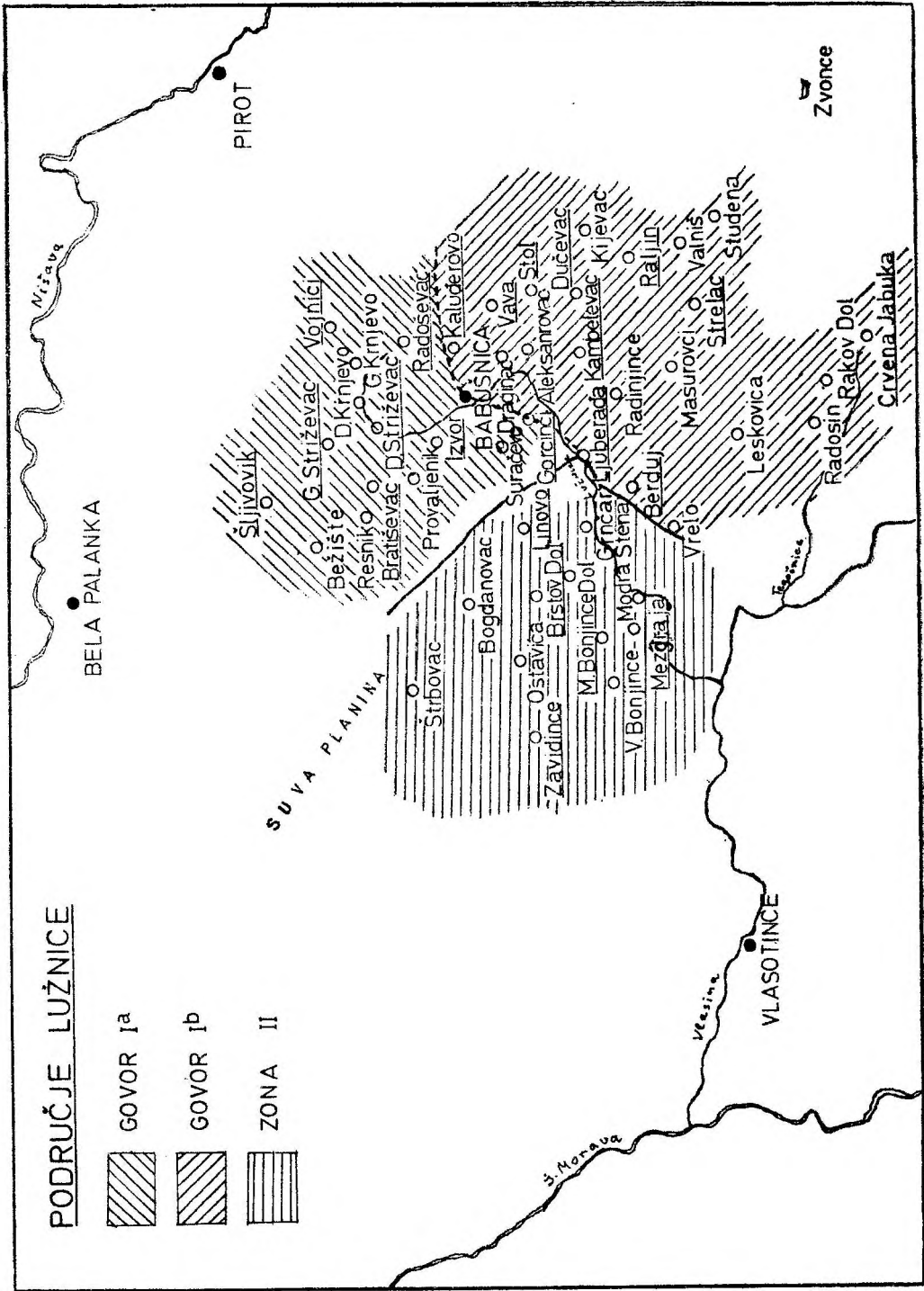
тој . . . Сѣг велім: леле, дѣте, голá чу да отидем, без° косу. Сина íмам, човѣка íмам, нѣче ме познау — причам си ја. Па тѣг, дѣте, узнемо па се подвржемо. Па китка ѣдна туџ, ѣдна овак како посади. И текá. Оро, дѣте, íграмо. Па длѣге вутáре, па е свѣ другојече билó. Тѣг је млого уштивно билó. Поштѣње! Вутáре, па кошúлка, па јелѣк, јелѣк па се прибѣремо текá. Па опѣнчичи на нóге. Чорáпке црнѣ, коá умѣе да шáра на перó, која не онá си па онáк, и текá. И закíтимо се и, бóже, девóјка та татлí. Ни се, дѣте, трљамо, ни се мучимо, ни ништа. Прóсто. Несмó зналí. Несмó како сѣг се стављáли, па си од еднó о(д) друго па се учѣ, па знају и орату, и ношњу и при човѣка када пријду.

Нај ми је мило на Трнóвицу да íдем у Брестóв Дóл. Да се премѣним и да íдем у Брестóв Дóл. Млого íгру. Младиња па íдемо да íграмо. Девóјке, мóмци. Увáтимо се, íграмо, íграмо. Онó што ви казá ја, канíчке напред. Али моја канíчка, несъм ју закачíла, но се откачíла. мангуцíја. Леле! Па ништа, велím, откачíла се — откачíла. Па си заkáчимо, па игрáнку, али ме притíку заштó ју несъм цврсто врзáла, но се откачíла мангуцíја. И текá је билó. Друга ношња, друга оратá, друга проодња . . .

Сибинка Глигоријевић, 78 г., неписмена МЕЗГРАЈА

НАПОМЕНА:

Сви текстови су преписани са трака. Наведени су без икаквих измена, једино што је из текстова које причају мушкарци изостављено неколико псовки (у овом говору жене не псују, бар оне старије; оне куну — али богато).

СПИСАК СКРАЋЕНИЦА УПОТРЕБЉАВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Alexander, Торлак R. Alexander, *Torlak Accentuation*, Verlag Otto Sagner, München, 1975.
- Барјактаревић, Прешево—Бујановац Д. Барјактаревић, *Прешевско-бујановачка јоворна зона*, Врањски гласник, 2, Врање, 1966, 173—218.
- Барјактаревић, Нови Пазар—Сјеница Д. Барјактаревић, *Новопазарско-сјенички јовори*, СДЗб XVI, 1—177.
- Белић, Галичник А. Белић, *Галички дијалекти*, СДЗб VII, 1—349.
- Белић, ДИЈС А. Белић, *Дијалекти источне и јужне Србије*, СДЗб I, I—CXII + 1—715.
- Белић, Историја сх II/1 А. Белић, *Историја српскохрватској језика* књ. II, св. 1: Речи са деκлинацијом, Београд, 1972.
- Белић, Историја сх II/2 А. Белић, *Историја српскохрватској језика*, књ. II, св. 2: Речи са конјугацијом, Београд, 1973.

- Белић, Фонетика А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика*, I, Фонетика, Београд, 1972.
- Богдановић, Бучум Н. Богдановић, *Говори Бучума и Белој Пошочи*, СДЗБ XXV, 1—178
- Бошковић, Уп. грам. Р. Бошковић, *Основи ујоредне драматичке словенских језика*, I, Фонетика, Београд, 1977.
- Вук, Рјечник Караџић Стеф. Вук, *Српски рјечник*², Београд, 1969.
- Вуковић—Брозовић—Пецо—Вујићић, Упитник J. Vuković, D. Brozović, A. Peco, D. Vujičić, *Упитник за испитивање босанскохерцеговачких говора*, ВHDZb I, 341—407.
- Вуковић, Историја сх I J. Vuković, *Istoriја srpskohrvatskog језика*, I dio, Uvod i fonetika, Beograd, 1974.
- Георгијевић, Топоними С. Георгијевић, *Топоними, етимологије и књижевности околине Бела Паланка, Пирот, Димитровград и Бабушница*, Пиротски зборник, 3, Пирот, 1971, 199—204.
- Златковић, Лужница Ђ. Златковић—Милић, *Зла времена* — монографија Лужнице, Бабушница, 1967.
- Ивић—Грковић, Полугласник П. Ивић и М. Грковић, *О почетама замене Полугласника са А у ћирилским сјоменицима*, ЗБФЛ XIV/1, Нови Сад, 1971, 53—59.

- Ивић, Репертоар
 М. Ивић, *Репертоар синтаксичке проблематике у српскохрватским дијалектима*, Зб-ФЛ VI, Нови Сад, 1963, 13—30.
- Ивић, Дијалектологија
 П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Нови Сад, 1956.
- Ивић, Галипољци
 П. Ивић, *О говору Галипољских Срба*, СДЗб XII, I—XXI + 1—519.
- Ивић, Инвентар
 П. Ивић, *Инвентар фонетске проблематике шатокавских говора*, ГФФНС VII, 99—110.
- Ивић, Српски народ
 П. Ивић, *Српски народ и његов језик*, СКЗ, Београд, 1971.
- Ивић, Судбина полугласника
 П. Ивић, *Судбина полугласника у српскохрватском језику*, Књижевност и језик 2—3, Београд, 1972, 6—11.
- Јовановић, Народна ношња
 М. Јовановић, *Народна ношња у Србији у XIX веку*, СЕЗб ХСII, 1979, 1—245.
- Јовић, Жупа
 Д. Јовић, *Социолингвистички фактори језичких промена у жупском говору*, Књижевност и језик 2—3, Београд, 1979, 243—251.
- Јовић, Трстеник
 Д. Јовић, *Трстенички говор*, СДЗб XVII, 1—238.
- Конески, Граматика
 Б. Конески, *Граматика на македонској литературној језику*, дел I: Увод, за гласовите, за акцентот, Скопје, 1952.

- МС—МХ, Речник
Правовис српскохрватској књижевној језика са њравовисним речником, Матица хрватска, Нови Сад — Загреб, 1960.
- Манић, Антологија
 Д. Манић—Форски, *Антологија лужничких народних њесама, Бабушница, 1974.*
- Манић, Баштина
 Д. Манић—Форски, *Лужничка народна баштина, Бабушница, 1980.*
- Манић, Печалбари
 Д. Манић—Форски, *Печалбари, Бабушница, 1974.*
- Маретић, Граматика
 Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika Zagreb, 1963.*
- Милићевић, Нови крајеви
 М. Б. Милићевић, *Краљевина Србија — Нови крајеви, Београд, 1884.*
- Миновић, Језик
 М. Minović, *Uvod u nauku o jeziku, Sarajevo, 1974.*
- Михајловић, Лесковац
 Ј. С. Михајловић, *Лесковачки њовор, Библиотека Народног музеја у Лесковцу, књ. 24, Лесковац, 1977., 1—89.*
- Николић, Лужница
 В. М. Николић, *Из Лужнице и Нишаве, СЕЗБ XVI, 1910.*
- Николић, Акценат. сист.
 Б. М. Николић, *Акцентнајски системи у шљокавским њоворима СР Србије, ЈФ XXIX (1—2), 275—303.*
- Николић, Мачва
 Б. М. Николић, *Мачвански њовор, СДЗБ XVI 179—313.*

- Николић, Горобилъе М. Б. Николић, *Говор села Горобила (код Ужичке Пожеје)*, СДЗБ XIX, 619—746.
- Николић, Старословенски С. Николић, *Старословенски језик I*, Правопис, гласови, облици, Београд, 1978.
- Павловић, Јањево М. Павловић, *Говор Јањева*, Нови Сад, 1970.
- Павловић, Сретечка жупа М. Павловић, *Говор Сретечке жупе*, СДЗБ VIII, 1—352.
- Пецо, Акцентологија А. Песо, *Osnovi akcentologije srpskohrvatskog jezika*, Beograd, 1971.
- Пецо—Правица, Акценти А. Пецо и П. Правица, *О природи акцената српскохрватског језика на основу експерименталних исцраживања*, ЈФ XXIX (1—2), 195—242.
- Пецо, Африкате А. Пецо, *Природа африката српскохрватског језика*, ЈФ XXV, 161—183.
- Пецо, ГИХ А. Пецо, *Говор источне Херцеговине*, СДЗБ XIV 1—200.
- Пецо, Дијалекти А. Песо, *Pregled srpskohrvatskih dijalekata*, Beograd, 1978.
- Пецо, Ђердап А. Пецо, *Говор ђердапске зоне*, ЗбФЛ XV/1, Нови Сад, 1972, 177—210.
- Пецо, Изговор А. Пецо, *Изговор звучних суласника на крају ријечи у српскохрват-*

- Пецо—Милановић, Ресава
 РСАНУ
 Симић, Левач
 Станојевић, Тимок
 Стевановић, Ђаковица
 Стевановић, Савр. сх. I
 Стевановић, Савр. сх. II
 Стевановић, Шток. дијал.
 Стевановић, Пољаница
- ском језику, ЗбФЛ IV—V, Нови Сад, 1961—1962, 235—244.
- А. Пецо—Б. Милановић, *Ресавски јовор*, СДЗб XVII, 241—366.
- Институт за српскохрватски језик у Београду, *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, I—X.
- Р. Симић, *Левачки јовор*, СДЗб XIX, 1—618.
- М. Станојевић, *Северноштимочки дијалекти источне Србије*, СДЗб II, 360—463.
- М. Стевановић, *Ђаковачки јовор*, СДЗб XI, 1—152.
- М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, Увод, фонетика, морфологија, Београд, 1970.
- М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик II*, Синтакса, Београд, 1969.
- М. Стевановић, *Језик српскохрватски — Штокавски дијалекти*, Енциклопедија Југославије, књ. 4, Загреб, 1960.
- В. Стевановић, *Говор Пољанице*, Врањски гласник, 5, Врање, 1969. 399—422.

- Стевановић, Црна Трава
В. Стевановић, *О неким фонетским и морфолошким особинама да-нашњеј јовора Црне Тра-ве*, ЗбФЛ XXI/1, Нови Сад, 1978, 183—200.
- Стојанчевић, Бабушница
В. Стојанчевић, *Бабуш-ница — нова варошница у југоисточној Србији*, Гласник етнографског института XXIII, Београд, 1974, 67—94.
- Стојков, Дијалектологија
С. Стојков, *Българска диалектологија*, София, 1962.
- Ђирић, Модра Стена
Ј. Ђирић, *Модра Сте-на*, Лесковачки збор-ник XXII, Лесковац, 1973, 133—135.
- Цвијић, Балкан
Ј. Цвијић, *Балканско јолуосирво и јужносло-венске земље*, Основи антропогеографије, Београд, 1966.
- Шобић, Ношња
Ј. Шобић, *Размајрање о шойској ношњи*, Гла-сник етнографског му-зеја, 24, Београд, 1961, 45—78.

Любисав Чирич

ГОВОР ЛУЖНИЦЫ

Резюме

Автор дал описание говора Лужницы — края Юго-восточной Сербии, получившего свое название от реки с тем же названием. Помимо Введения и Заключения работа состоит из следующих разделов: 1. Звуковая система, 2. Морфология, 3. Синтаксис, 4. Лексика. В приложении к работе даны: список сокращений используемой литературы, тексты, карта Лужницы.

Во вступительной части автор сначала дает географическое определение Лужницы. Это было необходимо, поскольку Лужница охватывает территорию уже территории лужницкого поднаречия, разграниченного Александром Беличем в его знаменитом труде „*Диалекты Восточной и Южной Сербии*“. Потом он на основании исторических обстоятельств (происхождение населения) и языковых особенностей разделит территорию Лужницы на две зоны: зона I — Лужница и зона II — лужницкое Заплье. Самыми характерными языковыми чертами, на основании которых проведено это деление, являются: 1. палатализация *k*, *i* в *ñ*, *ñ* перед *e*, *u*, которая осуществляется лишь в зоне I; 2. палатализация *k* в *ñ* после *j*, *l*, *n*, которая осуществляется лишь в зоне I; 3. наличие артикля, только в зоне I; 4. употребление *l* и *ly* и *u* < *l* в зоне I, тогда как в зоне II (где только *ly* или *u* < *l*) употребление *l* отсутствует. Зона I дальше разделена автором на два типа говоров: тип I^a — северный и тип I^b — южный. Самыми характерными чертами, которые послужили основой этого деления, являются: 1. формы И.п. мн. ч. личного местоимения *ni* — *nije* = *mi*, встречающиеся лишь в южном типе; 2. форма И. п. мн. ч. личного местоимения *vije* = *vi*, встречающаяся лишь в южном типе; 3. энклитические формы В. п. *ñi*, *ñu* = *ix*, *je*, *ju*, которые встерчаются только в южном типе; 4. частицы *va* — *va* (*šuv* — *šuva* = *šu* и *šová* = *šo*), встерчающиеся только в южном типе.

Самая отличительная языковая черта, связывающая обе зоны и оба типа в один говор, говор Лужницы — это развитие праславянских групп *tj, *dj в ч, и (свечá, мецá).

В разделе о звуковой системе сначала представлена фонологическая система этого говора, а потом его фонетика. В указанной области самыми типичными являются следующие черты: 1. наличие фонем ь и л (дѣн, жѣт); 2. довольно частая замена одних гласных другими гласными; 3. *ǫ* > *e* последовательно; 4. л сохранилось в конце слога (йѣйел, селцѣ, видѣл); 5. в значительной степени наблюдается явление подвижных гласных; 6. полное отсутствие звука х, который иногда заменяется j, в или к (сѣрѣја, дувán, кóдник); 7. довольно частая замена ф звуком в; 8. колеблющееся произношение звука j; 9. наличие фонемы s (звоно, суд); 10. ударение является экспираторным со свободной дистрибуцией (женá, дешѣ, вино́ и т. п.).

В разделе, посвященном морфологии, представлены формы склонения (оно является аналитическим, как и сравнительная степень) и формы спряжения, которые характеризуются отсутствием инфинитива и деепричастия сов. вида, но зато часто встречаются аорист, имперфект, плюсквамперфект, а также отглагольные существительные. Также представлены и отдельные группы глаголов, отличающиеся от литературных (например, тип -ува-: болува́л: лит. боловао, дочекува́л: лит. дочекувао; тип дрѣмем: лит. дремам; тип сме́жем: лит. смем; тип дѣзам: лит. дижем и т. п.) и отдельные глаголы, представляющие интерес в морфологическом и лексическом аспектах.

В разделе о синтаксисе проведено исследование синтаксиса падежей, синтаксиса глагольных форм, синтаксиса предложения, согласования, глагольного рода и употребления некоторых глаголов не полного значения.

Составные части раздела, посвященного лексике, следующие: 1. Топонимы, этнонимы и ктетики; 2. Микротопонимия и гидронимия; 3. Антропонимия; 4. Словарь.

В заключении автор сначала указывает на особенности говора Лужницы, которые не являются типичными для призренско-тимокской области в целом, или не совпадают с материалом, собранным в начале нашего века А. Беличем. Потом дается обзор тех языковых особенностей, которыми отличаются друг от друга зона I от II, I^a от I^b, а также и особенности, их связывающие. Наконец, в общем обзоре автор указывает, что зона II является составной частью говора Заплянье с внесенными ч, и. Таким образом, граница этого говора, установленная А. Беличем, отодвинута немного на восток. Помимо того, вследствие общей интенсификации общественных перемен все более стираются характерные диалектные особенности и все более усваивается книжно-литературный стандарт, как в зоне I, так и зоне II.